

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa ÇAKIR

DİN-SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA
SUUDİ ARABİSTAN VE VEHHABİLİK

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa ÇAKIR

DİN-SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA
SUUDİ ARABİSTAN VE VEHHABİLİK

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Fulya ÖZKAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mustafa ÇAKIR'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Tarık OĞUZLU (İmza)

Üye (Danışman) : Yrd. Doç. Dr. Fulya ÖZKAN (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Durmuş Ali Koltuk (İmza)

Tez Başlığı: Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Suudi Arabistan ve Vehhâbilik

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28/06/2016

Mezuniyet Tarihi : 04/08/2016

(İmza)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Suudi Arabistan ve Vehhabilik” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Mustafa ÇAKIR

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VEHHABİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ETKİLİ OLAN DİNİ GÖRÜŞLER VE VEHHABİLİK

1.1. Haricilik	3
1.1.1. Haricilerin Ortaya Çıkışı	3
1.1.2. Haricilerin Görüşleri	4
1.2. Selefi Görüş	6
1.2.1. Ahmed b. Hanbel ve Hanbelilik	8
1.2.2. İbn Teymiyye	10
1.3. Vehhabilik	13
1.3.1. Muhammed b. Abdülvehhab	14
1.3.2. Muhammed b. Abdülvehhab'ın Görüşleri	16
1.3.2.1. Tevhit	16
1.3.2.2. Şefa'at	18
1.3.2.3. Bidat	19
1.3.2.4. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmak	19
1.3.3. Vehhabiliğin Ortaya Çıkmasında ve Yayılmasında Etkili Olan Faktörler	20
1.3.3.1. Osmanlı Devleti'nin İçinde Bulunduğu Durum	20
1.3.3.2. Bedevi Arapların Sosyo-Kültürel Yapısı	20
1.3.3.3. Dini Faktörler	21
1.3.3.4. Arap Milliyetçiliği ve Arap Yarımadası Üzerinde Nüfuz Mücadeleleri	22

İKİNCİ BÖLÜM

VEHHABİLİĞİN SİYASİ BİR İDEOLOJİYE DÖNÜŞMESİ

2.1. I. Suud Emirliği (1744-1818)	24
2.1.1. Osmanlı Devleti'nin Müdahalesi ve I. Suud Emirliği'nin Sonu	27
2.2. II. Suud Emirliği (1824-1891)	29
2.2.1. II. Suud Emirliği'nin Sonu	35
2.3. III. Suud Emirliği (1902-1932).....	36
2.3.1. İhvan'ın Kuruluşu	39
2.3.2. Vehhabiliğin Ortaya Çıkışı İtibariyle İngiltere'nin Bölgedeki Rolü	41
2.3.3. I. Dünya Savaşında Arap Yarımadası	43
2.3.4. Hicaz'ın Fethi ve Suudi Arabistan'ın Kuruluşu	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN KRALLIĞI DÖNEMİNDE VEHHABİLİK

3.1. İhvan'ın Tasfiyesi	57
3.2. Petrolün Bulunuşu	59
3.2.1. Petrol ve Toplumsal Yapı	60
3.3.1979 Mescid-i Haram Baskını	67
3.4. 1979 Şii Ayaklanması	70
3.5. İran-İrak Savaşı (1980-1988)	72
3.6. Kuveyt'in İşgali	73
3.7. 11 Eylül Olayları	76
SONUÇ	79
KAYNAKÇA	85
EK 1- Suud Ailesi Soy Ağacı	88
SÖZLÜK	89
ÖZGEÇMİŞ	90

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARAMCO	Arap-Amerikan Petrol Şirketi
b.	Bin, ibn
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Hız.	Hazreti
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

ÖZET

Bu çalışma, dini içeriğiyle ön plana çıkartılan Vehhabiliğin siyasi boyutuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Vehhabiliğin, Suudi yönetiminin şekillenmesinde ne tür bir rol oynadığı konusu irdelenmiş, Suudi Arabistan'ın kuruluşuyla birlikte Vehhabiliğin toplum ve devlet içindeki rolü çeşitli olaylarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Vehhabiliğin teolojik boyutu ele alınmıştır. Bu bağlamda Vehhabilikle ilişkilendirilen çeşitli görüşler açıklanmış, Vehhabiliğin bu görüşlerle benzeşen ve ayrışan yönlerine ışık tutulmuştur. İkinci bölümde ise Vehhabiliğin siyasi otorite ile girdiği ilişki süreciyle birlikte siyasi bir ideolojiye dönüşmesi, Suudi yönetiminin ortaya çıkışı ve gelişimi tarihsel olarak değerlendirilmiştir. Son bölümde ise Suudi Arabistan Devleti'nin ortaya çıkmasından günümüze kadar olan süreçte Suudi yönetimi ile Vehhabilik arasındaki ilişki çeşitli olaylarla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vehhabilik, Suudi Arabistan, Selefilik, Haricilik, Siyasal İslam

SUMMARY

RELIGION AND POLITICS IN SAUDI ARABIA: THE CASE OF WAHHABISM

This study is concerned with the political dimensions of Wahhabism which is generally brought into the forefront with its religious content. In this sense, this study tries to explain what kind of a role Wahhabism has played in the formation of the Saudi Regime. The impact of Wahhabism on the Saudi society and the state after the regime's foundation is also sorted out with the help of various cases.

The first section discusses the theological aspects of Wahhabism. Within this context, various religious opinions associated with Wahhabism are explained and similar and different aspects between Wahhabism and these opinions are examined.

The second section analyzes the transformation of Wahhabism into a political ideology along with its interaction with the political authority. In this context, the rise and development of the Saudi administration is historically evaluated.

The final section deals with the relationship between Wahhabism and the Kingdom of Saudi Arabia starting from its formation until today.

Keywords: Wahhabism, Saudi Arabia, Salafism, Kharijite, Political Islam

GİRİŞ

Vehhabilik, özellikle 11 Eylül 2001 olayları sonrasında sıklıkla duyulan bir kavram haline gelmiştir. Halen şiddet olaylarıyla ilişkilendirilen bu akım, dini referans gösteren birçok terör örgütünün fikri alt yapısına ilham kaynağı teşkil etmektedir. Bu çalışmada, Ortadoğu'da iç içe geçmiş bulunan din-siyaset ilişkisi bağlamında Vehhabilik ile Suudi yönetiminin ittifakı tarihsel olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda hareketin dini ve siyasi boyutları irdelenmiş, Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan Suudi devletinin kuruluşunda Vehhabiliğin ne tür bir rol oynadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Vehhabiliği ortaya çıkaran kişi olan Muhammed b. Abdülvehhab ile Suudi lider Muhammed b. Suud'un arasında imzalanan 1744 tarihli Deriyye Antlaşması'ndan 1932 yılında Suudi Arabistan Krallığı'nın ilan edildiği sürece kadar olan kısım tarihsel anlatı şeklinde ele alınırken, 1932 sonrası dönem genel olaylar ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada 1744-1932 arası süreç tarihsel olarak detaylarıyla aktarılırken, 1932'den 11 Eylül 2001'e kadar olan süreç ise olaylar bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Vehhabiliğin dini boyutu ele alınmıştır. Bu çerçevede bu hareketin ortaya çıkmasında, hareketin kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhab'ı etkileyen akımlara ve şahıslara değinilmiştir. Vehhabilerin, karşıtlarınca birçok dönemde Haricilikle ilişkilendirilmeleri sebebiyle bu bölümde Hariciliğin ortaya çıkışına ve genel görüşlerine yer verilmiştir. Vehhabiliğin savunduğu temel görüş olan İslam'ın özüne dönüşü ifade eden selefi görüşe de bu bölümde yer verilmiştir. Bu bağlamda selefi görüş fikrinin ilk olarak ortaya atılışından İbn Teymiyye'ye kadar olan süreç aktarılarak bu görüşü savunanların dönemin siyasi olayları karşısındaki duruşları açıklanmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde Vehhabiliğin temel argümanları ele alınarak; kendinden önceki görüşlerle benzeşen ve ayrışan yönleri anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise din-yönetim ilişkisi bağlamında Vehhabi-Suudi ittifakının ortaya çıkışına yer verilmiş, kurulan Suudi emirliklerinde Vehhabiliğin rolü irdelenmiştir. 18. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başına kadar olan tarihsel sürecin işlendiği bu bölümde, Suudi yönetiminin yayılmasında Vehhabiliğin oynadığı rolün yanı sıra, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla bölgedeki diğer önemli olaylara da değinilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ve bölgede nüfuz mücadelesi veren diğer devletlerin bölgeye olan etkisi incelenmiştir. Suudi Arabistan Krallığı'nın ortaya çıkmasıyla başlayan son bölümde ise modern Suudi devletinde Vehhabilik unsuru çeşitli olaylarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, Suudi Arabistan Krallığı'nın kuruluşuna kadar sürekli ön planda olan Vehhabiliğin Suudi Arabistan'ın kuruluşuyla birlikte toplum içerisinde nasıl bir yer edindiği, toplumun dönüşümünde nasıl bir etkisi bulunduğu, devlet politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında etkili olup olmadığı gibi çeşitli sorulara cevap aranmıştır. Çalışmada tarihsel sürecin ele alındığı birinci ve ikinci kısımda mümkün olduğunca değerlendirmelerden kaçınılmış, farklı görüşlere yer verilerek konunun tarafsız şekilde aktarılması amaçlanmıştır. Genel itibariyle sonuçlar aynı olsa da gelişmelere yönelik farklı nedenlerin dile getirildiği eserlerin tamamına yer verilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, çalışmanın temel tartışmalarından biri olan Suudi yönetimi içerisinde Vehhabiliğin bir İslam görüşü olarak mı yoksa siyasi bir ideoloji olarak mı yer bulduğu sorusuna cevap aranmıştır. Bu bağlamda, sonuç kısmında yapılan değerlendirmelerle Vehhabiliğin Suudi idareciler tarafından kendi nüfuzlarını oluşturmak, eylemlerine meşru bir zemin hazırlamak ve toplumu aşkın değerler etrafında birleştirip kolayca yönlendirebilmek gibi amaçlarla kullanıldığı, din-siyaset ilişkisi çerçevesinde pragmatist bir yaklaşım sergilendiği sonucuna varılmıştır.

Bu noktada daha fazla ilerlemeden önce bu çalışmada kullanılan bazı kavramlar hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Bu kavramlardan biri olan Vehhabilik, akımı ortaya çıkartan Muhammed'in babası olan Abdülvehhab'a atfen hareketin karşıtlarınca verilmiştir. Bu hareketin mensupları her ne kadar Vehhabilik ismini kabul etmese de bu hareketi tanımlamak amacıyla kullanılan en yaygın isim Vehhabilik olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada da Muhammed b. Abdülvehhab'ın ortaya çıkardığı bu akıma Vehhabilik, bu akımın mensuplarına da Vehhabi adı altında yer verilmiştir. Çalışmada izahı gerekli görülen diğer bir husus da Suudi yönetiminin tanımlanması konusudur. 1744 yılında hali hazırda bir emirlik olan Suudi yönetimi bu tarih itibariyle Muhammed b. Abdülvehhab ile Muhammed b. Suud'un ittifakıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu yeni oluşum bazı kaynaklarda emirlik olarak sürdürülürken bazı kaynaklarda devlet olarak ele alınmıştır. Bu oluşum, klasik devlet yapılanmasının gerekliliklerini taşımadığı için çalışmada Suud Emirliği olarak ele alınmış, 1932 sonrası Suudi yönetimi ise çalışmada Suud Devleti olarak yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VEHHABİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ETKİLİ OLAN DİNİ GÖRÜŞLER VE VEHHABİLİK

Bu bölümde Vehhabiliğin dini boyutu ele alınacak ve bu bağlamda Vehhabiliğin ortaya çıkmasında etkili olan görüşlere değinilecektir. Bu başlık altında da Hariciliğe ve selefi görüşe değinilecektir. İlerleyen bölümlerde daha detaylı değinileceği üzere Vehhabi adı, Muhammed b. Abdülvehhab'ın görüşünü benimseyenlere, bu oluşumun karşıtları tarafından verilmiştir. Bu görüşü benimseyenler ise kendilerini Selefî, Hanbelî şeklinde adlandırmayı uygun görmüştür. Çalışmada da yaygın kullanım olan Vehhabi/Vehhabilik kullanılmıştır. Bu bölümde, Vehhabilerin kendilerini tanımladıkları görüş olan selefi görüşün ortaya çıkışı ve aynı ekol üzerindeki farklı yorumlamalara yer veren Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve bunların görüşlerine değinilecektir. Yine karşıtları tarafından Vehhabilikle ilişkilendirilen diğer bir görüş de Haricilik olmuştur. Haricilik, özellikle oluşumun ortaya çıkışından bir süre sonra Osmanlılar tarafından, oluşuma negatif bir anlam yüklemek amacıyla kullanılmıştır. Ancak Vehhabiliğin Haricilikle ilişkilendirilmesi bundan ibaret değildir. İlerleyen bölümlerde görüleceği gibi, Suudi yönetimi Suudi Arabistan Krallığı'nın kuruluşunun ardından Vehhabi görüşün militan yapısını törpülemek için, aksiyoner katı Vehhabileri Haricilikle ilişkilendirmekten geri durmamıştır.

1.1. Haricilik

Haricilik, İslam'ın ilk yıllarında ortaya çıkmış siyasi yönü ağır basan bir mezheptir. Dini bağlılıkları yüksek olsa da İslam'ın bütününe anlamaktan uzak kalan Hariciler, İslam'ın hoşgörü temelinden uzaklaşarak şiddete meyilli bir grup oluşturmuşlardır. Haricilere yöneltilen eleştiriler konusunda da onların bu şiddet temelli eylemleri yer almaktadır. Vehhabiliğin Haricilikle ilişkilendirilmesinde de Vehhabilerin katı görüşlerini şiddetle beslemeleri ve kendilerinden olmayanlara karşı hoşgörüsüz davranmaları yer almaktadır.

1.1.1. Haricilerin Ortaya Çıkışı

Hariciliğin ortaya çıkışıyla ilgili birçok farklı görüş mevcuttur. Bunlardan bazıları Harici görüşün ortaya çıkışını Hz. Muhammed dönemine kadar götürürken bazıları da Haricilerin ortaya çıkışını Hz. Osman'ın öldürülmesiyle ilişkilendirmektedir. Harici düşüncenin tam olarak hangi olayla ya da ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı hususunda farklı

görüşler olsa da, "Hariciler" isminin ilk kez Sıffin Savaşı'nın ardından yaşanan Hakem Olayı¹ ile gündeme geldiği konusunda genel mutabakat söz konusudur.² Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye ve Hz. Ali arasında gerçekleşen Sıffin Savaşı'nda, Muaviye'nin ordusu yenileceğini anlayınca mızrakların ucuna Kuran sayfaları asarak Kuran'ın aralarında hakem olmasını istedi. Hz. Ali bu teklife sıcak bakmasa da Temim boyundan bir grubun Kuran'a karşı savaşmayı reddedip hakeme gidilmesi hususunda ısrar etmesi üzerine Hz. Ali hakeme gitmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Hakem Olayı'nın ardından aynı grup³ Hz. Ali'nin hakeme giderek günah işlediğini, hakemin sadece Kuran olabileceğini dile getirdi.⁴ Bunlara göre kendileri de Hz. Ali de bu karardan dolayı küfre girmiştir ancak kendileri hatalarını kabul ederek tövbe etmiştir. Daha sonra Hariciler olarak adlandırılan bu grubun çoğunluğu bedevi Araplardandı, "...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar inkarcılar(kafirler)dır"⁵ ayetine atfen "Hüküm Allah'ındır" sözünü slogan edinen bu grup İslam'ın kuralcı ve ibadet esaslı yönüne takılıp kalmış, hoşgörü temelli yönünü görememiştir. İlmen zayıf olan Hariciler, ibadetlerine oldukça ehemmiyet göstermişlerdir ancak "iyiliği emredip kötülükten alıkoyma" eylemini şiddetle beslemekten geri durmamışlar ve kendi görüşlerini zorla kabul ettirme yoluna giderek, İslam'ın hoşgörü temelinden uzaklaşmışlardır.⁶

Haricilerin ortaya çıkışında birçok etken vardır. Bağımsızlığına önem veren, yüksek bir otoriteye itaat etmekten çok da hoşlanmayan ve çöl yaşamı nedeniyle dışsal faktörlerin etkisinden uzak, ilmen de zayıf olan bedevi Arapların teşekkülünden meydana gelen bu grup, Cahiliye Dönemi Arap geleneklerinin etkisinden tam anlamıyla kopamamıştır. Özellikle şiddete olan eğilimleri buna bağlanmaktadır. Yine Cahiliye Dönemi kalıntısı olan kabileler arası çekişmeler de Haricilerin ortaya çıkışında siyasi bir etken olarak ele alınmaktadır. Genel görüş, Hariciliğin siyasi bir oluşum olarak ortaya çıktığı ancak daha sonra yaşananların da etkisiyle dini bir hüviyet kazandığı yönündedir.⁷

1.1.2. Haricilerin Görüşleri

Haricileri devrin Müslümanlarından ayıran görüşlerinin temelinde, günahı küfür saymaları, taassupta bulunmaları, ayetleri zahiri manalarıyla ele almaları gösterilebilir. Günahı küfür saymaları daha sonra ele alınacağı gibi Vehhabilikte de söz konusudur. Bunlara

¹ Hakem Olayı hakkında detaylı bilgi için bkz. Demircan, 2015: 56.

² Demircan, 2015: 82-94; Ünsal, 2015: 9; Yörükan, 2009: 150.

³ Demircan, Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'ye hakeme gidilmesi yönünde baskı yapan grubun Hariciler olmadığını savunmaktadır. Demircan, 2015: 60.

⁴ Onat ve Ateş, 2015: 64.

⁵ Maide Suresi, 44.

⁶ Ebu Zehra, 2014: 71-74; Yörükan, 2009: 151; Al- Rasheed, 2013: 208.

⁷ Fıglalı, 2001: 94; Ünsal, 2015: 54.

göre amel imandandır, iman ve İslam da bir bütündür. İman, kişinin fiilleriyle birlikte eksilir ve azalır. Haricilere göre ibadetleri terk eden ya da Allah'ın yasaklarını çiğneyen biri küfre girmiş ve imandan çıkmıştır. Küfür ise iki türdür; birincisi nimet küfrü, ikincisi şirk küfrüdür. İbadetleri terk eden ya da Kuran'ın emirlerine aykırı fiillerde bulunan kişi büyük günah işlemiş ve nimet küfründe bulunmuştur. Kişi tövbe eder ise imana döner ancak günahının cezasını ölümden sonra çeker. Kişi eğer günahında ısrar eder ise bu durumda şirk küfrü işlemiş olacağından kafir sayılır. Nimet küfrü işleyen kişilerle savaşılması halinde savaş alanında ele geçirilen silah ve diğer malzemeler dışında kadınlar, çocuklar ve malları haram kabul edilmiştir.⁸

Taassupları ise Hakem Olayı'nı kabul edenlerin tekfir edilmesi, kendi görüşlerini zorla kabul ettirme, küfre düşenin(şirk küfrü) dinden çıktığı için malının ve canının helal sayılması şeklindedir. Ayetleri zahiri manalarıyla ele alıp onların özünü kavrayamamış olmaları da İslam ilminden yoksun olmalarına dayandırılmaktadır.⁹ Haricilerin Ehl-i Sünnetten ayrıldığı noktalardan biri de imamet hususundadır. Onlara göre Allah'ın Kitabı'ndan ayrılan ve halka zulmeden imamın azli zaruridir. Ehl-i Sünnet ise isyan, fitneye sebebiyet vereceğinden imama/halifeye başkaldırıya karşı çıkmıştır.¹⁰

Muhammed Ebu Zehra, Haricilerin ayetleri zahiri manalarıyla anlamalarına örnek olarak şu rivayeti aktarmaktadır;

Harici olan Ubeyde'nin bir demircinin karısıyla ilişkisi olduğu iddia edilmekteydi, demircinin evine defalarca izinsiz girdiği görülmüştür. Hariciler, gelip kendilerine emir seçtikleri Katari b. el-Fucae'ye durumu anlattılar. Katari onlara şunu söyledi: Ubeyde'yi din bakımından biliyorsunuz, cihad bakımından da görüyorsunuz! Adamlar, biz onun yaptığı kötülüğü kabul edemeyiz dediler. Katari, onlara dağılın gidin dedi. Sonra Ubeyde'ye adam göndererek, durumu bildirdi. Ubeyde gelip, ey müminlerin emiri, gördüğün gibi bana iftirada bulunmuşlar, dedi. Bunun üzerine Katari şunu söyledi: Seni onlarla bir araya getireceğim. Ne suçlular gibi boyun eğ! Ne de suçlular gibi üste çık! Derken onları yüzleştirdi. Konuştular. Ubeyde ayağa kalktı. Bismillahirrahmanirrahim diyerek,'O uydurma haberi getirenler, içinizden bir topluluktur. Bunu kendiniz için bir şer sanmayın. Bilakis sizin için hayırdır. İftiracıların her birinin, işlediği günaha göre cezası vardır. Onlardan günahın büyüğünü yüklenene ise büyük bir azap vardır...'¹¹ ayetlerini sonuna kadar okudu. Hariciler bunu duyunca, ağlamaya başladılar. Ayağa kalkıp Ubeyde'nin boynuna sarıldılar ve 'bizim için Allah'tan af dile' dediler.¹²

Böylece Ubeyde, yargılanmadan, aklanmış olmaktadır.

⁸ Fığlalı, 2001: 98-100; Ünsal, 2015: 54.

⁹ Onat, 2015: 66-67; Ecer, 2001: 12; Ebu Zehra, 2014: 77; Fığlalı, 2001: 95.

¹⁰ Fığlalı, 2001: 101.

¹¹ Nur Suresi, 11.

¹² Ebu Zehra, 2014: 83-84.

Hariciler, İslam'ın Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde doğru şekilde tatbik edildiğini, Hz. Osman'ın 12 yıllık halifelik döneminin ilk 6 yılı itibariyle devlet kademelerine görevli tayin ederken liyakati terk ederek kendi akrabalarını ön plana çıkardığı ve Müslümanlar arasındaki huzur ortamının bozulmasına sebep olduğu gerekçesiyle, Hz. Ali'nin de Hakem Olayı ile küfre girdiğini dile getirmişlerdir.¹³ Muhammed Ebu Zehra, onların tekfirçiliğine ve aşırılıklarına dikkat çekmek için el-Müberra'dın *el-Kamil* eserinden nakille şu olaya dikkat çekmektedir;

Abdullah b. Habbab, boynunda mushafı ve yanında hamile karısı ile Haricilere rastlar. Ona şöyle derler: Senin boynundaki bu Kur'an, seni öldürmemizi emrediyor... Söyle bakalım, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hakkında ne düşünüyorsun ? Abdullah onları iyilikle anar. 'Hakeme gitme' hakkında ne düşünüyorsun, derler. Abdullah şöyle der: Ben Hz. Ali'nin Allah'ın kitabını sizden da iyi bildiğine, onun dinine sizden daha sadık olduğuna daha basiretli olduğuna eminim. Bunun üzerine Hariciler, sen hakka değil isimlere göre adamlara tabi oluyorsun diyerek, onu ve eşini nehir kıyısına götürüp katledeleler.¹⁴

Hariciler özellikle bu gibi tekfirci, katı ve şiddete dayalı görüşlerinden dolayı Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından kabul görmemiş ve zamanla çeşitli fırkalara ayrılmışlardır.¹⁵ Bu fırkalardan İbadiler Umman'da halihazırda çoğunluğu oluşturmaktadır. Hariciler genel olarak etkilerini kısa sürede kaybetmiş olsalar da kendilerinden sonra ortaya çıkan benzer görüşlere fikri anlamda öncülük etmişlerdir.¹⁶

1.2. Selefi Görüş

Selef, kelime anlamı olarak önce gelmek, geçmişte kalmak gibi anlamlara denk düşmektedir. İslam düşünce tarihinde selef kavramıyla sahabe olarak adlandırılan Hz. Muhammed'in arkadaşları, onlardan sonraki nesil olan tabi'un ve bir sonraki nesil kastedilmektedir. Bu bağlamda selefi, İslam düşüncesinde sahabe ve tabi'unun fikirlerine bağlı kimse olarak tanımlanırken, selefilik de İslam düşüncesinde sahabe ve tabi'unun yani selefin fikirlerine bağlı kalınmasını savunan görüş olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Bu tanımlamalar doğrultusunda selefi görüş, dini bir topluluk ya da mezhepten ziyade Kuran'ın ve hadisin yorumlanmasında ve bunlardan şer'i hükümler çıkarılmasında dikkate alınması gereken bir düşünce tarzı olarak yorumlanmaktadır.¹⁸ İslam'ın ilk döneminin, yani selefin yaşadığı dönemin İslam'ın en güzel, en doğru şekilde yaşandığı dönem olarak görüldüğü bu düşüncede, ameli açıdan bir tevhit ilkesi etrafında taklidi reddederek dini, yabancı unsurlardan

¹³ Ünsal, 2015: 52.

¹⁴ Ebu Zehra, 2014: 74; Ecer, 2001: 10; Onat, 2015: 68; Yörükkan, 2009: 151; Demircan, 2015: 55.

¹⁵ Yörükkan, 2009: 153.

¹⁶ Fırlalı, 2001: 101.

¹⁷ Apak, 2014: 39.

¹⁸ Koca, 2015: 15.

temizleme ve öze dönüş esas alınmaktadır. Bu bağlamda, Kuran'ın ve hadisin yorumlanmasında aklın kullanımını ön gören düşüncelere karşı çıkılmakta; sünnetin esas alınması, yani nakil, ön plana çıkarılmaktadır. Selefler, bunun da ancak sahabe ve tabi'unun yaşantısının örnek alınarak yapılabileceğine işaret etmektedir.¹⁹ Seleflerin, bu şekilde İslam'ın ilk döneminde yer almayan unsurlara karşı katı bir tutum sergilemelerinin ve dini geleneğe getirilen olumlu ya da olumsuz tüm yenilikleri küfür gibi değerlendirmelerinin birçok nedeni vardır. İşcan, bu durumun sosyolojik nedeni olarak İslam'ın yayılmasıyla birlikte Arap toplumlarının farklı kültürlerle karşılaşmasıyla yaşanan sürece dikkat çekmektedir. Selefi düşüncenin ortaya çıkış sürecindeki hadis cemaati, doğru yolun Kitap ve hadis olması gerektiğini dile getirerek bir yeniliğin ortaya çıkması halinde eskiye, yani saf olana daha sıkı sarılma gerekliliğini vurgulamıştır. Böylece olası yenilikler dışsal tehditler olarak algılanırken bununla mücadele için de dayanışmanın şart olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁰

Selefi görüşün ilk olarak 8. yüzyılda, Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz döneminde dini içerik kazanmaya başladığı aktarılmaktadır. İslam toplumunun genişlemesiyle farklı kültürlerin Arap-İslam toplumuna entegrasyonu aşamasında yaşanan sorunların bertaraf edilmesi amacıyla Ömer b. Abdülaziz, kurtuluş için selef döneminde uygulanmış sünnetlere riayet edilmesi gerektiğini savunmuştur. Daha sonraki aşamada bu fikir, Halife tarafından resmi çağrıya dönüştürülerek Müslümanların bidatları terk ederek sünnete yönelmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Selef görüşünün dini bir otorite haline gelmesiyle bu fikri savunanlar da Sünnet Taraftarları (Elh-i Sünnet), Hadis Taraftarları (Ehl-i Hadis) gibi isimlerle nitelendirilmişlerdir.²¹

Selefilik düşüncesinin gelişmesinde en büyük katkı sağlayan alimlerin başında Ahmed b. Hanbel zikredilmektedir. Yaşadığı dönemde kelamcılara karşı büyük mücadeleler yürüten Ahmed b. Hanbel, selefin yaşayış ve dini yorumlayış metotlarını örnek olarak göstermiştir. Ahmed b. Hanbel selefilik ilk imamı²² olarak görülse de o dönemde ortaya konulan görüşlerle kurumsal anlamda bir selefilikten bahsetmek doğru değildir. Selefilik düşüncesinin kavramsal içerik kazanarak bugünkü anlamını kazanması ancak İbn Teymiyye döneminde gerçekleşmiştir. Konunun anlaşılması amacıyla bu isimlere ve görüşlerine değinmekte fayda vardır.

¹⁹ İşcan, 2014: 93-94.

²⁰ İşcan, 2014: 96; İşcan, 2015: 1-2.

²¹ İşcan, 2015: 3.

²² İşcan, 2015: 4.

1.2.1. Ahmed b. Hanbel ve Hanbelilik

780 yılında Bağdat'ta dünyaya gelen Ahmed b. Hanbel'in annesi ve babası Arap Şeyban kabilesine mensuptur. Hanbel dedesinin ismidir, babası da Muhammed b. Hanbel'dir. Ahmed b. Hanbel'in doğduğu yıllarda Emevi devletinde valilik yapan dedesi daha sonra Emevilerin çöküş içinde oldukları gerekçesiyle Abbasi davetçilerine katılmıştır. Çocuk yaşlarda, Emevi Devleti'nde kumandan olan babasını kaybeden Ahmed b. Hanbel'in eğitimiyle ve yetiştirilmesiyle annesi ilgilenmiştir. İlk dini eğitimini Bağdat'ta alan Ahmed b. Hanbel, 800 yılı itibarıyla doğrudan ravilerden hadisleri öğrenmek ve İslam ilmini ilerletmek amacıyla Irak, Kufe, Suriye ve Yemen'e seyahatlerde bulunmuştur.²³ Halife Memun, Mutasım ve el-Vasık dönemlerinde birçok din alimiyle aynı kaderi paylaşarak ağır işkencelere maruz kalmıştır. Yaşanan bu olaylar görüş farklılıklarından ve gücü elinde bulunduran grubun kendi görüşlerini zorla kabul ettirme çabalarından kaynaklanmıştır.²⁴ Memun döneminde başlayan baskının temelinde Mihne Politikaları²⁵ bulunmaktadır. Tarafları karşı karşıya getiren önemli tartışmalardan biri de Kuran'ın mahluk olup olmadığı hususudur. Bu konu her ne kadar derin dini bir tartışma olarak görülse de Memun tarafından siyasi gayeyle kullanılmıştır.²⁶

Ahmed b. Hanbel'e göre iman ameldendir, yani artar ve azalır. Kişinin yaptığı iyiliklerle imanı artarken yaptığı kötülüklerle de imanı azalmaktadır. Ebu Zehra, Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki görüşünü şöyle sıralamaktadır;

İman: Kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarla amel etmektir.

İslam: Tasdik ve ikrar ile anlaşılmalıdır. Kişi Allah'a şirk koşmaksızın veya Kuran ve sünnette bildirilen bir emri inkar etmeksizin amelden geri kalırsa, İslam'dan çıkmaz.

Küfür: Allah'a şirk koşmak veya dinin emirlerinden birini inkar etmektir.²⁷

Büyük günah konusunda da Ahmed b. Hanbel, özellikle Haricilerde görülen "büyük günah işleyen mümin değildir" görüşüne karşı çıkararak bu konuda hükmün Allah'a ait olduğuna dikkat çekmiştir.²⁸ Dini konuları anlamada ve açıklamada selefın metodunu takip eden Ahmed b. Hanbel, tevil edilen bilgileri Kuran'a ve sünnete karşı olmadığı müddetçe reddetmemiş, sahabelerin görüşlerinin birbiriyle çakışması halinde de bunları olduğu gibi aktarmıştır. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* eserinde din alimlerinde sahih olmayan hadislerin tespit edilmesi sebebi de onun hadis naklinde

²³ Ecer, 2001: 15-16; Ebu Zehra, 2014: 510-513; Kutlu ve Aydın 2015: 442.

²⁴ Ecer, 2001: 17; Ebu Zehra, 2014:522-526.

²⁵ Detaylı bilgi için bkz. İğde, 2015: 92-97.

²⁶ İğde, 2015 : 92.

²⁷ Ebu Zehra, 2014: 545.

²⁸ Ebu Zehra, 2014: 545-546.

izlediği metottan kaynaklanmaktadır. Ahmed b. Hanbel, hadis Kuran'a ve sünnete ters düşmüyorsa ve daha güçlü bir hadis tarafından aksi ifade edilmiyorsa bu hadis hakkında yargı bildirmeden, akli izaha gitmeden olduğu gibi aktarmayı tercih etmiştir. Böylece nakil olmadan akli görüş bildirmeyi de reddetmiştir. Ahmed b. Hanbel, sahabenin tartışmadığı müteşabih meseleleri tartışmayı uygun görmezken bu konulara dalmayı da doğru bulmamıştır.²⁹

Ahmed b. Hanbel, fetvalara çok önem vermemiş, hadisleri zayıf dahi olsa fetvalara tercih etmiştir. Talebeleri tarafından kendi fetvalarının kaydedilmesine de karşı çıkarak, Kitap ve sünnet dışında gelecek kuşaklara aktarılacak bir din ilminin olmadığına işaret etmiştir. Ona göre din alimlerinin sözleri, fetvaları, herhangi bir olay için verdikleri kararlar o çağın sorunlarını çözmekten öte anlam taşımaz.³⁰ Ahmed b. Hanbel'in görüşleri, daha sonra Hanbelilik olarak adlandırılacak ve Çağdaş Selefi Akımlar'a temel teşkil edecek³¹ olan, "akla az yer veren, nassa fazlaca bağlı, müsamahasız bir mezhebin doğmasına vesile olmuştur. Hanbeli mezhebi mensupları bidat ile mücadelede ifrata varmışlar, mezhepsel ve toplumsal ilişkilerde çok sıkı, mutaassıp ve müsamahasız davranmışlardır"³²

Ahmed b. Hanbel, siyasi konularda da selefle aynı noktada durmuştur. Selefe göre halifenin belirlenmesi hususunda, halife, kendinden sonra gelecek, uygun gördüğü birini tayin edebilir ancak asıl şart Müslümanların ona biat etmesidir. Bu görüş Ahmed b. Hanbel tarafından da kabul edilmiş ve dayanak olarak da "onların işleri kendi aralarında şura iledir"³³ ayeti gösterilmiştir.³⁴ Ahmed b. Hanbel'e göre hilafetin zorla ele geçirilmesi durumunda, kendini halife ilan eden kişi halkı memnun ediyor ve adaleti sağlıyor ise onun hilafeti geçerlidir. Ebu Zehra, konuyla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'in bir risalesinden aktarımla şu satırlara yer vermektedir;

İmamlar'a iyi olsun kötü olsun Emir-ül Müminin'e, halifelik makamına oturup insanları razı eden ve adaleti sağlayanlara, kılıç zoruyla gelerek Emir-ül Müminin lakabını alanlara itaat etmek gerekir. İyi olsun kötü olsun tüm devlet reislerinin idaresi altında cihat kıyamete dek sürecektir. Ganimeti taksim etmek ve cezaları infaz etmek imamların yetkisindedir. Kimsenin aleyhlerinde konuşmaya ve onlarla çatışmaya hakkı yoktur. Zekatları(vergileri) onlara vermek yeterlidir. Onlara zekat veren görevini yapmış demektir, ister iyi olsunlar ister kötü olsunlar... Cuma namazları ya bunların ya da bunların tayin ettiği kimselerin ardında kılınmalıdır. Namazını iade eden sünnete aykırı bir bidat işlemiş olur.

²⁹ Ecer, 2001: 21-22; Fırlıklı, 2001: 72.

³⁰ Ecer, 2001: 17; Kutlu ve Aydın, 2015: 445.

³¹ İğde, 2015: 91.

³² Ecer, 2001: 23.

³³ Şura, 3.

³⁴ Ebu Zehra, 2014: 548; Kutlu ve Aydın, 2015: 447.

İmamlardan birine karşı ayaklanan kimse, çevresine adam toplayıp hilafetini zorla veya rızayla onlara kabul ettirse bile, bu kişi Müslümanların birliğini parçalamış ve Peygamber hadislerine aykırı davranmış sayılır. Bu kişi bu hal üzere ölürse, cahiliye ölümüyle ölecektir.³⁵

Buradan zulme rıza göstermek gibi bir anlam çıkarmak doğru değildir. Ahmed b. Hanbel, zalimin zulmü nedeniyle Allah tarafından hesaba çekileceğini belirtmiş, başkaldırının Müslümanlar arasında ayrışmaya sebebiyet vereceğinden bundan kaçınılmasını daha doğru kabul etmiştir. Bu görüş, Haricilerin zalim yönetime karşı ayaklanmayı görev kabul etmesi fikrine de karşı çıkmaktadır.

Hanbeliler, katı görüşlerine rağmen içtihat kapısını da açık bırakmışlardır. Belli vasıfları taşıyan din bilginlerinin fetva vermesi uygun görülmüştür. Ancak yine de mezhep önemli bir gelişme gösterememiştir. Hanbeli mezhebinin çok fazla taraftar bulamayışı, mezhep mensuplarının Haricilikle ilişkilendirilen şiddet temelli davranışlarına dayandırılmaktadır. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma vecibesini Hariciler gibi kaba kuvvetle, baskıyla desteklemişlerdir. Daha yukarıda da ele alınan tüm bu görüşlerinin de etkisiyle çok fazla yaygınlık gösteremeyen Hanbeli mezhebi mensupları hiç bir İslam bölgesinde çoğunluğu oluşturamamışlardır. Hanbeli mezhebi ancak Suud ailesinin Arap Yarımadası'nda hakimiyet kurmasıyla Necd ve Hicaz'da yaygın mezhep halini almıştır.³⁶

1.2.2. İbn Teymiyye

İbn Teymiyye 1263 yılında Urfa'ya bağlı Harran şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Şeyh Şihabüddin Albülhalim, ailesini Moğol istilasından korumak amacıyla Şam'a götürmüştür. Burada, babası ve kendi, doğdukları yerlere atfen el Harrani olarak da anılmışlardır. Büyük bir din alimi olan babasına Şam'da ilgi ve saygı gösterilmiş, çok geçmeden de Şam'ın önemli camilerinden birinde vaaz vermesi amacıyla kendisine kürsü tahsis edilmiştir. Çocukluğunu babasının denetiminde geçiren İbn Teymiyye, küçük yaşlarda İslam ilmini öğrenmeye başlamış, dönemin diğer büyük din alimlerinden dersler almıştır. Babasının vefatının ardından, 21 yaşında onun kürsüsünü devralarak burada ders ve vaaz vermeye başlamıştır. İbn Teymiyye, itikatta yanlış bulduğu konulara eleştiriler getirmiş, Müslümanların selefın görüşünden uzaklaştığını iddia etmiştir. Bu doğrultuda verdiği vaazlar gerek yöneticiler gerekse birçok din alimi tarafından eleştirilmiştir. Özellikle Allah'a el, yüz, göz gibi beşeri organların izafe edilmesi hususunda karşı karşıya gelinmiştir. İbn Teymiyye'ye bu konuda sorular yöneltilmiş, ayetlerden aktarımla "Allah'ın arşa oturması..."

³⁵ Ebu Zehra, 2014: 549.

³⁶ Brockelmann, 2002: 104; Ecer, 2001: 24-25; Ebu Zehra, 2014: 569-570; Fığlalı, 2001: 73; Kutlu ve Aydınli, 2015: 446-447.

gibi konulardaki düşüncesi sorulmuştur. İbn Teymiyye, Kuran'ın lafzi anlamı üzerinde durmuş, ancak Allah'a isnat edilen sıfatların insanın anlayabileceği manada olmadığını savunmuştur. Bu, onun diğer mezhep kadıları tarafından tenkit edilmesine, idareciler tarafından zindana atılıp işkenceler görmesine engel olamamıştır.³⁷

İbn Teymiyye fıkhıta Hanbeli mezhebinden olmasına rağmen selefi düşünceye Ahmed b. Hanbel'den daha katı bir yorum getirmiş, Ahmed b. Hanbel'i de birçok konuda eleştirmiştir.³⁸ İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde Bağdat, Moğollar tarafından ele geçirilmiş; Şam, Kahire gibi merkezler de tehdit altına girmiştir. Bağdat'ın ele geçirilmesinin ardından birçok alim Moğol zulmünden kaçarak Şam'a ve Kahire'ye yerleşmiştir. Bu esnada İbn Teymiyye'nin görüşlerine üç farklı yaklaşım söz konusu olmuştur; bir kısım alim onun görüşlerini kabul ederken bir kısmı tamamen reddetmiştir. Üçüncü grubu oluşturan alimler ise İbn Teymiyye'nin görüşlerinin bazılarını kabul ederken bazılarına karşı çıkmıştır.³⁹ Ebu Zehra, üçüncü grupta yer alan alimlerden Zehebi'den aktarımla şu sözlere yer vermektedir;

İbn-u Teymiyye ile düşüp kalkanlar ve onu destekleyenler, beni, onun hakkını vermemekle suçlarlar. İbn-u Teymiyye'ye karşı olan ve onunla atışanlar ise, beni onun yandaşı olmakla suçlarlar. Ben, hem onun dostlarından, hem de onun karşıtlarından eziyet görmüştüm. Oysaki ben, İbn-u Teymiyye'nin masum olduğuna inanmıyorum. Ona yalnızca bazı asli ve fer'i konularda karşı çıkıyorum. İbn-u Teymiyye geniş ilmi, büyük cesareti, işlek zekası ve dinin emirlerine olan aşırı hürmetiyle beraber, yalnızca bir beşerdir. Tartışmalarındaki öfkesi, kızgınlığı ve hasımlarına karşı takındığı sert tutumuyla çok düşman kazanmaktadır. Halbuki böyle davranmasa, birleştirici konumda olurdu. Bütün büyük insanlar onun ilmine boyun eğmişler, onun engin bir deniz ve eşsiz bir hazine olduğunu kabul etmişlerdir. Yalnızca onun huyuna ve bazı hareketlerine karşı çıkmışlardır. Görüşlerine gelince, elbette ki bazı görüşleri alınacak; bazı görüşleri terk edilecektir.⁴⁰

İbn Teymiyye'nin doğduğu dönemde, İslam coğrafyasının içinde bulunduğu durum onu, önceki selefi alimlerden farklı olarak siyasi bir zemine yönlendirmiştir. Babası tarafından Şam'a getirildiğinde, hilafet merkezi olan Bağdat dahil doğu toprakları Moğol hakimiyetine girmişti. İbn Teymiyye, bu süreçte din bilginlerinin mücadele etmeyip güvenli bölgelere yerleşmesini sert şekilde eleştirmiştir. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'i örnek göstererek din alimliğinin ilmi çalışma yapmaktan ibaret olmadığına dikkat çekmeye çalışmıştır. İbn Teymiyye, bu süreçte idareciler tarafından doğrudan görevlendirilerek Moğol istilasına karşı halkı bilinçlendirip onların dayanışma ruhuyla mücadelelerini sağlayacak şekilde vaazlar vermesi sağlanmıştır. İbn Teymiyye, bu konuda vaaz verip halkı cihada davet etmenin yanı

³⁷ Ecer, 2001: 29-30.

³⁸ Ecer, 2001: 32-33.

³⁹ Ebu Zehra, 2014: 637.

⁴⁰ Ebu Zehra, 2014: 637-638.

sıra kendisi de bizzat savaş meydanında yer almış, Moğolları yenilgiye uğratan Mısır-Şam kuvvetlerinin Şam sancağının oluşmasında büyük çaba sarf etmiştir.⁴¹ Böylece, selefi görüş İbn Teymiyye ile birlikte pasif bir düşünceden aktif bir yapıya dönüşmüştür. İbn Teymiyye’yi Ahmed b. Hanbel’den farklı kılan noktalardan biri de onun bu şekilde siyasi otoriteye dahil olmasıdır. Ahmed b. Hanbel, Mihne Politikaları'nın sonlanmasıyla siyasetten ve devlet erkanından olabildiğince uzak durmaya çalışmış, talebelerine de bu doğrultuda telkinlerde bulunmuştur.⁴²

İbn Teymiyye, kendinden önceki selefi düşünceyi savunan alimlerden farklı olarak, karşı çıktığı felsefecilere, tasavvufçulara ve kelamcılara reddiye yazmaktan öteye giderek, onlarla fikri tartışma içine girmiştir. Böylece İbn Teymiyye ve takipçileri tarafından selefi düşünce, dağınık ve muhafazakar bir düşünceden sistematik ve aktif bir akım haline getirilmiştir.⁴³ Bu bağlamda “Selefilik” kavramı mevcut anlamıyla ilk defa İbn Teymiyye tarafından kullanılmış, daha önce selefi düşünce temsilcileri için Ehl-i Hadis kavramı yaygın olarak kullanılırken bu dönem itibariyle “Selefiyye/Selefilik” kavramının ön plana çıktığı görülmektedir.⁴⁴

İbn Teymiyye’de de daha önceki selefi düşünürlerle paralel şekilde saf bir İslam anlayışı görülmektedir. Sahabe ve tabi'unun yolunu takip etmek suretiyle dinin yabancı unsurlardan temizlenmesi ve eski saflığına kavuşturulması fikri üzerinde durmuştur. Bu fikir çerçevesinde selef döneminde bulunmayan tasavvuf ve felsefeye karşı çıkan İbn Teymiyye, görüş bildirmek kaydıyla Kuran’ın ve hadislerin açıklanması çabasının yanlışlığına dikkat çekmiş ve kelamın bırakılarak ilme dönülmesini savunmuştur.⁴⁵ İbn Teymiyye, “selefi cihat” kavramını “Dinin asıllarında aklın kullanılması esas almak, yeni yönelişler karşısında ise kitap ve sünnete dönmek” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁶ Aklın saptırıcı olduğunu ifade eden İbn Teymiyye, aklın işlevinin nakli tasdik etmek olduğunu, herhangi bir eleştiri ve tenkit geliştirme yetkisine sahip olmadığını savunmuştur. Bu görüşe göre “Akıl ancak şahit olabilir, hakim olamaz.” Zira akıl değişken bir olgudur oysa nakil sabittir ve birleştiricidir.⁴⁷

İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel’le benzer ölçüde, düzenin sağlanmasına ya da bozulmamasına önem vermiştir. Müslüman toplum içerisinde parçalanmalara neden olacağını gerekçe göstererek “Bir gün sultansız kalmaktansa altmış yıl zalim bir sultanın idaresinde

⁴¹ Ebu Zehra, 2014: 663-668.

⁴² İğde, 2015: 96.

⁴³ Apak, 2014: 42-44; Koca, 2015: 18.

⁴⁴ Apak, 2015: 44; İşcan, 2014: 5.

⁴⁵ İşcan, 2015: 101.

⁴⁶ İşcan, 2006: 29.

⁴⁷ Ebu Zehra, 2014: 215; İşcan, 2014: 6.

yaşamaya razı olurum”⁴⁸ sözüyle iktidara karşı başkaldırıya sıcak bakmadığını göstermiştir. Ancak, Moğolların yönetimi ele geçirmesi karşısında İbn Teymiyye'nin farklı bir davranış sergilediği görülmektedir. Moğollar her ne kadar kendilerini Müslüman olarak nitelendirse de onların İslam dışı olduğunu savunan İbn Teymiyye, böyle bir yönetime karşı ayaklanmanın vacip olduğuna işaret etmiştir. Bu görüş daha sonraki süreçte yabancı idare tarzlarının reddi şeklini almıştır.⁴⁹

1.3. Vehhabilik

Vehhabiliğin ortaya çıkışından itibaren süregelen en büyük tartışma Vehhabiliğin ne olduğu yönündedir. Yapılan tartışmaların önemli bir kısmı Vehhabiliğin dini bir hareket mi yoksa siyasi bir hareket mi olduğu sorusu etrafında dönmektedir. İkinci bir konu ise adlandırma sorunsalıdır. "Vehhabilik", hareketin muhalifleri tarafından konulan ve en yaygın şekilde kullanılan adlandırmadır. Osmanlı Devleti döneminde, ilk çıkışında Vehhabiler olarak zikredilirken 1800'ler itibariyle Hariciler olarak bahsedilmektedir. Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhabiyan*'da şu sözlere yer vermektedir "...bu azgınlar ve sapıklar güruhuna 'Vehhabi' denir ki bu habis güruh, Muhammed b. Abdülvehhab'ın icat ettiği mel'unane ayine tabi olmuşlar idi"⁵⁰. 1812 itibariyle, Vehhabilerin Osmanlı Devleti tarafından ciddi bir tehdit olarak ele alınmasıyla birlikte Bağdat ve Şam valilerine yazılan emirle bu hareket taraftarlarının Hariciler olarak anılması uygun bulunmuştur.⁵¹ Bu şekilde, olumsuz bir anlam taşıyan Hariciler adının kullanılmasıyla bu akımın Müslüman toplum içerisinde itibarsızlaştırılması hedeflenmiştir. Bu akımı ortaya çıkaran Muhammed b. Abdülvehhab'ın taraftarları ise:

Biz itikatta Selef, amelde Hanbeli mezhebindeyiz; esasen Ahmed b. Hanbel itikat hususunda Selef mezhebinin nasçı(Eseriye) kolunu temsil eder, onun amelde de yolu budur, binaenaleyh biz amelde ve itikatta Hanbeli'yiz, Vehhabilik diye bir şey yoktur, Muhammed b. Abdülvehhab ilmen ve fiilen bu mezhebi yenileyen bir şeyhülislam olmaktan başka bir şey değildir.

derler.⁵² Bu şekilde kendilerini İbn Teymiyye'nin açıkladığı şekilde Ahmed b. Hanbel'in mezhebini devam ettiren Sünniler olarak tanımlayan görüş mensupları, kendilerini de tevhit inancına sahip kişi anlamında Muvahhidun olarak ya da Selefî olarak adlandırmayı tercih etmektedirler.⁵³ Vehhabiler kendilerini bu şekilde tanımlasalar da amelde ve esasta yeni birtakım esaslar kabul ettikleri ve taassupta kan dökcek kadar ifrata vardıkları, fikir ve

⁴⁸ İşcan, 2015: 102.

⁴⁹ İşcan, 2014: 7.

⁵⁰ Sabri Paşa, 1992: 12.

⁵¹ Ecer, 2001: 154.

⁵² Yörükan, 1953: 51.

⁵³ Aslan, 2014: 334; Commins, 2006: Vii; Kurşun, 1998: 21.

vicdan hürriyeti tanımadıkları, bu sebeple de itikatta Selef mezhebinden amelde de Hanbeli mezhebinden farklılık gösterdikleri görülmektedir. Bu farklılıkları, bir yenilikten ziyade İbn Temiyye'nin katı tutumunun daha da sertleştirilerek onun değinmediği pratik sonuçlar çıkarılması olarak gören görüşler de vardır.⁵⁴

1.3.1. Muhammed b. Abdülvehhab

Muhammed b. Abdülvehhab 1703 yılında Arabistan'ın Necd bölgesinde, Riyad'a 70 km uzaklıkta bulunan, Hureymile kasabasına tabi Uyeyne köyünde doğmuştur. Babası Temim boyunun önde gelen isimlerinden Abdülvehhab b. Süleyman'dır. Abdülvehhab, ders okutan, fetva veren ve bilhassa fihhi güçlüklerin üstesinden gelen dönemin önemli bilginlerindedir. Muhammed b. Abdülvehhab temel bilgilerini, doğduğu yer Uyeyne'nin kadısı olan ve Hanbeli mezhebine göre vazifesini ifa eden babasından almıştır. Babasından Hanbeli ve Selef mezheplerinin ilkeleriyle birlikte hadis, fıkıh ve tefsir öğrenmiş; edebiyatla ilgili kitaplar okumuş; ayrıca sekiz yaşında Kuran'ı ezberlemiştir. Olgunluk yaşına gelince önce haccetmek üzere Mekke'ye, daha sonra da kendini geliştirmek için yeterli bir yer olmayan Necd'den ilim tahsili için Arap Yarımadası'nın diğer ilim merkezlerine seyahat etmiştir. Yaşamını dört yıl Medine'de sürdüren Muhammed b. Abdülvehhab burada Şafii imamlarından Muhammed b. Süleyman el-Kurdi, Hanefi imamlarından Şeyh Muhammed Hayyat es-Sindi ve Abdullah b. İbrahim b. Seyf en-Necdi gibi devrin önemli alimlerinden ders almıştır. Muhammed b. Abdülvehhab'ın, İbn Teymiyye'nin görüşlerini detaylı olarak ilk defa Medine'de gözden geçirdiği rivayet edilmektedir. Muhammed b. Abdülvehhab Medine'den sonra Basra'ya geçmiş ve burada dört yıl kalmıştır. Burada tanıştığı Basra bilginleriyle toplantılar yapmış, tartışmış ve tevhit konusundaki fikirlerini açıklamıştır. Bütün insanların dinlerini doğrudan Allah'ın Kitabı'ndan ve elçisinin sünnetinden öğrenmeleri gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Bidatın yaygınlaşmasını örnek göstererek doktrinini ilan eden Muhammed b. Abdülvehhab, burada bazı tepkilerle karşılaşmış ve Basra'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.⁵⁵ Basra'dan Bağdat'a, Şam'a, hatta İsfahan ve Kum gibi İran şehirlerine gittiğine dair kayıtlar varsa da bu bilgilerin doğruluğu şüphelidir.⁵⁶ Muhammed b. Abdülvehhab'ın Basra'dan sonra kaldığı yerler konusunda Ecer; beş yıl Bağdat'ta kalarak orada zengin bir kadınla evlendiğini ve kadının ölümüyle 2.000 dinar mirasa kavuştuğunu, bir yıl Kuzey Irak'ta, iki yıl Hamadan'da, 1736 yılında İsfahan'da oturduğunu ve burada Meşaiye (Gizemcilik), İşrakiye (Işıkcılık) felsefesi ve tasavvuf okuduğunu; Kum, Şam ve Kahire'de bulunduğunun bazı yazarlarca

⁵⁴ Ebu Zehra, 2014: 238; Yörükan, 1953: 51.

⁵⁵ Ecer, 2001: 51-52; Şeker, 2007: 82; Yörükan, 1953: 55-56; Büyükkara, 2013: 22; İbn Baz, 2000: 657-670.

⁵⁶ Büyükkara, 2013: 22.

anlatıldığına yer vermektedir. Nihayetinde Muhammed b. Abdülvehhab 1726 yılında Hureymile'ye gelmiş ve babasının ölümüne kadar (1740) burada kalmıştır.⁵⁷ Başlıca eseri olan *Kitabü't-Tevhid*'i Hureymile'de kaleme aldığı bilinmektedir. Dinin niteliği ile şefaat ve bidatlarla ilgili kendine özgü düşüncesini yaymaya çalışması ona birçok düşman kazandırmıştı. Bu yüzden babasının vefatından hemen sonra asıl memleketi olan Uyeyne'ye dönmek zorunda kalmıştır.⁵⁸

Uyeyne Emiri Osman b. Hamd. b. Muammer, Muhammed b. Abdülvehhab'ı iyi karşılamıştır. Osman b. Hamd ile dostluk kuran Muhammed b. Abdülvehhab, onu kendi görüşüne davet ederek ihlasla Allah'ın dinine yardım ettiği takdirde Allah'ın onu Necd bölgesinin hakimi kılacağını söylemiştir. Bunun üzerine Osman b. Hamd "Sen, Allah'a davetine devam et, biz seninle beraberiz ve senin yardımcınız." diyerek ona bağlılığını bildirmiştir. Bundan sonra Muhammed b. Abdülvehhab rahatlıkla irşad, eğitim ve davet işlerine devam etmiştir. Uyeyne'de daha rahat bir ortam bulan Muhammed b. Abdülvehhab orada sadece fikirlerini yaymakla kalmamış, bunları eyleme dönüştürmeye başlamıştır. Muahmed b. Abülvehhab bu bağlamda, Emir Osman b. Hamd'a sahabeden Zeyd b. Hattab'ın mezarını yıkmayı teklif etmiş; gerekçe olarak da Allah ve Resulü'nün mezarlar üzerine kubbe yapmayı, mezarların bulunduğu yerleri namazgah kılmayı yasakladığını, Zeyd b. Hattab'ın mezarının dine uygunsuzluğunu, türbelerin insanların dinden çıkmalarına neden olduğunu göstermiş ve Emir'den mezarı yıkmak için kuvvet talebinde bulunmuştur. Muhammed b. Abdülvehhab'ın Emir'den güç isteme sebebi, mezarın bulunduğu köy olan el-Cebile'nin halkının inançları gereği büyük saygı duydukları bu mezara yönelik bir saldırıya karşı sessiz kalmayacaklarını bilmesi ve onların saldırılarına maruz kalmaktan korkmasıdır. Emir bu isteği kabul etmiş ve 600 silahlı adamıyla el-Cebile köyüne vararak mezarı yıkmıştır.⁵⁹

Muhammed b. Abdülvehhab'ın düşüncesini yayma işini eyleme dönüştürmesi, görüşlerini kabule zorlaması halk arasında korku ve endişeye neden olmuştu. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri konuyu Necd'in güçlü kabilelerinden Benu Halid'in Emiri Süleyman b. Ureyr'e taşıdılar. Süleyman b. Ureyr şikayetleri dikkate alarak mali yönden kendisine muhtaç olan Uyeyne Emiri Osman b. Hamd'a tehditkar bir mektup yazarak, Muhammed b. Abdülvehhab'ı öldürmesini ya da Uyeyne'den çıkarmasını istedi. Emir Süleyman'ın bu

⁵⁷ Ecer, 2001: 52-53; Fığlalı, 2001: 106; Büyükkara, 2013: 22. (Büyükkara, Muhammed b. Abdülvehhab'ın Hureymile'ye gelişiyle ilgili bir tarih belirtmemekle birlikte 1726 yılını Muhammed b. Abdülvehhab'ın babasının Hureymile'ye geldiği tarih olarak belirtmektedir. Ecer de Fığlalı'yla aynı bilgiyi vermektedir, anlaşıldığı kadarıyla Muhammed b. Abdülvehhab babasıyla aynı yıl içinde Hureymile'ye gelmiştir.)

⁵⁸ Büyükkara, 2013: 22; Yörükan, 1953: 56; İbn Baz, 2000; Kutlu, 2005: 229.

⁵⁹ Ecer, 2001: 52-54; Fığlalı, 2001: 106; Kutlu, 2005: 229.

kararında şikayetler kadar İbn Abdülvehhab'ın dini karizmasının bölgedeki güç dengelerini değiştirme endişesi de etkili olmuştur. Emir Süleyman'dan çekinen Osman b. Hamd, belki de beklediği siyasi istikbalden de umudunu kesmiş durumda İbn Abdülvehhab'dan Uyeyne'yi terk etmesini istedi.⁶⁰ Bunun üzerine Muhammed b. Abdülvehhab Riyad'a çok yakın bir yer olan Deriyye'ye geldi. Deriyye, çiftçiler, tüccarlar, zanaatkarlar, ikinci dereceden ulemalar ve kölelerden oluşan karışık nüfuslu küçük bir yerleşim yeri idi.⁶¹ Orada Deriyye Emiri Muhammed b. Suud ile anlaştı ve böylece yüzyıllar sürecektir Suudi-Vehhabi ittifakının temelleri atılmış oldu. Bu birleşme ile Muhammed b. Abdülvehhab fikirlerini müdafaa etmek ve yaymak için sağlam bir maddi güç ve destek; Muhammed b. Suud da bu fikirlerin doğuracağı imkanla kendi nüfuz bölgesini genişletmek ve hakimiyetini arttırarak Arap Yarımadası'na sahip olmak için iyi bir fırsat elde etmiştir. Bu bilgilere ek olarak Muhammed b. Suud'un Muhammed b. Abdülvehhab'ın kızı ile evlenerek iki aile arasında kan bağının tesis edildiği de birçok kaynakta aktarılmaktadır.⁶²

1.3.2. Muhammed b. Abdülvehhab'ın Görüşleri

Muhammed b. Abdülvehhab'ın görüşleri, Ahmed b. Hanbel ile temel esasları oluşturulan, İbn Teymiyye ile de sistematik hale dönüştürülen Selefî Görüş'ün devamı niteliğinde kabul görmektedir. Ancak Muhammed b. Abdülvehhab'ın birçok konuda hem Ahmed b. Hanbel'den hem de İbn Teymiyye'den farklılaştığı görülmektedir. Klasik Selefî Görüş'ün ortaya koyduğu naklin akla tercih edilmesi, metinlerin zahiri manalarıyla ele alınması, bidatların reddi gibi konular Vehhabilikte de aynen kabul edilmiştir. Amelin imandan sayılması, şirkin sınırlarının belirlenmesi, şefaath ve tevessül gibi konularda ise Muhammed b. Abdülvehhab seleflerinden daha katı bir görüş savunmuştur. Muhammed b. Abdülvehhab'ın görüşlerinin temelinde tevhit yani Allah'ın birleşmesi yer almaktadır. Şirk, bidat, şefaath, tevessül ve benzer görüşler tevhit ilkesi etrafında şekillenmiştir.⁶³

1.3.2.1. Tevhit

Tevhit, en genel anlamıyla Allah'ın birliği olarak görülmektedir. Allah'ın birliği hususu tüm Müslümanlarca İslam'ın temeli mahiyetinde kabul edilmektedir. Ehli Sünnet'e göre tevhit, “ Allah'ın zatı, sıfatları, ve fiilleri yönünden birleşmesi; O'nun her hususta eşi, benzeri ve ortağının bulunmaması”⁶⁴ anlamını ifade etmektedir. Muhammed b. Abdülvehhab

⁶⁰ Büyükkara, 2013: 23.

⁶¹ Al-Rasheed, 2013: 212.

⁶² Fiğlalı, 2001: 107; Ecer, 2001: 56-57; Şeker, 2007: 83; Sabri Paşa, 1992: 14.

⁶³ Fiğlalı, 2001: 110.

⁶⁴ Fiğlalı, 2001: 110.

da tevhidi inkar edenin kafir olduğunu belirterek bu kavramı zat ve sıfatlar açısından Allah'ın birlenmesi, yaratma açısından Allah'ın birlenmesi ve ibadet açısından Allah'ın birlenmesi şeklinde üç başlık altında ele almıştır.⁶⁵

Zat ve sıfatlar açısından tevhit Allah'ın bir olduğuna, benzerinin bulunmadığına, sıfatları ve isimleriyle hiçbir şeye benzemediğine iman etmek olarak anlaşılmaktadır. Muhammed b. Abdülvehhab, bu konuda İbn Teymiyye'nin görüşünü olduğu gibi kabul etmektedir. Buna göre, Allah'ın ayetlerde geçen sıfatları zahiri manasıyla kabul edilmeli, ancak bu sıfatlar beşeri varlıkların anladığı ve kavrayabileceği sıfatlar olarak görülmemelidir. Selefi görüş, bu konu üzerinde derin tartışmalar yapılmasını uygun görmemiştir.⁶⁶

Yaratma açısından Allah'ın birlenmesi göklerin, yerin ve bu ikisi arasındaki tüm şeylerin yaratıcısının Allah olduğunu, O'nun yaratma konusunda ortağı olmadığı gibi iradesine karşı koyabilecek bir varlığın da olmadığını kabul etmektir.⁶⁷

İbadet açısından Allah'ın birlenmesi ise kulun Allah'tan başka birine ibadete yönelmemesi, O'ndan başkasına uluhiyet(tanrılık) atfetmemesi şeklinde tanımlanmaktadır. Muhammed b. Abdülvehhab özellikle bu konu üzerinde durmuş, İbn Teymiyye'nin "Salihler ve veliler vasıtasıyla Allah'a yaklaşma düşüncesini yasaklamak; ölü olsun olmasın, kişilerden yardım isteme ve onları aracı yapma düşüncesini yasaklamak; teberrük ve takdis (kutsamak) niyetiyle peygamberlerin ve salih kişilerin kabirlerini ziyaret etmeyi yasaklamak"⁶⁸ şeklinde belirlediği düşüncesini olduğu gibi kabul etmiş hatta daha da katı şekilde uygulamıştır. Muhammed b. Abdülvehhab,

Allah, kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz; bundan başkasını dilediğine bağışlar."⁶⁹, "Muhammed'e yüzünü doğuya yönelmiş olarak dine çevir, sakın puta tapanlardan olma; Allah'tan başka sana fayda da zarar da veremeyecek olan şeylere yalvarma; öyle yaparsan şüphesiz zalimlerden olursun, denildi. Allah sana bir sıkıntı verirse, onu O'ndan başkası gideremez. Sana bir iyilik dilerse, O'nun nimetini engelleyecek yoktur..."⁷⁰

ayetlerine atıfta bulunarak Allah'ın kendine ortak koşulmasını yasakladığına dikkat çekmektedir.

Vehhabiler, İbn Teymiyye'yle aynı şekilde ameli, imanın parçası saymaktadır. Buna göre kişinin iyilikleriyle ve kötülükleriyle birlikte amel artar ve azalır. Ahmed b. Hanbel'den farklı olarak Muhammed b. Abdülvehhab, kişinin Müslüman olarak kabul edilmesi için dil ile

⁶⁵ Yörükkan, 1953: 59.

⁶⁶ Kutlu, 2015: 490-492; Ebu Zehra, 2014: 216-226; Ecer, 2001: 64-70.

⁶⁷ Fırlalı, 2001: 113.

⁶⁸ Ebu Zehra, 2014: 231.

⁶⁹ Nisa, 48.

⁷⁰ Yunus, 105-107.

ikrar edip kalp ile tasdik etmesini yeterli görmemiştir. Vehhabilere göre iman ve küfrü ayırt eden esas unsur, ameldir. Kişi ameliyle, yani ibadetleriyle bunu desteklemek zorundadır.⁷¹ Ahmed b. Hanbel ise bu hususta iman ve İslam olarak iki ayrıma gitmiştir. Buna göre de kişinin imanı artar ve azalır; ancak kişi kötü amellerinden ötürü imandan çıkar, fakat İslam'dan çıkmaz. Muhammed b. Abdülvehhab, farz ibadetlerin terk edilmesi hususunda bunun sebebinin inkar da olsa tembellik de olsa hükmünün kafirlik olduğunu savunmuştur. Ahmed b. Hanbel ise inkar durumunda kişinin Allah'a şirk koştuğunu, bu nedenle İslam'dan çıktığını savunurken tembellik sebebiyle farz ibadetleri ihmal eden ya da terk eden kimsenin durumu hakkında hükme varmamış, onun hükmünü Allah'a bırakmanın daha doğru olduğunu savunmuştur.⁷² Vehhabilik bu konudaki taassubu ve tekfirciliğiyle Hanbelilikten uzaklaşmış ve Haricilikle ilişkilendirilmiştir.⁷³

1.3.2.2. Şefaaf

Şefaaf birçok ayet ve hadiste “birinin bağışlanmasına delalet etmek” şeklinde yer almaktadır.⁷⁴ Muhammed b. Abdülvehhab ayetlerden ve hadislerden yola çıkarak Hz. Muhammed'in şefaafını kabul eder. Ancak bunun, “O'nun izni olmadan katında şefaaf edecek olan kimdir?”⁷⁵ “Allah katında, kendisine izin verilenden başka kimse şefaaf edemez...”⁷⁶ “Allah dilediğine ve hoşnut olduğuna izin vermedikçe göklerde bulunan nice meleklerin şefaafı bir şeye yaramaz”⁷⁷ ayetlerinde ifade edildiği gibi sadece Allah'ın dilemesiyle ve izniyle mümkün olduğuna dikkat çekmektedir. Yani kul, şefaafı Allah'tan istemeli, Peygamber'in şefaafını kazanmak için de yine Allah'a dua ederek Peygamber'i kendine şefaafçı kılmasını istemelidir. Muhammed b. Abdülvehhab, Peygamber'e olduğu gibi meleklerle, velilere, küçük yaşta vefat eden çocuklara da şefaaf izni verildiğini kabul eder. Ancak bu da aynı şekilde Allah'ın dilemesine bağlı olduğu için Allah'tan istenmelidir. Kul, “Allah'ım onu bana şefaafçı kıl; beni, onun şefaafından mahrum etme” şeklinde dua etmelidir.⁷⁸ Nitekim, bir şey sadece onu yerine getirmeye muktedir olandan istenir, bu konuda yegane muktedir olan da Allah'tır.⁷⁹

⁷¹ Ecer, 2001: 69; Kutlu, 2015: 498.

⁷² Fığlalı, 2001: 110-114.

⁷³ Ecer, 2001: 69.

⁷⁴ Ecer, 2001: 71; Fığlalı, 2001: 114.

⁷⁵ Bakara, 255.

⁷⁶ Sebe, 23.

⁷⁷ Necm, 26.

⁷⁸ Kutlu, 2015: 495; Fığlalı, 2001: 115.

⁷⁹ Fığlalı, 2001: 115.

1.3.2.3. Bidat

Muhammed Ebu Zehra, bidatı "dinin aslında bulunmadığı halde, kulların ibadet olduğu gerekçesiyle ve Allah'a yakınlaştırdığı gerekçesiyle yaptıkları işler"⁸⁰ şeklinde tanımlamaktadır. Bidat, Vehhabiliği katı kılan görüşlerden bir diğeridir. Bu konuda da Muhammed b. Abdülvehhab, İbn Teymiyye'den daha katı bir sergilemiş ve bidatı şirkle eşdeğer görmüştür.⁸¹ Muhammed b. Abdülvehhab iyi ya da kötü olsun tüm bidatları reddetmiş; türbe yapmak ve ziyaretinde bulunmak, mezar ziyaretinde bulunmak gibi eylemler insanı şirke götürebileceği için uygun görülmemiş, yasaklanmıştır. Aynı şekilde Peygamber'in anısını yüceltmek, sakal-ı şerif ziyaretinde bulunmak, hırka-i şerif ziyaretinde bulunmak gibi fiiller de Allah'a şirk koşmak olarak değerlendirilirken gösteriş olsun diye namaz kılmak ya da menfaat sağlamak amacıyla salih insan gibi görünmek de şirk olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır.⁸²

1.3.2.4. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmak

İyiliği emredip kötülükten sakındırmanın Kuran emri olduğu noktasında Müslümanlar arasında mutabakat söz konusudur. Buradaki ihtilaf bunun yorumlanması ve uygulanışı noktasındadır. Ehl-i Sünnet "Allah'ın Resulü üzerine düşen, ancak tebliğ etmektir..."⁸³ ayetini referans alarak iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamanın bir hatırlatma, uyarı niteliğinde olması gerektiğini savunurken Muhammed b. Abdülvehhab,

Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz"⁸⁴ ayetine ve "sizden bir kimse kötü bir iş görürse onu eliyle değiştirsin, eğer buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle nefret etsin. Bu ise imanın en zayıf derecesidir."⁸⁵

hadisine atıfta bulunarak iyiliğin emredilmesinin ve kötülükten alıkonulmasının Müslümanlar için bir vazife olduğunu, bu yolda gerekirse kılıçla mücadele edilmesinin zaruri olduğunu savunmuştur. Vehhabiliğin Haricilikle ilişkilendirildiği bir nokta da bu konudaki tutumlarından kaynaklanmıştır.⁸⁶

⁸⁰ Ezu Zehra, 2014: 240.

⁸¹ Fığlalı, 2001: 119-120.

⁸² Kutlu, 2015: 498; Ecer, 2001: 77-86; Fığlalı, 2001: 120; Yörükkan, 1953: 61.

⁸³ Maide, 99.

⁸⁴ Al-i İmran, 110.

⁸⁵ Ecer, 2001: 87.

⁸⁶ Fığlalı, 2001: 125; Ecer, 2001: 87-91.

1.3.3. Vehhabiliğin Ortaya Çıkmasında ve Yayılmasında Etkili Olan Faktörler

Vehhabiliğin ortaya çıkışında ve kısa sürede Necd bölgesine yayılarak diğer kabileleri etkisi altına almasında dini, siyasi, ekonomik ve toplumsal birçok neden etkili olmuştur. Bunların bazıları hareketin doğuşuna zemin hazırlar nitelikteyken bazıları da hareketin yayılmasını ve emirlikten devlete geçiş sürecini hızlandıran niteliktedir. Şimdi bu nedenler başlıklar altında kısaca anlatılacaktır.

1.3.3.1. Osmanlı Devleti'nin İçinde Bulunduğu Durum

17. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti, özellikle Rusya ve İran ile ciddi sorunlar yaşamış ve birçok defa bu devletlerle karşı karşıya gelmiştir. 1791 itibariyle Rusya'ya karşı İngiltere'nin desteği sağlanmışsa da bu destek 1878 yılında toplanan Berlin Kongresi'ne kadar sürmüştür. Hindistan sömürmesine giden yolların ve Akdeniz ticaretinin güvenliği için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yana olan İngiltere, bu tarih itibariyle politikasını değiştirmek durumunda kalmıştır.⁸⁷

Bu dönemde tehdit oluşturan devletler Rusya ve İran'dan ibaret değildir. 18. yüzyılın sonlarında Kuzey Afrika'daki sömürge topraklarını genişletmek isteyen Fransa da Osmanlı topraklarını tacize başlamış, 1798'de Mısır'ı işgal etmiştir. Ancak Fransa, Mısır'da tutunamamıştır. Mısır, Arap Yarımadası'na açılan kapı niteliğindedir. Bu yüzden de Hindistan'a ulaşım için büyük önem taşıyordu. Dolayısıyla İngiltere buranın güçlü bir devletin eline geçmesine karşı çıkarak Fransızlara karşı Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmiş ve Fransızlar Mısır'dan çıkartılmıştır.⁸⁸ Ancak Osmanlı'nın yaşadığı sorunlar, sadece diğer devletlerle olan münasebetlerinden ibaret değildi. Osmanlı Devleti kendi içinde de önemli toplumsal, yönetsel sorunlarla mücadele etmekteydi. Tüm bu şartlar altında yönetim, Arap Yarımadası'nda özellikle de iç bölgelerde yaşanan siyasi olayları ve bedevi Arap kabilelerinin faaliyetlerini gerekli özenle takip edememiş, sonraki süreçte de bu bölgede kontrolü sağlama noktasında acziyete düşmüştür. Osmanlı Devleti'nin bu durumu, Muhammed b. Abdülvehhab ve Muhammed b. Suud tarafından fırsata dönüştürülmüş; bu durum onların dini/siyasi faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.⁸⁹

1.3.3.2. Bedevi Arapların Sosyo-Kültürel Yapısı

Vehhabiliğin ilk olarak ortaya çıktığı Necd bölgesi, genellikle çöllerden oluşan kırsal bir coğrafyaya sahipti. Bölge tarıma müsait değildi, hayvancılık ise burada yaşayan bedeviler

⁸⁷ Armaoğlu, 2014: 35-42; Fıglalı, 2001: 108.

⁸⁸ Ecer, 2001: 186; Yurdaydın, 1971: 184.

⁸⁹ Kutlu, 2015: 484.

için önemli bir gelir sağlamıyordu. Hayatta kalmanın zor olduğu çölde kabileler arası yağma, kervanların yağmalanması gibi olaylar olağan hal almıştı. Bedeviler, içerisinde yaşadıkları coğrafi koşulların da etkisiyle özgür yaşamaya alışmış; düzensiz, disipline edilmesi zor ve şiddete meyilli çöl Arapları idi. Komşu kabileleri yağmalamak, adam öldürmek, diğer kabileler üzerinde korku uyandırmak onlar için normal hal almıştı.⁹⁰ Bedevi Araplar, Osmanlı Devleti'nden önce de Osmanlı Devleti döneminde de aynı şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdi. Osmanlı yönetimi her ne kadar iç bölgeleri kontrol altında tutmaya çalışmamışsa da özellikle hac kabilelerinin güvenliğinin sağlanması hususunda bedevi Arap kabileleriyle karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı Devleti, bedevi Araplarla mücadele etmekten ziyade para ve erzak yardımlarıyla onları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Muhammed b. Abdülvehhab, "insanların dalalete düştüklerini, mezar ve türbe ziyaretleri, tarikatlara girme ve benzeri işler yüzünden tevhidin bozulduğunu; dolayısıyla onların şirke batmış müşrikler olduğunu öne sürerek, kan ve mallarının kendilerine inanan muvahhidlere helal olduğunu"⁹¹ ilan ederek bedevilere daha organize bir yağma ve talan imkanı sunmuştur: "Hürriyetçi, emir dinlemez, isyancı ve bilhassa yağmacı ve talancı bedevi karakteri Vehhabi akımına ve Vehhabi devletinin kuruluşuna hız vermiştir"⁹²

1.3.3.3. Dini Faktörler

Necd, Arap Yarımadası'nın içlerinde ve çöllerden müteşekkil bir bölge olması sebebiyle tarih boyunca dış faktörlerin ve istilaların etkisinden uzak kalmıştır. Osmanlı Devleti döneminde de Hicaz'ın ve Basra Körfezi'nin güvenliğine önem verilmiş, iç bölgelerde hakimiyet kurma mücadelesine girilmemiştir. Bu nedenle bu bölgede farklı dini oluşumlar rahatça hareket etme imkanı bulurken bu durum İslam inancının da yozlaşmasına sebep olmuştur.⁹³ Yörükân, Reşit Rıza'nın *El- Menar* mecmuasından aktarımla o dönem itibariyle bölgenin içinde bulunduğu durumu şöyle ifade etmektedir:

Bunlar ilk cahiliyet devrinden daha fena bir cahiliyet içinde idiler. Ağaca, taşa, hayvana, ölüye, diriye taparlardı. Namaz kılmazlar, zekat vermezler, başkasına ait malları yerler, adam öldürmüş olmak için adam öldürürlerdi. Cenab-ı Allah bunlara Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab'ı ve hafidini gönderdi. Bunlar oralarda selefın akidelerini, esere dayanan tefsiri, hadis kitaplarını ve İmam Ahmed b. Hanbel'in fikhını neşretmek suretiyle Müslümanlığı yenilediler. Bu hareketin tesiri ile halk dine öyle sarıldı ki memleketlerinde namazı terk eden, zekatı vermeyen, kötülüğü irtikap eden kimse kalmadı.⁹⁴

⁹⁰ Ecer, 2001: 178-179.

⁹¹ Cevdet Paşa, 1974: 229-230.

⁹² Ecer, 2001: 181.

⁹³ Kutlu, 2015: 484-485.

⁹⁴ Yörükân, 1953: 56.

1.3.3.4. Arap Milliyetçiliği ve Arap Yarımadası Üzerinde Nüfuz Mücadeleleri

Vehhabilerin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasına bakıldığında ekseriyetle dini argümanların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Vehhabi doktrininde Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye'de olduğu gibi yöneticiye mutlak itaat ilkesi mevcuttur. Vehhabiler bu görüşü aşabilmek amacıyla, İbn Teymiyye'nin Moğol yönetimini kabul etmeyip yöneticilerini gasıp olarak nitelendirmesine benzer şekilde, Osmanlı idaresini kabul etmemiş, Osmanlı yöneticilerinin gasıp olduğu fikrini savunmuşlardır. Yurdaydın bu konuda Abdülvehhab'ın şu düşüncelerine yer vermektedir: “Osmanlı Sultanı'nın himaye ve temsil ettiği İslamiyet gerçek İslamiyet değildir. Bu bakımdan Osmanlı ümmetin gerçek lideri olmaktan uzaktır”⁹⁵ Vehhabiliğin ortaya çıkışıyla dillendirilen bu görüş ilerleyen süreçte de aynı şekilde muhafaza edilmiş; Vehhabi ayaklanması dini argümanlarla meşruiyet zeminine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Ecer, İbn Suud'un danışmanlarından olan Hafız Vahba'nın şu sözlerini aktarmaktadır:

Büyük harpten önce Necd, siyasi ve milletlerarası bakımdan bir Türk eyaleti olarak görünüyordu. Mamafih Necd halkı, Türk otoritesini ve ya Türk hilafetini hiçbir zaman tanımamıştır. Vehhabiler için Türkler, hiçbir zaman gerçek İslam müdafileri olarak kabul ve tasavvur edilmemişler ki halife olarak düşünülebilirler. Türkler, İslam hukukunu alaşağı etmişler ve İslam ruhunu ve kalbini terk etmişler; mollalarla dans eden dervişlerin ve İslam'ı tahkir eden diğer fırkaların yardımlarını almışlardır.⁹⁶

Gerek 8. yüzyılda ilk Selefî Görüş'ün ortaya çıkışında gerekse İbn Teymiyye'nin Selefî Görüş'ü daha da katılaştırarak tekrar canlandırmasında Müslüman Arap toplumlarının diğer topluluklarla temasının etkisine değinilmiştir. Vehhabiliğin yayılmasında, Selefî Görüş ön plana çıkarılmış, selefîn yaşantısı örnek gösterilmiştir. Bu aynı zamanda Müslüman Arap toplumunun İslam'ın özüne dönüşü de demektir. Muhammed b. Abdülvehhab'la tekrar canlanan Selefî Görüş'te önceki yüzyıllardan farklı olarak Arap milliyetçiliği daha sistematik hal almıştır. Bu nedenle Vehhabiliğin yayılmasında Arap milliyetçiliği de itici rol oynamıştır. Yurdaydın bu hareketi Arap milliyetçiliğiyle bağdaştırarak şu satırlara yer vermektedir;

Bu devlet içinde şeriat her türlü teferruatla ilgilenmekte idi. Başka bir kanun ve örfün değeri yoktu. Otorite hem dünyevi hem de dini lider durumunda olan imamın elindeydi. Bu devlet, daha yakından incelenirse, onda milli Arap şuurunun hakim olduğu görülüyordu. Araplık, daima ön planda idi. O kadar ki imamet konusunda yazı yazan bir Vehhabi, bu meselede Arapların Türklerden daha ehil olduğunu ele alıyordu. Şüphesiz onlar, bunun bir Arap Devleti olmaktan ziyade bir İslam Devleti olduğu

⁹⁵ Yurdaydın, 1971: 183.

⁹⁶ Ecer, 2001: 189.

iddiasındaydılar. Ancak Osmanlı'nın siyasi otoritesini yıkmak için bir araya toplandıkları belli oluyordu.⁹⁷

Yurdaydın burada ırkı temel alan bir ötekileştirmeye gitmişse de Hafız Wahba'nın yukarıda yer alan görüşüne ve İbn Suud'un ilerleyen bölümlerdeki beyanlarına bakılacak olursa, Vehhabiler Türklerin dini anlayış ve yaşayış biçimlerine eleştiri getirmektedir. Arap milliyetçiliği Vehhabiliğin ortaya çıkmasından çok daha sonra, özellikle İbn Suud döneminde, zaman zaman etkili olmuştur ancak milliyetçilik unsuruyla Arap Yarımadası'ndaki isyanları açıklama gayreti indirgemeci ve yetersiz bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda milliyetçilik unsuru diğer unsurlara nazaran daha az bir etkiye sahip olsa da, bu başlık altında bütünü bir parçası olarak ele alınmıştır.

Vehhabi-Suudi ittifakının kısa sürede önemli kazanımlar elde etmesinde etkili olan diğer bir faktör de, özellikle 19. yüzyıl itibariyle, diğer devletlerin Arap Yarımadası'ndaki nüfuz mücadelesi olmuştur. 18. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilen devletler, Osmanlı topraklarında pay kapma telaşına düşmüşlerdir.⁹⁸ Arap Yarımadası, İngiltere için Hindistan'a ulaşmada hayati önem taşımaktaydı. Bu sebeple 1772'den 1878'e kadar bu toprakların, daha kolay idare edilebilir bulunduğu Osmanlı'nın elinde kalmasını uygun bulan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunma bahanesiyle Rusya'ya karşı mücadele etmiştir. İngiltere bu politikasını 1878 itibariyle değiştirmiş olsa da bu tarihten çok önce kendi zeminini hazırlamıştır. Bu bağlamda Bahreyn, Kuveyt gibi emirliklerle Osmanlı aleyhinde himaye antlaşmaları imzalamış, Arap kabileleriyle temaslar kurarak onları kendi yanına çekmeye başlamıştır. İngiltere'nin Arap kabilelerine yaklaşımı, kimi zaman onların dini görüşlerini veya Arap kimliğini yüceltmek şeklinde olurken kimi zaman da doğrudan silah ve para desteğiyle olmuştur. İngiltere'nin, Mehmet Ali Paşa İsyanı'nda Osmanlı yönetimine destek vermesi de bu bölgede kendi kontrolünde olmayan bir gücü istememesiyle ilişkilendirilmektedir. 19. yüzyılın sonları itibariyle Osmanlı Devleti'nin yıkılışının kaçınılmaz olduğunu gören İngiltere, özellikle Arap Yarımadası'nda bütün teşkil edemeyecek parçaların oluşturulması yönünde siyaset izlemiştir.⁹⁹

⁹⁷ Yurdaydın, 1971: 184.

⁹⁸ Lewis, 2002: 72.

⁹⁹ Ecer, 2001: 195-200.

İKİNCİ BÖLÜM

VEHHABİLİĞİN SİYASİ BİR İDEOLOJİYE DÖNÜŞMESİ

Vehhabiliğin ilk ortaya çıkışında siyasi bir boyutundan söz etmek zordur. Dini bozulmuşlukların giderilerek İslam'ın özüne döndürülmesi gayesiyle ortaya çıkan bu görüş siyasi otoriteyle girdiği ilişki sonucu, zamanla siyasi bir ideoloji haline dönüşmüştür. Bir din adamı olarak kendi doğru kabul ettiği dini görüşün yayılması amacıyla mücadele eden Muhammed b. Abdülvehhab, siyasi bir güç olmadan bunun mümkün olamayacağını farkına varmış, bu durum Muhammed b. Abdülvehhab'ı koruyuculuğu altında kendi görüşlerini yayabilecek siyasi bir otorite arayışına sokmuştur. Bu süreç sonucunda da 1744 yılında Deriyye Emiri Muhammed b. Suud ile bir araya gelerek, günümüzde halen devam eden Suudi-Vehhabi ittifakının temeli olan Deriyye Antlaşması'nı imzalamış ve ilk Suudi-Vehhabi devletinin kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. İttifakla birlikte Muhammed b. Suud da kendi nüfuz alanını genişletmek ve bölgedeki diğer kabileleri kontrolü altına almak için eylemlerini meşrulaştıracak önemli bir dayanağa sahip olmuştur.

2.1. I. Suud Emirliği (1744-1818)

Muhammed b. Abdülvehhab, Deriyye'de *Kitabu't Tevhid* adlı kitabındaki görüşlerini yaymaya başladı ve insanları şirkten ve bidattan kurtularak dine dönmeye davet etti. İnsanların dalaletle düştüklerini, mezar ve türbe ziyaretleri, tarikatlara girme ve benzeri işler yüzünden tevhidin bozulduğunu, dolayısıyla da onların şirke batmış müşrikler olduğunu ileri sürerek tövbe edip davet ettiği yola dönmedikleri sürece kan ve mallarının kendilerine inanan muvahhidlere helal olduğunu ilan etti.¹⁰⁰ Muhammed b. Abdülvehhab faaliyetlerine Muhammed b. Suud'u da arkasına alarak devam etti. Siyasi ve dini otoritenin ittifakı şeklindeki bu birliktelik, fikirlerini ve siyasi otoritelerini kabul etmeyen kabilelere karşı cihat adı altında askeri mücadelelere başladı. Muhammed b. Suud'un 1766'da ölümünün ardından yerine Abdülaziz b. Muhammed geçti. Muhammed b. Abdülvehhab, Riyad dahil olmak üzere fethedilen toprakların yönetimini "Emirü'l Müslimin" sıfatıyla beytülmal ile birlikte yeni emir Abdülaziz b. Muhammed'e tevdi etti. Muhammed b. Suud on beş sene Muhammed b. Abdülvehhab'ın görüşlerini yaymaya çalıştıysa da önemli başarıların birçoğu oğlu Abdülaziz döneminde gerçekleşmiştir.¹⁰¹

¹⁰⁰ Fırlalı, 2001: 107; Bodur, 2003: 11.

¹⁰¹ Yörükkan, 1953: 57; Büyükkara, 2013: 23; Sabri Paşa, 1992: 16.

Cihat adı altında yürütülen bu mücadelelerde ele geçirilen eşyalar ganimet olarak değerlendirilmiş ve helal kılınmıştır. Abdülaziz b. Muhammed döneminde önemini arttıran ganimet paylaşımı, görüşün yayılması için Abdülaziz'in kendisine yeni savaşçılar bulmasında etkili olmuştur. Zira toplanan ganimet beşe bölünüyor; piyadelere bir süvarilere iki hisse olmak üzere pay ediliyordu. Yeni katılımlarla birlikte gücünü arttıran Suud Emirliği, Necd sınırlarının dışına çıkma girişimlerine başladı. Bu dönemde Necd sınırları dışında gerçekleşen ilk önemli hadise, 13 Mayıs 1802'de Kerbela'ya düzenlenen baskındır. 1795 yılında Abdülaziz b. Muhammed beraberindeki güçlerle birlikte Hasa'yı ve Katifi ele geçirerek Basra'ya yerleşmiştir. Haber İstanbul'a ulaştırılınca 1799 yılında Bağdat Valisi Süleyman Paşa Hasa'yı Vehhabiler'den geri almak için yola koyuldu, bir süre kuşatma altında kalan Vehhabiler antlaşma teklifinde bulunmuştur.¹⁰² Altı yıllık geçerliliği olan bu antlaşmaya göre Abdülaziz b. Muhammed, Süleyman Paşa'nın sefer masraflarını karşılayacak ve hac yolundaki yolculara saldırmayacaktı.

Ne var ki bu antlaşma uzun sürmemiştir. 1800 yılında yaklaşık olarak 300 kişiden oluşan Vehhabi kervanı, alışveriş için Necef'e doğru yola koyulmuştur. Necef'e varınca Hz. Ali'nin türbesini ziyarete gelen bir grup ile kavga etmiş, kavganın ardından Şii Hazail aşireti Vehhabi tacirlere saldırıp otuz kadarını öldürmüştür. Kurtulanlar durumu aktarınca Abdülaziz, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'dan katillerin kendisine teslimini istemiş, katillerin verilmemesi halinde antlaşmanın hükmünü yitireceğini ifade etmiştir. Nihayetinde bu olayı gerekçe gösteren Abdülaziz b. Muhammed ve kuvvetleri, Muharrem ayı dolayısıyla Kerbela törenlerinde bulunan iki bini aşkın Şiiyi katlederek Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve bazı imamların mezarlarını/türbelerini yıkmış ve Hz. Hüseyin'in türbesindeki altından ve gümüşten oluşan değerli eşyaları yağmalamıştır. Baskın üzerine İran Şahı, asiler cezalandırılmadığı takdirde Bağdat'a hücum edeceğini ilan etmiştir. İran'dan gelen tepki üzerine düşünülürken İran Şahı'nın Vehhabilerden intikam almak amacıyla Osmanlı topraklarına girmeyi planladığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine Bağdat'ın etrafına hendekler kazılarak önlemler arttırılmış ve Kerbela'da yıkılan sur ve kaleler tamir edilmek suretiyle İran Şahı'nın gönlü alınmaya çalışılmıştır.¹⁰³ Vehhabiler Necef'teki bu eylemlerinden dolayı da Haricilik'le ilişkilendirilmiştir. Zira Vehhabiler fanatik selefleri gibi zulümlerini içe, Müslüman topluluğun yanlışları olarak gördükleri konulara yöneltmişlerdir.¹⁰⁴

Kerbela Baskını'ndan sonra Vehhabiler, Abdülaziz'in oğlu Suud önderliğinde yönlerini Hicaz'a çevirmiştir. Suud b. Abdülaziz ve beraberindeki güçler, 10 Şubat 1803 tarihinde Taifi

¹⁰² Cevdet Paşa, 1974a: 167-169; Büyükkara, 2013: 31.

¹⁰³ Ecer, 2001: 129-130; Fırlı, 2001: 108; Yörük, 1953: 57.

¹⁰⁴ Aslan, 2014: 337.

ele geçirdiler.¹⁰⁵ Taif'in ele geçirilmesinden sonra Mekke Şerifi Şeyh Galip durumun vahametini Cidde, Şam ve Mısır valilerine bildirerek "Eğer bana birazcık yardımda bulunursanız, Haricilerin reisi olan Suud b. Abdülaziz'i ele geçirmek mümkündür"¹⁰⁶ ibaresiyle yardım talebinde bulunmuştur. Ancak olumlu cevap alamayan Şeyh Galip, Mekke emirliğini kardeşi Şerif Abdulmuin'e bırakıp ailesini de yanına alarak Cidde'ye yola çıkmıştır. Yardım gelmemesi üzerine Şerif Abdulmuin de bir heyet göndererek Suud b. Abdülaziz'den af ve aman talebinde bulunmuş ve Mekke'yi Suud b. Abdülaziz'e teslim etmiştir. Şehrin ele geçirilmesinden sonra Suud b. Abdülaziz, ihram giyerek şehre girmiştir. Şehrin ileri gelenlerinin ve halkının biat etmesiyle sonuçlanan olayda Mekke'de bulunan Hz. Hatice'nin mezarı ve birçok sahabe mezarı yıkılmıştır. Hutbelerde padişah isminin okunmasını, tütün, nargileyi yasaklayan Vehhabiler, namazların da cemaatle kılınmasını halka emretmişlerdir. Vehhabilerce yalnız Sünni olan amelde dört mezhep kabul ediliyordu. Caferi, Zeydi, İsnâ Aşeriyye ve İmamiyye mezhepleri küfür olarak kabul edilmiş; tarikatçılık ve Şiilik yasaklanmıştır.¹⁰⁷

Birkaç gün Mekke'de kalan Suud b. Abdülaziz iki yüz kadar adamını Mekke'nin korunması için görevlendirerek Cidde'ye doğru Şerif Galib'in peşine düşmüş; ancak Suud b. Abdülaziz ve beraberindekiler Cidde valisi Şerif Paşa tarafından mağlup edilmiştir. Bu olay üzerine Suud b. Abdülaziz Mekke'ye dönmek zorunda kalmıştır. 1803 yılında meydana gelen önemli olaylardan bir diğeri de Abdülaziz b. Suud'un suikast sonucu öldürülmesidir. Abdülaziz b. Suud'u öldüren kişi bir süre önce yanında köle olarak işe başlayan Osman adında bir Şii'dir. Büyükkara bu olayı Osman'ın Necef'te öldürülen mezhepdaşlarının intikamını almak için gerçekleştirdiğini yazarken, Ecer'in aktardığı Hatt-ı Hümayun kaynaklarında Osman'ın Bağdat Valisi Ali Paşa tarafından görevlendirilen bir köle olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁸

Suud b. Abdülaziz'in Mekke'ye dönmesinin üzerine Şerif Galib Mekke'yi geri alma planlarına başlamıştır. Kardeşi Şerif Abdülmüin'in verdiği bilgiler üzerine Cidde Valisi Şerif Paşa ile birlikte yola koyulan Şerif Galib yaklaşık 30 gün süren kuşatmanın ardından Mekke'yi geri almayı başarmıştır. Bu süreçte Suud b. Abdülaziz, bir yolunu bularak şehri terk etmiştir.¹⁰⁹ Suud b. Abdülaziz, Haziran 1805'te ordusuyla tekrar Hicaz'a gelerek bu kez Medine'yi ele geçirmiştir. Eyüp Sabri Paşa, Medine'nin de tıpkı Mekke'nin tesliminde olduğu gibi Şam Valisi'nden uzun süre yardım beklediğini ancak gerekli yardımın gelmemesi üzerine

¹⁰⁵ Büyükkara, 2013: 33; Yörükkan, 1953: 57; Cevdet Paşa, 1974b: 261-263.

¹⁰⁶ Sabri Paşa, 1992: 34.

¹⁰⁷ Yörükkan, 1953: 57; Büyükkara, 2013: 33.

¹⁰⁸ Ecer, 2001: 37; Büyükkara, 2013: 33.

¹⁰⁹ Sabri Paşa, 1992: 36.

kuşatmaya daha fazla dayanamadığını, Suud b. Abdülaziz'e bir heyet göndererek şehrin teslim edildiğini ve af dilendiğini aktarmaktadır.¹¹⁰ Suud b. Abdülaziz şehri teslim aldıktan sonra şehir halkını kendi mezhebine davet etmiş ve bu daveti kabul etmeyenlerin takibata maruz kalacaklarını ve öldürüleceklerini ilan etmiştir. Şehrin ele geçirilmesiyle türbeler ve mezar taşları yıkılmış, Hz. Muahmed'in türbesindeki değerli eşyalar ve hatıratlar gasp edilmiştir.¹¹¹ Ertesi yıl Suud b. Abdülaziz tekrar Mekke'ye yönelmiştir. Yaklaşık üç ay süren kuşatmanın ardından Şerif Galib Mekke halkına zulüm edilmemesi şartıyla Suud b. Abdülaziz'e biat etmiş ve şehir teslim edilmiştir. Birinci Suud Emirliği, 1811 yılı itibariyle Halep'ten Hint Okyanusu'na, Basra Körfezi'nden Kızıl Deniz'e kadar yayılmış durumdaydı.¹¹²

2.1.1. Osmanlı Devleti'nin Müdahalesi ve I. Suud Emirliği'nin Sonu

1811 yılına kadar Vehhabi hareketi birden fazla kez olmak üzere Osmanlı yönetimine intikal ettirilmiş ancak çeşitli nedenlerden ötürü konuya yeterli ilgi gösterilememiştir. Arabistan yarımadasının Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmesiyle birlikte devlet otoritesi burada zaten hiçbir zaman tam anlamıyla sağlanamamıştı. Emirlikler özerk halde hareket ederken göçebe bedeviler kervan yollarını kesip, yağma eylemlerinde bulunmaktaydı. Bu koşullar altında oluşan Vehhabilik de basit bir kabile hareketliliği olarak değerlendirilmiş ve gerekli ehemmiyet gösterilmemiştir. Ancak 1811 yılına gelindiğinde yaşananlar, İstanbul'da büyük rahatsızlığa neden olmaya başlamıştı. Vehhabiliğin nihayet esaslı bir sorun olmaya başladığının fark edilmesi üzerine dönemin Padişahı II. Mahmud meseleyi çözmesi için Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yı görevlendirdi.¹¹³

Mehmed Ali Paşa Mısır'da egemen bir idare kurmayı başarmıştı. Osmanlı yönetimi de yıllık vergi vermesi ve Hicaz'ı Vehhabilerden temizleyerek onları cezalandırması karşılığında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır valiliğini tasdik ediyordu. Yapılan hazırlıkların ardından yenilenen ordu, Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa liderliğinde 1 Mart 1811 günü Hicaz'a doğru harekete geçmiştir. Verilen uzun mücadelelerin ardından nihayet 2 Aralık 1812'de Medine Vehhabilerden kurtarıldı. Tosun Paşa'nın uğraşları sonucu Medine çevresindeki Arap şeyhlerinin birçoğu, Osmanlı Devleti'ne itaat etmeyi ve Suud'a karşı Tosun Paşa ile ittifak kurmayı kabul etmiştir. Arap şeyhlerinin de desteğini alan Tosun Paşa, bir sonraki hedef olan Mekke'ye yönelmiştir. Mekke Emiri Şerif Galib ile gizlice anlaşıldığı için kayıp vermeden Cidde ve Mekke ele geçirilmiş, 23 Ocak 1812'de Mekke'nin ele geçirilmesinden birkaç gün

¹¹⁰ Sabri Paşa, 1992: 42-43.

¹¹¹ Büyükkara, 2013: 33.

¹¹² Fiğlalı, 2001: 109.

¹¹³ Fiğlalı, 2001: 109; Ecer, 2001: 121; Commins, 2006: 32.

sonra da Taif alınmıştır. Kısa süre önce Osmanlı Devleti tarafından elçi olarak gönderilen, ancak Vehhabilere biat eden ve Taif Emiri yapılan Osman Mezayifi ve Suud b. Adülaziz'in oğlu Abdullah, askerleriyle şehri terk edip Yemen tarafına kaçmıştır.

Suud b. Abülaziz'in 1814 yılında ölmesi üzerine yerine Abdullah b. Suud geçmiştir. Öte yandan Mısır ordusunun komutanı Tosun Paşa'nın yaşamını yitirmesinin üzerine onun yerine de kardeşi İbrahim Paşa getirilmişti. İbrahim Paşa, Vehhabi meselesini bitirmek için Necd'e yöneldi ve başkent Deriyye'yi kuşatma altına aldı. Yaklaşık beş ay süren kuşatmanın ardından Nisan 1818'de Deriyye düştü. Abdullah b. Suud ve beraberindekiler yakalanarak Mısır'a, oradan da İstanbul'a gönderildi. 17 Aralık 1819'da İstanbul'da idam edilenler arasında Muhammed b. Abdülvehhab'ın torunu Deriyye Kadısı Süleyman b. Abdullah da yer almaktaydı. Böylece I. Suud Emirliği yıkılmış oldu.¹¹⁴

I. Suud Emirliği sürecinde Vehhabilik, genel itibariyle eylemlerin meşrulaştırılması ve Muhammed b. Suud'un siyasi hedeflerine taraftar bulması için kullanılmıştır. Bu bağlamda gerçekten ikna olarak Vehhabiliği kabul edenlerin yanı sıra, bazıları Vehhabilerin şiddetine maruz kalmamak için bazıları ise ganimet elde etmek için Muhammed b. Suud'un yanında yer almıştır. Muhammed b. Suud'un eylemleri 1700'lerin sonuna kadar Osmanlı yönetimi tarafından fazla önemsenmemiştir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, Vehhabiliğin ortaya çıktığı Necd bölgesinin Osmanlı denetiminden uzak olması ve burada sıklıkla yaşanan kabileler arası mücadeledir. Muhammed b. Suud'un başlattığı fetihler de kabileler arası olağan çekişmeler olarak değerlendirilmiştir. Necd'in iç taraflarındaki bu güç mücadelesi Osmanlı Devleti açısından önemli bir tehdit değildi. Bu bölgedeki önem arz eden konuların başında kutsal toprakların korunması ve Hac kabilelerinin güvenliğinin sağlanması gelmekteydi. 1795 yılı itibariyle Suudi yayılcılığının Necd sınırlarını aşmasıyla durum Osmanlı yönetiminin dikkatini çekmiş ve ilk ciddi önlemler alınmıştır. I. Suud Emirliği'nin kendi sonunu hazırladığı olay ise Hicaz bölgesini ele geçirmesi olmuştur. Müslümanlar için büyük önem taşıyan Mekke ve Medine şehirlerinin bulunduğu bu bölgenin işgal edilmesi üzerine Osmanlı Devleti harekete geçmiş ve kısa sürede bölge Vehhabilerden arındırılmıştır. Suudiler yaşananlardan önemli bir ders almıştı: Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tek başlarına muzaffer olmaları mümkün değildi. Dolayısıyla da Vehhabiler'in daha güçlü bir ittifak kurmaya ihtiyaçları vardı. Bu fırsat 1900'lü yıllara gelindiğinde karşılıklarına çıkacaktı.¹¹⁵

¹¹⁴ Büyükkara, 2013: 35; Sabri Paşa, 1992: 68; Ecer, 2001: 156.

¹¹⁵ Aslan, 2014: 337.

2.2. II. Suud Emirliği (1824-1891)

Hicaz bölgesi, I. Suud Emirliği'nin yıkılmasıyla Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın hakimiyetine girmişti. Suud Emirliği ortadan kaldırılsa da bazı aile üyeleri Mısır kuvvetlerinden kaçmayı başararak Basra Körfezi'nin kuzeydoğu sahillerine sığınmıştır. İbrahim Paşa'nın askerlerinden kaçmayı başaranlardan biri de İstanbul'a gönderilerek idam edilen Abdullah b. Suud'un kardeşi Mişari b. Suud idi. Mişari b. Suud kendisini emir ilan ederek Deriyye'yi geri almak niyetiyle mücadeleye koyuldu; ancak bunda muvaffak olamadı. Mısır kuvvetlerince ele geçirilen Mişari b. Suud esir edilerek Kahire'ye götürölmek istendiyse de daha Mısır'a varamadan yolda hayatını kaybetti. Suud Emirliği'nin yeniden canlandırılması adına ikinci girişim, Turki b. Abdullah tarafından gerçekleştirilmiştir. Turki b. Abdullah, Mısır kuvvetlerinin Hicaz'ı hakimiyeti altında tuttuğu sırada Riyad'a gelerek burayı nüfuzu altına aldı.¹¹⁶ Bunun üzerinde Mehmet Ali Paşa, İstanbul yönetimiyle yaptığu yazışmalarda Turki b. Abdullah'ın Bağdat Valiliğince Necd bölgesinin yönetimine getirildiğini öğrendi. Ancak Necd bölgesinin Mısır'a bağlı olduğu ve bu atamanın uygun olmadığını dile getirdi. Birkaç yıl Riyad'ı kontrolü altında tutan Turki b. Abdullah, çok geçmeden Mısır kuvvetlerince köşeye sıkıştırılmış ve Riyad kuşatılmıştır. Ancak Turki b. Abdullah, bu kuşatmadan kaçarak kurtulmayı başarmıştır.¹¹⁷

Bölgede bulunan Mısır kuvvetleri, 1820 yılı itibariyle birtakım sorunlar yaşamaya başladılar. Kuşatmadan kurtulan Turki b. Abdullah, Necd'in güneyindeki bazı kabilelerle hareket ederek Mısır kuvvetlerine baskınlar düzenlemekteydi. Gerek gıda gerekse lojistik intikalinin zorlaşmasıyla Mısır kuvvetlerinin bölgedeki varlığı gittikçe daha maliyetli hal almaktaydı. Ayrıca Necd halkı yaşananlardan dolayı Mısır kuvvetlerine sevgi beslemiyordu. Bu sebeplerden ötürü Mehmet Ali Paşa kuvvetlerini geri çekme kararı aldı ve bu çekilme 1830 yılında tamamlandı.¹¹⁸

1823 yılında Mısır kuvvetlerinin çekilmesinden faydalanarak Riyad'a gelen Turki b. Abdullah, Emirliği'ni ilan etti. 1824 yılında Riyad'ı başkent ilan eden Turki b. Abdullah, böylelikle 1891 yılına kadar devam edecek olan II. Suud Emirliği'ni kurdu. 1825 yılı itibariyle otoritesini Necd'in güneyinden Kasım'a kadar genişleten Turki b. Abdullah, 1825-1830 yılları arasında Necd'in kuzeyinde de otoritesini tesise başlamıştır. 1830 yılında Ahsa'yı ele geçiren Turki b. Abdullah çok geçmeden kıyı bölgelerini de hakimiyetine katarak Bahreyn'i ele geçirmiştir. Başkent Riyad'daki yönetim teşkilinin ardından, I. Suud Emirliği'nin dağılmasıyla

¹¹⁶ Büyökkara, 2013: 35; Ecer, 2001: 165.

¹¹⁷ Al- Rasheed, 2002: 24; Fığlalı, 2001: 109.

¹¹⁸ Commins, 2006: 43.

farklı bölgelere kaçmak zorunda kalan Vehhabi ulemanın Riyad'a dönmesiyle birlikte dini zemin tekrar oluşmaya başlamıştır.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin büyük sorunlarla meşgul olması ve Turki b. Abdullah tarafından teşkil edilen yeni yapılanmanın Mekke ve Medine şehirlerini tehdit etmeyişi Osmanlı yönetiminin konuya çok da eğilmemesine neden olmuştur. Nitekim Turki b. Abdullah nüfuz alanını genişletirken Mısır ve Osmanlı kuvvetlerini kışkırtmamak için temkinli davranmaktaydı. Arap Yarımadası'nda yaşananlar, bu ana kadar genel olarak bölgedeki yerel güçler ve Osmanlı merkezi otoritesi arasındayken bundan sonraki süreçte diğer devletlerin de konuya dahil olduğu görülmektedir. Bu bağlamda özellikle sömürgesi Hindistan ile ulaşım yollarını kontrol altında tutmak isteyen İngiltere, Umman'dan Bahreyn'e kadar Basra Körfezi'ni denetimi altında tutmaya özen göstermekteydi. Bu süreçte Turki b. Abdullah, Osmanlı Devleti ile olan dengeleri de gözeterek İngiltere'yle görüşme girişimleri başlatmıştır.¹¹⁹

Turki b. Abdullah dış dengeleri gayet iyi gözeterek egemenliğini sağlamlaştırmakta ve genişletmekteydi. Ancak bu tarihe kadar ilk defa olmak üzere, daha sonra ise çokça yaşanacak olan aile içi güç mücadeleleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Turki b. Abdullah Mayıs 1834'te cuma namazı çıkışında kendisi tarafından Manfuha'ya vali olarak atanan Mişari b. Abdurrahman tarafından düzenlenen suikast sonucu öldürüldü. Onun ölümünün ardından iktidarı Mişari ele geçirdi, ancak hükümranlılığı yaklaşık kırk gün sürdü. Ahsa valisi olan Faysal b. Turki, babasının ölümünün ardından yönetimi ele geçirmek için Riyad'a yönelmişti. Bu sırada Hail Emiri olan Raşid Emirliği'nden Muhammed b. Raşid de bölgedeki etkinlik alanını arttırmaktaydı. Faysal b. Turki'nin isteği doğrultusunda ona yardım eden Muhammed b. Raşid, Mişari b. Abdurrahman'ı öldürerek Faysal b. Turki'nin Riyad'ın yeni emiri olarak tanınmasında önemli rol oynadı.¹²⁰ Bu süreçte Osmanlı Devleti, Rusya ile olan savaşın yaralarını sarmakla meşguldü ve bölgeyle ilgilenmekten çok uzaktı. Osmanlı Devleti'nin konuya ilgisiz kalmasının tek sebebi şüphesiz bu değildi. Faysal b. Turki, Osmanlı yönetimi için büyük önem arz eden Hac yollarının güvenliğini sağlamaktaydı ve Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekecek sorunlara mahal vermemekteydi.¹²¹

Faysal b. Turki önündeki birkaç yıl, aile içindeki liderlik çekişmeleriyle ve Bahreyn'de gerçekleşen küçük çaplı başkaldırılarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bir süre sonra aile içindeki liderlik iddiaları bertaraf edilmiş ve Faysal b. Turki liderliğini pekiştirmiştir. Vehhabi-Suud ittifakının oluşturulduğu Deriyye Antlaşması'na imza atan, yani I. Suud

¹¹⁹ Wynbrandt, 2010: 151; Ecer, 2001: 165-167.

¹²⁰ Commins, 2006: 45.

¹²¹ Ecer, 2001: 166.

Emirliği'nin kurucusu sayılan Muhammed b. Suud'un iki çocuğu bulunmaktaydı: Abdullah ve Abdulaziz. I. Suud Emirliği'nin sonuna kadar Abdulaziz'in soyu yönetimi ellerinde bulundurmuştur (Abdulaziz-Suud-Abdullah). Son Emir Abdullah, Osmanlı Devleti tarafından idam edildikten sonra bu soydan geriye iki kişi kalmıştı: Mişari b. Suud ve Halid b. Suud. Mişari yukarıda da değinildiği gibi Mısır kuvvetleri tarafından esir olarak Kahire'ye götürülürken yolda yaşamını yitirmişti. Halid ise 1818'de Deriyye'nin kuşatılmasının ardından esir alınan ve Kahire'ye götürülen Suud ailesinin içindeydi. Muhammed b. Suud'un oğlu Abdullah ve onun soyundan gelenler, I. Suud Emirliğinde liderlik makamında bulunmadılar. Ancak II. Suud Emirliği'nin kurucusu olan Turki, Abdullah b. Muhammed'in oğludur; yani Turki ile yöneten soy el değiştirmişti.¹²²

II. Suud Emirliği'nde yaşanan aile içi çekişmelerin temelinde de bu yöneten soyun değişmesi yatmaktadır. 1818 yılına kadar Muhammed b. Suud'un oğullarından Abdülaziz'in soyundan devam eden yönetim ilk defa II. Suud Emirliği ile Abdülaziz'in kardeşi Abdullah'ın soyuna geçmiştir. Yukarıda bahsedilen Turki suikastinin temelinde de bu soy farklılığı çerçevesinde şekillenen güç mücadelesi yer almaktadır. Günümüzde yönetim halen, suikastle öldürülen Turki'nin soyundan devam etmektedir.

Faysal b. Turki, Osmanlı yönetiminin yumuşak davranmasından da cesaret alarak 1837 yılında Hicaz'daki Mısır yöneticilerine vergi ödemeyi reddetti.¹²³ Buna Mısır'ın cevabı, Kahire'ye getirilişinden itibaren Mehmet Ali Paşa tarafından himaye edilen ve eğitilen Halid b. Suud'un Riyad Emirliği için desteklenmesi oldu.¹²⁴ Mehmet Ali, Halid'i kolayca kontrol edilebilir ve sadık biri olarak görmekteydi. Halid b. Suud komutasına verilen bir güç ve Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İsmail Paşa komutasındaki diğer bir güç Necd'in ele geçirilmesi için birlikte harekete geçtiler. Faysal, Mısır Kuvvetleri'ne karşı koymak amacıyla oluşturduğu bir kuvveti Kasım şehrine doğru yola çıkardı. Yukarıda da ifade edildiği gibi Suud ailesinde yönetim ilk defa aile içindeki ikinci bir soya geçmiş bulunmaktaydı. Bundan dolayı Faysal'a olan destek hem Suud ailesi içinde hem de Necd halkında oldukça zayıftı. Zira Halid b. Suud, I. Suud Emirliği'nin son emiri olan Abdullah'ın kardeşi olduğu için emirliğin yasal olarak da kendisinin hakkı oluşunu iddia ediyordu. Faysal'ın kuvvetleri, Riyad'ın yakında Halid'in kontrolüne geçeceği düşüncesiyle çatışmaya girmeden Kasım'dan uzaklaştılar. Faysal beraberindeki kuvvetlerle Kharj yönünde geri çekildi, ancak İsmail Paşa ve Halid b. Suud beraberlerindeki 7000 askerle Hilvah yakınlarında Faysal'ın güçleriyle karşı karşıya geldiler. Bu mücadelede İsmail Paşa ve Halid güçleri ağır yenilgi aldı ve İsmail Paşa ve Halid b. Suud

¹²² Wynbrandt, 2010: 150.

¹²³ Al- Rasheed, 2002: 15.

¹²⁴ Commins, 2006: 46.

kaçmak zorunda kaldılar. Faysal bu zaferin ardından Mısır kuvvetleri tarafından kuşatma altında olan Riyad'ı yeniden kontrolü altına almak için Riyad'a doğru harekete geçtiyse de Riyad'ı ele geçirmeye muvaffak olamadı. Bunun üzerine Faysal ve Halid, Necd'in paylaşılması konusunda antlaşmaya vardılar. Fakat 1838 yılına gelindiğinde Hurşid Paşa liderliğinde yeni bir Mısır ordusu yola çıktı. Hurşid Paşa kuvvetleri, Faysal'ı bozguna uğratarak onu esir alıp Kahire'ye getirdiler. Bundan sonra Halid b. Suud Riyad'ın yeni emiri ilan edildi.¹²⁵

Halid b. Suud'un iktidarı çok uzun sürmedi. Aile içindeki çekişmelerin sonucu olarak Abdullah b. Süneyn, Halid b. Suud'a başkaldırdı ve bu başkaldırı Halid'in Riyad'ı terk ederek Cidde'ye sığınmasıyla sonuçlandı. Abdullah b. Süneyn iktidara gelince Osmanlı yönetimine bağlılığını bildirerek vergi ödemeyi kabul etti. 1841 yılında başlayan bu durum, 1843'e kadar bu şekilde devam etti.¹²⁶ Bu sırada ilginç bir olay yaşandı: Mısır'da esir tutulduğu hapishaneden kaçmayı başaran -Ecer tarafından salıverilmiş olma ihtimaline de dikkat çekilmektedir.¹²⁷ - Faysal b. Turki 1843 yılında Riyad'a gelerek Abdullah b. Süneyn'in yaşamına son verip ölümüne kadar devam edecek olan iktidarını yeniden kurdu. İktidarı süresince Osmanlı Devleti'nden çekinen Faysal b. Turki, Hicaz'ı yeniden denetim altına alma girişiminde bulunmadı.¹²⁸

Faysal b. Turki'nin Necd'e dönüşü, fanatik Vehhabiler tarafından olumlu karşılanmıştır. Osmanlı yönetimi ise Faysal'a ilk başlarda kuşkuyla yaklaşmıştı; ancak Faysal'ın hutbeyi Osmanlı Padişahı adına okutması, vergiyi devlet adına toplaması gibi şartları kabul etmesinin üzerine 1848 yılında kendisine Necd valiliği verildi. Faysal, Osmanlı yönetimine karşı oldukça uysal davranıyor olsa da bir süre sonra yeniden eski gücüne kavuşmak niyetiyle temkini elden bırakmadan tekrar Vehhabi propagandası yapmaya başladı.¹²⁹ Faysal, yönetimini güçlendirme girişimlerine başladığında, civar kabilelerin bazılarının desteğini alırken bazılarıyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kasım şehrinin en büyük kabilelerinden olan Anzah ve Bureyde kabileleri, Faysal'ın savaşmak zorunda kaldığı kabilelerdendir.

Faysal Necd'e geldikten sonra yaptığı işlerden ilki, Bahreyn tarafından ele geçirilen Ahsa'nın geri alınması olmuştur. Faysal 1850 yılında Bahreyn'i de hakimiyet alanına katma niyetindeydi, ancak burası İngilizler için stratejik öneme haiz bir yerdi ve korunması gerekiyordu. Bu sebeple, Faysal'ın hareketliliğini gören İngiltere, Bahreyn'e filo gönderdi.

¹²⁵ Wynbrandt, 2010: 152.

¹²⁶ Kurşun, 1998: 59.

¹²⁷ Ecer, 2001: 166.

¹²⁸ Arı, 2014: 487.

¹²⁹ Ecer, 2001: 167.

İngiliz güçlerinin savunmasıyla karşılaşan Faysal, Bahreyn'in vergi ödemeyi kabul etmesi şartıyla antlaşma imzaladı. Bahreyn'e yönelik Suudi tehdidi, 1861 yılına kadar devam etti; 1861 yılında Britanya'nın Bahreyn ile koruma antlaşması imzalamasıyla bu tarihten sonra Suudiler ada üzerinde iddiada bulunmamışlardır.¹³⁰

Faysal, nüfuz bölgesini babası Turki zamanındaki sınırlara ulaştırmaya muvaffak olarak 1865 yılında hayata gözlerini yummuştur.¹³¹ Faysal'ın ölümüyle Suud ailesi içerisinde liderlik mücadeleleri yeniden baş göstermeye başladı. Faysal'ın dört oğlu bulunmaktaydı. Faysal'dan sonra en büyük oğul olan Abdullah b. Faysal başa geçti. Çok geçmeden Muhammed b. Faysal, Suud b. Faysal ve Abdurrahman b. Faysal üvey kardeşleri Abdullah b. Faysal'a karşı, II. Suud Emirliğinin yıkılmasına neden olacak iktidar mücadelesine giriştiler. Abdullah'ın liderliğine en sert tepki, üvey kardeşi Suud tarafından gösterilmektedir. Abdullah, nüfuzu altındaki toprakların elden çıkmasına karşı koyamadığı için olsa gerek beceriksiz bir lider olarak nitelenirken Suud b. Faysal ona kıyasen daha cesur ve girişken biri olarak görülmektedir.¹³²

Suud b. Turki, kardeşi Abdullah'ın iktidarını zayıflatmak amacıyla kendisine bağlılıklarını bildirmesini talep ettiği Arid ve Asir idarecileriyle birçok görüşme gerçekleştirmiştir. Suud, bununla yetinmeyerek özerk konumlarını devam ettirmek isteyen Mürre, Ucman ve Devasir Kabileleri ile de ittifak konusunda mutabakata varmıştır. Aile içi çekişmeleri fırsat bilen bazı kabileler ise Suud himayesinden kurtulmak için adeta fırsat kollamaktaydı.¹³³ Suud cephesinde bunlar yaşanırken Abdullah da babasından miras kalan sorunlarla uğraşmaktaydı. Faysal b. Turki, vefatından birkaç ay önce daha fazla vergi almak düşüncesiyle Umman'a kuvvet göndermişti. Suudi güçlerinin gerçekleştirdiği saldırılarda birkaç İngiliz yaşamını yitirmişti. Abdullah b. Faysal, yönetime geçtikten sonra bu yaşananların sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kaldı. İngiltere donanmasına ait deniz güçleri Suudi yönetimi altındaki kıyı kasabalarına saldırmaya başladı. Bu saldırılarda Suudlara ait kaleler yıkılırken yine Suud yönetimine ait gemiler İngiliz donanması tarafından batırılmıştır. Abdullah bu gelişmeler üzerine, İngiltere çıkarlarına yönelik bütün zararların sorumluluğunu üstlenerek benzer olayların bir daha yaşanmaması hususunda İngiltere yönetimine söz vermiştir.¹³⁴

Abdullah, Suud ile yaşadığı iktidar mücadelesinde İngiltere'nin Suud'u destekleme ihtimalini göz önünde bulundurarak İngiltere'yle iyi ilişkiler geliştirmeyi hedeflemiştir. Aynı

¹³⁰ Wynbrandt, 2010: 157.

¹³¹ Büyükkara, 2013: 36.

¹³² Wynbrandt, 2010: 160.

¹³³ Al-Rasheed, 2002: 17.

¹³⁴ Wynbrandt, 2010: 161.

zamanda Britanya'ya karşı pozisyonunu kuvvetlendirmek amacıyla da Osmanlı yönetiminin desteğini aramaktaydı. Yukarıda bahsedildiği üzere Suud, iktidarı ele geçirebilmek için bazı kabilelerle ittifak içindeydi. Suud, bu şekilde topladığı güçlerle Abdullah'a karşı askeri mücadele başlattıysa da 1866 yılında Abdullah, Suud güçlerini bertaraf etmiştir. Bu yenilgiden kaçmayı başaran Suud b. Turki, yeniden güç teşkil etmek niyetiyle Bahreyn'e sığınmıştır. Ancak 1870 yılına gelindiğinde Bahreyn taahhüt ettiği vergiyi ödememeye başlamıştı. Bunun üzerine Riyad'dan gittikçe artan işgal tehditleri gelmeye başladı. Suud b. Abdülaziz, bu süreçte kardeşi Abdullah b. Abdülaziz'e karşı Bahreyn yönetiminin yanında yer almayı tercih etti. Aynı yıl içerisinde Mürre Kabilesi'yle yeniden işbirliği içine giren Suud, düzenlediği saldırıyla Abdullah'ın kontrolündeki Ahsa'yı ele geçirdi. Suud b. Faysal bir yıl sonra da Abdullah'ın güçlerini yenilgiye uğratarak Riyad'ı ele geçirmiş, çok geçmeden de doğudaki kabilelerin kendisine biat etmesini sağlamıştır.¹³⁵

Abdullah bu yenilginin ardından, iktidarı yeniden ele geçirmek amacıyla Bağdat Valiliği nezdinde kendine destek aramaya başladı. Bölgedeki hakimiyetini yeniden kurma arzusunda olan Osmanlı, 1871 yılında Basra Körfezi kıyısındaki Ras Tanura'ya deniz kuvveti göndererek önce Katifi, daha sonra da Suudilerin kontrolündeki doğu vilayetlerini ele geçirdiyse de aynı yıl Riyad'ı ele geçirmek için yapılan saldırı başarısız olmuştur. Bu arada Osmanlı kuvvetleri, Faysal'ın en küçük oğlu Abdurrahman'ı esir almıştır. Bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen İngiltere, Osmanlı'nın Abdullah'ı desteklemesi karşısında Riyad Emiri olan Suud'a desteğini arttırmıştır. Abdullah, emirliği döneminde İngiltere'yle iyi ilişkiler geliştirmek amacıyla girişimlerde bulunmuştu. Ancak İngiltere, Bahreyn'i Suudi yönetiminden korumak niyetindeydi ve bu maksatla 1870'de Bahreyn'in Riyad'a vergi ödemeyi reddetmesi olayında Bahreyn'in yanında yer alan Suud'u desteklemeye başlamıştı. Suud bu koşullarda İngiltere'ye sadık kalma eğiliminde olmak zorundaydı. Nitekim İngiltere'nin de desteğiyle 1874 yılında Osmanlı kuvvetlerini Ahsa'dan çıkarmaya muktedir olmuştur.¹³⁶

Faysal b. Turki'nin ölümüyle başlayan iktidar mücadeleleri Suud Emirliği'ne büyük zarar vermiştir. 1874 yılına gelindiğinde Necd'de Suudi yönetimi etkisini yitirmişti. Şammar ve Kasım Kabileleri Suud yönetimini tanımazken diğer kabileler de Abdullah'a bağlılığını ilan edenler ve Suud'a bağlılığını ilan edenler diye ikiye ayrılmıştı. Suud b. Faysal, 1875 yılında yaşamını yitirdi ve yerine Faysal'ın en küçük oğlu, yani Suud'un kardeşi Abdurrahman geçti. Ancak Suud'un ölümüyle birlikte çocukları iktidar mücadelesine dahil oldular. Abdurrahman, yeğenlerine karşı kardeşleri Muhammed ve Abdullah ile birlik oldu ve aralarından Abdullah'ı

¹³⁵ Wynbrandt, 2010: 161-162.

¹³⁶ Wynbrandt, 2010: 162.

yeni emir ilan ettiler. Böylece Abdullah, 1870 yılında kardeşi Suud b. Faysal'a kaptırdığı iktidar koltuğunu yeniden ele geçirmiş oldu. On bir yıllık süre zarfında iktidar koltuğu tam sekiz kez el değiştirmişti. Çok geçmeden iktidar bir kez daha el değiştirmek zorunda kaldı. 1887 yılında Suud. b. Faysal'ın çocukları, Riyad'ı ele geçirerek amcaları Abdullah'ı esir ettiler.¹³⁷

Bu dönemde Şammar Kabilesi lideri olan Muhammed b. Raşid de kendi nüfuz alanını genişletme peşindeydi. Abdullah, yeğenlerinin ele geçirdiği Riyad'ı tekrar almak için Muhammed b. Raşid'den yardım talep etti. Bu, Muhammed b. Raşid için tam da beklediği fırsattı. Suud ailesinin dağılımılarından faydalanarak Necd'i kendi hakimiyeti altına alma arzusunda olan İbn Raşid, Riyad'a doğru harekete geçti. Kısa sürede Riyad'ı ele geçiren Muhammed b. Raşid, kendine sadık kumandanlarından biri olan Salim al-Sibhan'ı Riyad'a vali olarak atayıp tekrar Hail'e döndü. Salim al-Sibhan, Riyad'ın ele geçirilmesi sırasında şehirden kaçmayı başaran Suud'un çocuklarını takip ettirmiş ve dört çocuğun üçünü yakalatıp öldürmüştür. Bu sırada esir bulunduğu yerden kurtulan Abdullah da Hail'e geçmiştir. Bir süre sonra her ikisi de yaşlı ve hasta olan Abdullah ve Abdurrahman'ın Riyad'a dönme istekleri, bir sakınca görülmeyle kabul edilmiştir. Nitekim Abdullah 1889 yılında yaşamını yitirmiştir. Abdurrahman ise Salim al-Sibhan'ın valiliği altında yeniden Riyad yönetimine getirilmiştir.¹³⁸

2.2.1. II. Suud Emirliği'nin Sonu

Abdurrahman, Raşid Emirliği'nin hakimiyetinden kurtularak Suud Emirliği'ni yeniden tesis etme niyetindeydi. Bu amaçla Kasım ve Mutayr kabileleriyle irtibata geçen Abdurrahman b. Faysal, ittifak kurmayı başarmıştır. Abdurrahman'ın oluşturduğu ittifakın kuvvetleri ve Muhammed b. Raşid'in adamları 1891 yılında Mulayda'da karşı karşıya geldiler. Muhammed b. Raşid'in zaferiyle sonuçlanan savaşın ardından Abdurrahman b. Faysal ve Suudi ailesinin diğer üyeleri, Riyad'ı terketmek zorunda kalmıştır. İlk etapta Mürre Kabilesi'ne sığınan Suud ailesi mensupları daha sonra Bahreyn'e ve en son Kuveyt hanedanı al-Sabah himayesinde Kuveyt'e yerleşmiştir. Osmanlı tarafından Abdurrahman b. Faysal'a ve diğer aile mensuplarına altmış lira maaş bağlanmış, aile bu maaşla ve Al Sabah'ın yardımlarıyla hayatını idame ettirmiştir. Abdurrahman ve Al Sabah hanedanlığı arasında tesis edilen bu dostluk, Suud ailesinin 20. yüzyılın başında yeniden Riyad'a dönerek III. Suud Emirliği'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır.¹³⁹

¹³⁷ Wynbrandt, 2010: 162.

¹³⁸ Al-Rasheed, 2002: 18; Wynbrandt, 2010: 162-163; Kıcıman, 1994: 149.

¹³⁹ Kıcıman, 1994: 151; Al-Rasheed, 2002: 19; Büyükkara, 2013: 37.

II. Suud Emirliği hiçbir zaman I. Devlet'in Arap Yarımadası'nda yakaladığı üstünlüğü elde etme muvaffakiyetine erişememiştir. İngiltere, doğuda Umman'dan Bahreyn'e kadar olan kıyı bölgelerini kendisi için kırmızı çizgi saymaktaydı. Nitekim bu dönemde İngiltere'yi en çok endişelendiren ihtimallerden biri, Rusya'nın Kafkaslar üzerinden Basra Körfezi'ne ulaşarak İngiltere ile sömürgesi Hindistan arasındaki bağlantıyı kesmesiydi. Bu sebeple Britanya, bölgenin kendi kontrolünde kalmasına büyük önem vermekteydi.¹⁴⁰ Kuzeyde ise Osmanlı yönetimi, Arabistan sınırlarını güçlendirmekteydi. Bu sırada batıda etkinliğini arttıran Mehmet Ali Paşa, adeta bir işgal gücü gibi hareket etmekte ve nüfuz alanını genişletmekteydi. II. Suud Emirliği böylesine çekişmeli bir ortamda kendisine yer bulmaya çalışıyordu. Tabi tek sorun bunlardan ibaret değildi. II. Suud Emirliği'ni ilkinde göre dezavantajlı kılan hususlardan biri de Vehhabi ulemanın 18. yüzyıldaki gibi görüşlerini rahatça yayabilecekleri bir ortam bulamayışları ve cihat olarak adlandırdıkları işgallerine meşruiyet zemini oluşturdukları olgunun etkisini yitirmiş olmasıydı.¹⁴¹

I. Suud Emirliği, Osmanlı'nın müdahalesi sonucu Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından yıkılmıştı. II. Suud Emirliği'nin yıkılması ise daha çok içsel diyebileceğimiz nedenlere dayanmaktadır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz 1834 yılında Faysal b. Abdullah'ın yaşamını yitirmesiyle başlayan ve aile içinde büyük tahribata neden olan iktidar mücadeleleridir. İkinci önemli neden olarak Suudi ailesinin yayılmasından rahatsızlık duymaya başlayan diğer kabilelerin buldukları her fırsatta emirliğin boyunduruğundan kurtulmak için mücadele etmeleri gösterilebilir.

Riyad, 1902 yılına kadar Raşid Emirliği'nin egemenliği altında kalmıştır. 1902 yılında, Kuveyt'e sığınan Abdurrahman'ın oğlu Abdülaziz, Riyad'ın Raşid Emirliği'ne bağlı valisini öldürerek kendi emirliğini ilan etmiş, böylece 1932 yılında Suudi Arabistan adını alacak olan III. Suud Emirliği'nin temelleri atılmıştır.¹⁴²

2.3. III. Suud Emirliği (1902-1932)

Muhammed b. Raşid'in 1897 yılında yaşamını yitirmesinin üzerine yerine yeğeni Abdülaziz b. Mitab Al Raşid geçmiştir. 20. yüzyıla girildiğinde Arap Yarımadası'nın önemli yerleri Raşid Emirliği'nin elindeydi ancak Abdülaziz Al Raşid nüfuz alanını daha da genişletmek niyetindeydi. Bu amaçla 1900 yılında Osmanlı yönetiminin de desteğini alarak topraklarını Basra Körfezi'ne doğru genişletmek amacıyla Kuveyt'e saldırılarda bulunduysa da bu saldırılardan bir sonuç alamadı. Abdülaziz, bu saldırılarla Kuveyt'te sürgünde bulunan

¹⁴⁰ Armaoğlu, 2014: 206.

¹⁴¹ Commins, 2006: 44-45.

¹⁴² Arı, 2014: 489.

Suud ailesi bireylerini de kışkırtmıştır. Abdurrahman b. Faysal'ın oğlu Abdülaziz bundan sonraki süreçte Riyad'ı yeniden ele geçirme planlarını uygulamaya koyuldu. Abdülaziz b. Abdurrahman çocukluğunu bedeviler arasında geçirdiğinden çöl yaşamını erken yaşlarda öğrenmişti. Babası ile geçirdiği yıllarda da hem savaşlarda tecrübeler edinmiş hem de askeri konularda kendini geliştirme fırsatları bulmuştur. Gençlik yıllarını Kuveyt'te ailesiyle birlikte sürgünde geçiren Abdülaziz, Arabistan topraklarında Suud ailesini eski gücüne kavuşturmayı kendine amaç edinmişti. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilmesi gereken ilk hedef Riyad'ın Raşid ailesinden geri alınması olmuştur. İşte bu sebeple Abdülaziz Al Raşid'in saldırısının hemen ardından Kuveyt Emiri Mübarek Al Sabah'la birlikte on bin kişilik bir kuvvet oluşturan Abdülaziz b. Abdurrahman(İbn Suud) Riyad'ı ele geçirmek amacıyla taktiksel saldırılar başlattı. İbn Suud bir şekilde Riyad'ın surlarını aşarak şehre girmeye muktedir oldu. İbn Suud, Riyad'a yapacağı daha kapsamlı bir saldırı için şehrin surları aşabilmek amacıyla askeri gözlem yapmaktaydı ki Osmanlı Devleti'nden gelen ek kuvvetlerin desteğiyle Mübarek'in kuvvetlerinin yenilgiye uğratıldığını haber edindi ve apar topar Kuveyt'e dönmek zorunda kaldı. İbn Suud'un şehre sızmasında hiç şüphesiz şehirdeki, halen Suudi ailesine sempati duyan, Vehhabilerin yardımı söz konusuydu. Tüm bunlar İbn Raşid tarafından öğrenilince şehir halkından İbn Suud'a yardım edenler öldürülerek cezalandırıldı.¹⁴³

1901 yılına gelindiğinde İbn Raşid Kuveyt'e doğru yeniden saldırıya geçti ve kıyı şehri Jahra, İbn Raşid'e bağlı kuvvetler tarafından kuşatma altına alındı. Kuveyt konumu itibariyle İngiltere için önem arz etmekteydi. Bu sebeple İngiltere yönetimi kuşatma karşısında sessiz kalmadı. İngiltere donanmasına ait gemiler kuşatmanın kaldırılması amacıyla İbn Raşid kuvvetlerini oluşturan bazı Şammar Kabilesi karargahlarını bombalayarak kuşatmaya karşılık verdi. Britanya yönetimini kışkırtmama niyetinde olan Osmanlı, bu olay karşısında İbn Raşid'i desteklemekten geri durdu. Çok geçmeden de II. Abdülhamid tarafından kuşatmanın kaldırılması yönünde emir verilmiştir.¹⁴⁴

Kuşatmanın kaldırılmasının üzerinden çok geçmeden, aynı yıl içerisinde, bu sefer İbn Suud karşı saldırıya geçti. İbn Suud ilk aşamada yanına aldığı kırk kişilik birlikle Necd'in iç kesimlerine doğru yola koyuldu. Yol boyunca bedevi çadırlarına uğrayarak kendisiyle beraber hareket etmelerini sağlayan İbn Suud, ayrıca kervanlara da saldırıyordu. Durum çok geçmeden İbn Raşid tarafından öğrenildi ve İbn Suud'a karşı tedbirler alındı. Bunun üzerine İbn Suud yönünü değiştirmek zorunda kaldı ve Ramazan ayını geçireceği Rub'ul Hali çölüne doğru harekete geçti. İbn Suud'un önünde şimdi iki seçenek bulunuyordu; ya planından vazgeçip Kuveyt'e dönecekti ya da topladığı yaklaşık 400 kişilik kuvvetle Riyad'ı ele geçirme

¹⁴³ Wynbrandt, 2010: 167-168.

¹⁴⁴ Wynbrandt, 2010: 168.

girişiminde bulunacaktı. İbn Suud ikinci seçenek üzerinde karar kıldı; fakat bunu topyekün saldırı şeklinde yapma niyetinde değildi, zira Riyad'ın surlar tarafından çok iyi korunduğunu biliyordu ve bu 400 kişi kolaylıkla geri püskürtülebilirdi. İbn Suud, Ramazan Bayramı'nın ilk gecesi yanına altı altı kişiyle surları aşarak Riyad'a sızmayı başardı. Sabaha kadar yapılan ev baskınlarında şehrin önemli kişileri etkisiz hale getirilerek önemli mevziler ele geçirildi. Sabah olunca da dışarıdaki kuvvetler içeri sızdırıldı ve böylece şehir teslim alındı.¹⁴⁵ İbn Suud'un daha önceki Riyad'a sızma girişiminde olduğu gibi bu olayda da başarıya ulaşmasında, Riyad'daki Vehhabilerin yardımları önemli rol oynamıştır.¹⁴⁶

Riyad'ın ele geçirilmesinin ardından Abdurrahman b. Faysal yaklaşık on yıllık sürgün yaşamının ardından Riyad'a döndü. İbn Suud, ulemayı ve şehrin ileri gelenlerini toplayarak babası Abdurrahman b. Faysal'ın emirliğini duyurmak istedi. Ancak babası, oğlu İbn Suud lehinde emirlikten feragat ettiğini ilan etti. Böylece yeni Emir Abdülaziz b. Abdurrahman, yani İbn Suud olmuştur.¹⁴⁷ İbn Suud, hisbe (iyiliği emretme, kötülükten sakındırma) görevini Muhammed b. Abdulvehhab'ın torunlarından Abdülaziz b. Abdullatif'e verdi. Böylece 1744 yılında Muhammed b. Abdulvehhab ile Muhammed b. Suud arasında imzalan Deriyye Antlaşması'na olan bağlılık devam ettirilmiştir. İbn Suud, Suud Emirliği'ni eski gücüne kavuşturmak amacıyla çeşitli askeri girişimlerde bulundu. 1904 yılına kadar gerçekleştirilen saldırılarda, Raşid Emirliği'nin kalesi konumundaki Cebel Şammar sınırına kadar olan Necd merkezli topraklar Vehhabilerin kontrolüne geçmiştir. İbn Suud, II. Suud Emirliği'nde geri planda kalan Vehhabiliği canlandırmak ve canlı tutmak amacıyla ele geçirdiği köylere ve kasabalara Vehhabi ulemadan görevliler göndermeyi ihmal etmemiştir. 1904 yılına gelindiğinde Kasım bölgesinin iki önemli şehri olan Uneyze ve Bureyde, İbn Suud kontrolüne girmiş bulunmaktaydı.¹⁴⁸

İbn Raşid, Osmanlılar tarafından desteklenmekteydi. Bu destek kimi zaman para ve silah yardımı şeklinde olurken kimi zamansa askeri birliklerin gönderilmesi şeklinde olabilmekteydi. Yani Osmanlı kuvvetleri, dolayısıyla da Osmanlı yönetimi ve İbn Suud karşı karşıya gelebilmekteydi. Bu durum İbn Suud'un, Osmanlı'nın bölgedeki en önemli rakibi olan İngiltere ile yakınlaşmasına neden olmuştur. İbn Suud kuvvetleri ile Osmanlı askerleri arasındaki ilk temas, Haziran 1904'te gerçekleşti. İbn Suud kuvvetlerinin bozguna uğratılmasıyla sonuçlanan savaşta, İbn Suud da elinden yaralandı. Aynı yılın sonbaharında İbn Suud ve Osmanlı kuvvetleri tekrar karşı karşıya geldi. İbn Raşid kuvvetlerinin de Osmanlı

¹⁴⁵ Büyükkara, 2013: 38.

¹⁴⁶ Kıcıman, 1994:162.

¹⁴⁷ Howarth, 1964: 27.

¹⁴⁸ Wynbrandt, 2010: 168; Büyükkara, 2013: 42-43; Kıcıman, 1994: 161; Philby, 1922: 14-15.

safında yer aldığı savaşta, Osmanlı kuvvetleri bu kez yenilgiye uğradı. Bu yenilgi üzerine Osmanlı yönetimi Necd bölgesine yeni birlikler sevk etme kararı aldı. Osmanlı'nın yeni birlikler gönderme kararı karşısında endişeye kapılan İbn Suud, kaleme aldığı mektupla yaşananların sorumlusunun İbn Raşid olduğunu anlatarak Padişah'tan özür diledi. İbn Suud ayrıca, Necd bölgesinde Osmanlı garnizonunun bulunmasından duyacağı memnuniyeti dile getirmekte; fakat İbn Raşid'in bölgeden uzaklaştırılmasını talep etmekteydi. İbn Suud, 1906 yılında Bureyde yakınında bulunan İbn Raşid'e gece baskını düzenleyerek hayatına son vermiş ve böylece uzun bir mücadelenin ardından en önemli rakibini ortadan kaldırmayı başarmıştır.¹⁴⁹

İbn Suud, 1907-1912 yılları arasında sürdürdüğü mücadelelerde ise Necd ve Ahsa bölgesindeki bedevileri kontrol altına almayı başarmıştır. Ezeli rakibi İbn Raşid'i ortadan kaldırmış olmanın verdiği güvenle Osmanlı'ya karşı da daha rahat hareket etmeye başladı. 1904 yılında Necd bölgesine konuşlanmasından memnuniyet duyacağını söylediği 4500 kişilik Osmanlı garnizonu, İbn Suud için artık rahatsızlık sebebiydi ve ondan kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştı. İbn Suud, garnizonluğa giden yol üzerindeki bedevi kabilelerine emir vererek garnizonluğa giden kervanları engelledi ve yağmalattı. Bu sırada salgın hastalıklarla da boğuşan Sıtkı Paşa komutasındaki Osmanlı birliği, bölgeyi terk etmek zorunda kaldı ve kuvvetler Basra'ya nakledildi.¹⁵⁰

İbn Suud, Necd'in kontrolünü sağladıktan sonra bir sonraki hedef olarak Ahsa'yı ele geçirmeyi planlamaktaydı. Ancak Ahsa'nın ele geçirilmesinden önce 20. yüzyılda Vehhabi görüşün yeniden güç kazanmasında ve Suud nüfuzunun yayılmasında oldukça önemli yer tutan İhvan Teşkilatı'nın ortaya çıkışına değinmekte fayda var.

2.3.1. İhvan'ın Kuruluşu¹⁵¹

İbn Suud, nüfuz alanını genişletmek amacıyla kendine sıkı sıkıya bağlı birlikler oluşturmak niyetindeydi. Bölge, Osmanlı hakimiyeti altındayken, Osmanlı yönetimi bölgedeki göçebe bedevileri kontrol altında tutmak amacıyla bedevilere maddi destekte bulunmaktaydı. Hac kervanlarının güvenliğini sağlamak amacıyla kervan yolu üzerindeki bedevilere yapılan yardımlar, bunun en iyi örneklerindedir. Ancak Suud yönetimi bedevileri kendine bağlayacak maddi imkanlara sahip olmamakla beraber, bu yağmacı ve disiplinsiz bedevileri kontrol altına almadan da bölgede kuvvetli bir merkezi otorite oluşturamayacağını farkındaydı. İbn Suud kontrolü sağlamak amacıyla, din temelli bir oluşum kurma yoluna gitti

¹⁴⁹ Wynbrandt, 2010: 168-169.

¹⁵⁰ Kıcıman, 1994: 170-172.

¹⁵¹ Arap Yarımadası'nda İbn Suud tarafından oluşturulan İhvan Teşkilatı Mısır'daki İhvan-ı Müslimin(Müslüman Kardeşler) ile karıştırılmamalıdır.

ve dini-siyasi bir oluşum olan İhvan'ın kuruluşu için ilk adım atılmış oldu.¹⁵² Böylece Vehhabilik daha sistematik bir hale getirilerek, hem farklı değer yargılarına sahip kabileleri tek çatı altında toplayacak bir üst kimlik hem de bu kabilelerin yönlendirilmesinde önemli bir motivasyon unsuru olarak belirlenmiştir.

İhvan'ı oluşturan bedevilerin ortak noktası, hepsinin Vehhabiliğin ateşli savunucusu olmasıydı. İhvan'ın oluşumuyla birlikte göçebe bedeviler daimi olarak yerleşik hayata geçirilecekti. Bu maksatla da Hicre adı verilen yerleşim birimleri oluşturulmuştur. Hicre kelimesi ile Hz. Muhammed ve beraberindekilerin Mekke'den Medine'ye göç etmesi için kullanılan Hicret kelimesine atıfta bulunulmaktaydı. Bedevilerin yerleşik hayata geçişleri, şirk topraklarından İslam topraklarına göç olarak nitelendirilerek sosyal yapının sağlanması dini argümanlarla desteklenmekteydi. Ancak bedevi kabilelerinin birlik oluşturması, oldukça zordu. Bunun en önemli nedenlerinden biri de her bedevi topluluğunun kendi kanunlarının bulunmasıydı. İhvan'la birlikte bu sorun da aşılarak Vehhabi görüş altında bir araya gelmekte; düzenin sağlanması amacıyla önce Allah'a, daha sonra Vehhabi imama itaat şart koşulmaktaydı. Yine İhvanla birlikte bedevilerin önemli bir geçim kaynağı olan kabileler arası yağmacılık yasaklanmakta, savaşın ve mücadelenin cihat adı altında yalnızca Allah için yapılabileceği belirtilmekteydi. Böylece kabileler arasındaki savaşların önüne geçilmek hedeflenmiş ve şiddet unsurları kontrol altına alınarak yöneticilerin istedikleri noktaya yönlendirebilecekleri şekle büründürülmüştür. Hicrelere yerleşen bedeviler, geçim kaynakları olan hayvancılığı da terk etmekteydi. Bunun yerine kendilerine tarım öğretilmekte ve tarım için gerekli araç gereçler temin edilmekteydi.¹⁵³

Necd'in tamamını kontrol altına alan İbn Suud'un bir sonraki hedefi, 1871 yılından o tarihe kadar Osmanlı idaresinde olan Ahsa olmuştur. Ahsa, sahip olduğu verimli vahalar ve ticaret limanlarıyla ekonomik açıdan önemli bir bölgeydi. Ahsa'yı Necd'den ayıran diğer bir husus da bölgenin sosyolojik yapısıdır. Ahsa'nın önemli şehirlerinden Katif, Şiilerin çoğunlukta yaşadığı bir yer iken Hufuf ve Mubarraz şehirlerinde de nüfusun önemli kısmını Şiiler oluşturmaktaydı.¹⁵⁴ Ahsa'yı ele geçirme niyetiyle yola koyulan İbn Suud ve beraberindeki kuvvetler, 1913 yılı Mayıs ayı başlarında gerçekleştirdikleri gece baskınıyla Hufuf'u ele geçiyecek buradaki Osmanlı askerlerini teslim olmaya zorladılar.¹⁵⁵ İbn Suud'un İngiltere'yle yakınlaşma ihtimalini göz önünde bulunduran Osmanlı yönetimi ise Ahsa'daki fiili Suud yönetimine sessiz kalmayı tercih etti. Zaten İbn Suud da kendi kontrolü altına

¹⁵² Büyükkara, 2013: 52.

¹⁵³ Büyükkara, 2013: 52-55; Wynbrandt, 2010: 171-173.

¹⁵⁴ Commins, 2006: 75.

¹⁵⁵ Howarth, 1964: 81; Philby, 1922: 30-31; Mansfield, 2012: 195.

almasıydı İngiltere'nin bölgeyi ele geçireceğini iddia ederek eyleminin Osmanlı'ya karşı düşmanca bir tutum olmadığını ima etmiştir. 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı ile İbn Suud arasında mutabakata varıldığı görülmektedir. Bu antlaşma ile İbn Suud'a, Osmanlıya bağlı kalmak ve ortak düşmana karşı beraber hareket etmek şartıyla Necd Valiliği ve Paşa ünvanı verilmekteydi.¹⁵⁶

Arap Yarımadası'nda yaşanan bu kargaşa, Osmanlı'nın mücadele etmek zorunda kaldığı sorunlardan sadece biriydi. 1914 yılına gelindiğinde 1. Dünya Savaşı kapıya dayanmıştı. İngiltere de kendisi için önem arz eden bu toprakları kontrolü altında tutabilmek için gayret içindeydi.¹⁵⁷ İngiltere'nin bölgeye olan ilgisini anlaşılır kılmak için nedenlerini açıklamakta fayda var.

2.3.2. Vehhabiliğin Ortaya Çıkışı İtibariyle İngiltere'nin Bölgedeki Rolü

Vehhabiliğin filizlendiği 1787-1791 yılları arası, Osmanlı Devleti'nin Rusya tarafından tehdide maruz kaldığı bir dönemdi. Osmanlı bu dönemde Rusya'ya karşı denge arayışına girmiş ve bu süreçte İngiltere ile yakınlaşmıştır. İngiltere'yi Osmanlı'ya yakınlaştıran neden ise Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sonunda Fransa'dan ele geçirdiği Hindistan sömürgesi ile ilgilidir. İngiltere, Hindistan'a ulaşımı "İmparatorluk Yolu" olarak adlandırılan Cebelitarık-Akdeniz-Mısır güzergahıyla sağlamaktaydı. 1790 yılına kadar İngiltere, İmparatorluk Yolu'na yönelik ciddi tehditle karşılaşmamıştı. 1792 yılı itibariyle Rusya'nın, Osmanlı hakimiyetindeki boğazları ele geçirerek Akdeniz'e ulaşma yönündeki girişimleri İngiltere'yi endişelendirmiştir. Rusya'nın Akdeniz'e inmesi, İmparatorluk yolunun tehlikeye girmesi demektir. Bu sebeple İngiltere, bu süreçte Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikalar izlemiştir. İngiltere'nin bu politikası 1878 yılına kadar devam etti. 1877-1878 Rusya-Osmanlı savaşından sonra İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu gördü ve bundan sonraki süreçte İmparatorluk Yolu'nun Rusya tarafından ele geçirilmesini önlemek için Akdeniz, Mısır ve Arap Yarımadası'nı kendi kontrolünde tutmanın yollarını aramaya başladı. Osmanlı Devleti ise her iki devletten kendisine yönelen tehditler karşısında yeni bir denge unsuru arayışındaydı. Bu durum Osmanlı Devleti'ni 1890 itibariyle Almanya'yla yakınlaştırmıştır.¹⁵⁸

Almanya İmparatoru II. Wilhelm, Şansölye Bismarck'ın aksine dünya politikası (*weltpolitik*) izleme niyetindeydi. Bu çerçevede II. Wilhelm, Osmanlı devleti ile yakın münasebetler kurma yoluna gitmiştir. Osmanlı ile yakınlaşmasındaki niyeti, İmparatorluğun

¹⁵⁶ Hogarth, 1925: 70-71; Kıcıman, 1994: 173; Philby, 1922: 36-38; Wynbrandt, 2010: 174; Antlaşmanın detaylı metni için bkz. Troeller, 1976: 248-249.

¹⁵⁷ Schneer, 2011: 49-51.

¹⁵⁸ Armaoğlu, 2007: 44-46.

Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan toprakları ile İngiltere'nin İmparatorluk Yolu'nu vurmak idi. Bu amaçla, Berlin'den başlayıp Osmanlı topraklarında devam eden ve Bağdat'a kadar uzanan bir demiryolu inşa ederek Basra Körfezi'ne çıkmayı planlamaktaydı. Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi adını alan bu girişim, İngiltere'yi endişelendirmiştir.¹⁵⁹

İngiltere ve Rusya'dan yönelen bu tehditler karşısında Almanya ile ortak hareket eden Osmanlı, Arabistan topraklarını İngiliz tehdidinden korumak amacıyla 1914 yılında Riyad'a heyet gönderdi. Osmanlı'nın amacı Suudileri, Raşid Emirliği'ni, Mekke Şerifi Hüseyin'i ve Yemen'deki kuvvetleri bir araya getirerek İngiltere'ye karşı ittifak oluşturmaktı. Bu amaç doğrultusunda Suudilere ve Raşid Emirliği'ne silah ve para yardımında bulunmuştur. Ancak İbn Suud, Raşid Emirliği'nin de yer aldığı ittifakın içinde bulunmayı kabul etmemiştir. Ne var ki İbn Suud'un bu gerekçesi, bahaneden başka bir şey değildi. Zira Osmanlı heyeti henüz Riyad'a gelmemişken İbn Suud, İngiltere'yle görüşmelere başlamıştı. Bu görüşmeler, ilerleyen sayfalarda değinilecek olan Katif Antlaşması ile resmi şekle bürünmüştür.¹⁶⁰

Vehhabiler, müşrik kabul ettikleri Osmanlılarla mücadele ederken liderleri İbn Suud'un İngiltere'yle ittifak içine girmesi izaha muhtaçtı. İbn Suud, 1744'den beri atalarının yaptığı gibi eylemlerini dini argümanlarla besleyerek mücadelesini dini zemine oturtmakta oldukça ustaydı. İbn Suud'un bir toplantıda yanı başında bulunan İngiliz devlet adamı John Philby'e dönerek Hıristiyanların İshak peygamberin soyundan, kendilerinin de İshak'ın kardeşi İsmail'in soyundan geldiğini, bu nedenle kuzen sayıldıklarını, Türklerin ise Tatar kökenli evlad-ı İblis'ten olduklarını ifade etmesi, eylemlerine dini meşruiyet kazandırma çabalarından birisidir.¹⁶¹ Yine bir başka toplantıda Philby'nin İngiltere-Suudi ittifakı hakkında İhvan'ın düşüncesini sorması üzerine İbn Suud:

İhvan'ın size düşman olduğu doğru değildir, zira inancımıza göre siz Ehl-i Kitap'sınız Vehhabilerin nefretine hedef olan müşriklerden veya kafirlerden değilsiniz. Fakat halkım arasında, özellikle eğitimlerini Necd dışında almış olan veya sıklıkla dışarıya seyahat eden birçok şehirli insan, İslamiyetin temsilcileri diye Türklere yakınlık duymakta ve bundan dolayı İngilizlere düşmanca bakmaktadırlar. Ama bundan daha ileri gidemediler. Yakın zamanda böyle düşünen iki adamı görüşlerini ifade ettiklerinden dolayı cezalandırdım.¹⁶²

şeklinde cevap vermiştir. Bu cevaptan, İhvan içerisinde Osmanlı hakkında olumlu görüşleri bulunanların şiddet yoluyla sindirildikleri anlaşılmaktadır.

¹⁵⁹ Armaoğlu, 2007: 46; Lewis, 2013: 352-357.

¹⁶⁰ Büyükkara, 2013: 46.

¹⁶¹ Büyükkara, 2013: 48.

¹⁶² Büyükkara, 2013: 47.

2.3.3. I. Dünya Savaşında Arap Yarımadası

Osmanlılar için Arap Yarımadası'ndaki en önemli şehirlerin başında Mekke gelmekteydi. Mekke dünyanın dört bir yanından Müslümanların gelerek Hac ibadetlerini yaptığı yerd. Mekke Emirliği'ne 1. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı tarafından Hüseyin b. Ali getirilmişti. Arabistan Yarımadası'nda doğan Hüseyin, dört çocuğuyla birlikte İstanbul'da Osmanlı memuru olarak hayatını idame ettirmekteydi. Hüseyin b. Ali'nin Mekke Şerifi olarak görevlendirilmesindeki önemli etkenlerden biri, Hüseyin'in Haşimi Boyu'ndan, yani Hz. Muhammed'in soyundan geliyor olmasıydı. Osmanlı yönetimi, kutsal toprakları bu şekilde kontrolü altında tutabilmeyi planlamaktaydı. Mekke Emirliği 1803 yılındaki Suud işgalinden beri, önceden olduğu gibi Haşimiler'in elindeydi. Almanya ve İngiltere birbirlerine savaş ilan edince İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener, Şerif Hüseyin'e bir mesaj ileterek Osmanlı'nın Almanya'nın yanında savaşa katılması halinde kendisinin nasıl bir tutum sergileyeceğini öğrenmek istemişti. Şerif'in Britanya'nın yanında yer alması halinde Mekke Şerifliği statüsünün İngiltere tarafından tanınacağı, savaştan sonra ise Osmanlı'dan koparılan Arap vilayetlerinde büyük bir Arap krallığının kurulması için kendisine destek verileceği beyan edilmekteydi.¹⁶³

Arap Yarımadası'nın kabile liderleri, savaşın yaklaşmasıyla birlikte saflarını belirlemeye başladılar. Bu süreçte İngiltere, Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu Yemen'e, Kuveyt'e, Riyad'a, Mekke'ye ve Hail'e elçiler göndererek bu kuvvetleri kendi yanlarına çekebilmek için sıkı pazarlıklar yürütmekteydi. İbn Suud'a Basra ve Şam'dan Osmanlı heyeti gönderilerek altın ve başka vaadler iletildi. İngiltere de Kuveyt'teki siyasi danışmanı olan Captain J. D. Shakespeare'i İbn Suud'a göndererek vaadlerini ilettili. İbn Suud hem Osmanlı devletiyle müzakereler yürütüyor, verdiği altınları kabul ediyor ve ticari ilişkiler kuruyor hem de İngiltere'yle ilişki kurarak önerdiği para ve silahları kabul ediyordu. İbn Suud bu şekilde zaman kazanma çabası içerisindeydi. Çıkacak savaşta Almanya'yla beraber hareket eden Osmanlı'nın mı yoksa Britanya'nın mı galip geleceğini kestiremiyordu. Derken Avrupa'da savaş patlak verdi, artık karar verme vakti gelmişti. İbn Suud'un tarafsız kalma şansı yoktu, etrafındaki rakip güçler taraflarını belli etmişti.¹⁶⁴

Savaşın başlamasıyla birlikte İbn Suud, Şerif Hüseyin ve Mubarak ile bir araya gelerek bu savaşla alakaları olmadığını, bir araya gelip ortak hareket ederlerse daha karlı çıkacaklarını söylediyse de yarımada müthiş bir rekabet söz konusuydu. Her grubun emeli ve çıkarı bir diğerininkiyle çakışıyordu. Nitekim tarafsızlığı öngören böyle bir birlikteliğin olmayacağı anlaşılmıştı. İbn Raşid eskiden beri Osmanlı yönetimiyle işbirliği içindeydi, Kuveyt Emiri

¹⁶³ Wynbrandt, 2010: 175.

¹⁶⁴ Armstrong, 2007: 111-112; Wynbrandt, 2010: 175-176.

Mubarak İngilizlerle anlaşmıştı, Şerif Hüseyin ise bir yandan Osmanlı safında hareket ederken bir yandan da oğlu Ali'yi İngilizlerle antlaşması için görevlendirmişti. Bunlar içinde Mübarak'ın durumu kritik idi. Osmanlı kuvvetleri her an Basra yönünden saldırıya geçip Kuveyt güçlerini mağlup edebilirdi. Ancak Mübarek'in korktuğu başına gelmedi, 1914'ün sonlarına doğru Britanya kuvvetleri Basra'ya vardı. İngilizlerin hedefi Bağdat'a varmak ve burayı ele geçirmektir. Ancak önlerinde bir takım engeller vardı, bunların en önemlisi Osmanlı'ya yakın olan Müntefik ve Şammar kabileleri idi. İngilizler bu engeli aşmak için İbn Suud'un desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu sebeple Shakespeare'i İbn Suud'a göndererek, Şammar kabilelerine saldırması yönünde onu ikna etmesini istediler.¹⁶⁵

İbn Raşid, Suudilerin ezeli düşmanıydı. Şimdi de Osmanlı ile beraber hareket ettiği İbn Suud tarafından bilinmekteydi. İbn Raşid, Osmanlı tarafından gönderilen on iki bin mazer tüfeğinin eline geçmesinin verdiği cesaretle, İbn Suud'un yönetiminde olan bölgelere tacizde bulunuyordu. İbn Suud bu durumdan rahatsızdı, ancak İbn Raşid'e saldırmak yönünde henüz kesin karara varmamıştı.¹⁶⁶ İbn Suud, İngilizlerin de yönlendirmeleri doğrultusunda bir birlik oluşturarak İbn Raşid'e karşı harekete geçti. İbn Suud'a İhvan yapılanması altında, Mutayr, Devasir ve Ucman kabileleri tarafından da atlı askerler gönderilmişti.¹⁶⁷ Daha önce de değinildiği gibi çölde yaşam, şehir hayatından çok farklı yapıdaydı. Bedeviler yağma ve ganimet için savaflara katılmakta, savaşın gidişatına göre savaş ortasında çok kolaylıkla saf değiştirebilmekteydi. Yenilginin kaçınılmaz olduğu durumlarda, ölüm tehlikesinin arttığını gören kabilelerin kendilerine komuta eden güçleri savaş alanında bırakarak kaçması da çölde sık yaşanan olaylardan biriydi.¹⁶⁸ İbn Suud ile İbn Raşid arasında gerçekleşen bu savaş da bu örneklerin vukuu bulduğu bir mücadele olmuştu. Göğüs göğüse çarpışmalar devam ederken Necd birliklerinin püskürtüldüğünü gören Ucman kabilesine mensup bedeviler, kamp yerini ve eşyaları yağmalayarak savaş alanından kaçtılar. Nihayet geride kalan birlikler de İbn Raşid tarafından bozguna uğratıldı. İbn Suud, ağır kayıplar vererek yenilgiye uğramıştı. Savaşta yaşamını yitirenlerden biri de İngiliz danışman Shakespeare idi.¹⁶⁹ Shakespeare'in ölümüne Kıcıman "İbn Raşid'in ele geçirdiği ganimetler arasında bir de düşman şapkası vardı"¹⁷⁰ şeklinde değinmektedir.

İbn Suud'un yenilgi haberi çok geçmeden tüm Arap Yarımadası'nda duyuldu. İbn Suud ile beraber hareket eden kabilelerin hepsi Vehhabiliğin yayılması amacıyla hareket

¹⁶⁵ Wynbrandt, 2010: 175; Armstrong, 2007: 112.

¹⁶⁶ Kıcıman, 1994: 146.

¹⁶⁷ Wynbrandt, 2010: 175

¹⁶⁸ Büyükkara, 2001: 76.

¹⁶⁹ Armstrong, 2007: 114-115; Wynbrandt, 2010: 175.

¹⁷⁰ Kıcıman, 1994: 147.

etmiyordu. Bunlardan bir kısmı kendi menfaatleri için İbn Suud ile beraber hareket ederken bir kısmı da İbn Suud'dan korktukları için ona biat etmekteydi. Bu sebeple İbn Suud'un İbn Raşid tarafından yenilgiye uğratılması haberi Rub'ul Hali'deki Mürre ve Uteybe kabileleri tarafından sevinçle karşılandı. İbn Suud artık karar vermesi gerektiğinin farkındaydı. İngilizlerin bölgede hızla ilerlediğini görüyordu, onlardan silah ve para desteği de alıyordu. En büyük tehdidi oluşturan İbn Raşid de Osmanlı ile ittifak halindeydi, ayrıca Ucmanlar da Ahsa'da isyan başlatmıştı. Kalabalık nüfusa sahip Ucman kabilesinin isyanı, İbn Suud için önemli bir tehdit anlamına geliyordu. Bu kabilenin bir an evvel dizginlenmesi gerektiğinin bilincindeydi. Tüm bunları göz önünde bulunduran İbn Suud, İngilizler ile ittifak yapma kararı aldı ve Ahsa'da İngiltere heyetiyle bir araya geldi. İbn Suud ile Sir Percy Cox liderliğindeki İngiliz heyeti arasında yürütülen görüşmeler, Katif Antlaşması adıyla resmi nitelik kazandı. Bu antlaşmaya göre İngiltere İbn Suud'un bölgedeki hakimiyetini tanıyacak, bu hakimiyetin güvence altına alınması için de İbn Suud'a para ve silah yardımıyla bulunacaktı. Buna karşılık İbn Suud, İngiltere'nin müttefiklerine saldırmayacak, düşmanlarına yardım etmeyecekti. Antlaşma, Temmuz 1916'da İngiltere Palamentosu tarafından onaylandı.¹⁷¹ Bu antlaşmayla İngiltere, 1915-1923 yılları arasında İbn Suud'a aylık 5000 İngiliz Sterlini ödemeyi taahhüt ediyordu.¹⁷²

İngiltere'nin desteğini alan İbn Suud ilk iş olarak Ucmanların ayaklanmasını bastırmayı planlamaktaydı. Ancak öncesinde Kuveyt'le de mutabakata varmak istiyordu. Ayaklanan Ucmanlar Kuveyt'e saldırmışlardı. Kuveyt Emiri Mübarek, Ucmanların yağmaladıklarını iade etmesi ve İbn Suud'un Ucmanları cezalandırması koşuluyla antlaşmayı kabul etti. İbn Suud da Ucmanlara karşı mücadelesinde Mübarek'in kendisine silah ve adam yardımında bulunmasını şart koşmuştu. Kardeşi Sad ve Civali'yi de yanına alan İbn Suud, var gücüyle Ucmanlara saldırmak amacıyla yola çıktı. İbn Suud'un kendisine saldırmak amacıyla yola çıktığını öğrenen Ucman kabilesi lideri Hitleyn, onu Rub'ul Hali çölüne doğru çekmek için güneye doğru hareket etti. Bir süre sonra İbn Suud ve Hitleyn kuvvetleri karşı karşıya geldiler. Bu çarpışmada İbn Suud yaralanırken kardeşi Sad b. Abdurrahman hayatını kaybetti. İbn Suud beraberindeki adamlarıyla kaçarak uzaklaştı ve Riyad'daki babasından, Mübarek'ten ve İngiltere'den çok acil yardım etmelerini istedi. Hitleyn, İbn Suud'u takip etmeyip Ahsa'nın güneyindeki köylere saldırarak buraları yağmaladı; daha sonra da Hufuf şehrini kuşatma altına aldı. Bu esnada Abdurrahman b. Faysal bir kuvvet hazırlayarak oğlu Muhammed'in komutasında İbn Suud'a yardım göndermişti. Aynı şekilde Mübarek de çok

¹⁷¹ Howarth, 1964: 80-85; Wynbrandt, 2010: 175; Armstrong, 2007: 117; Kıcıman, 1994: 147; Ecer, 2001: 172-173.

¹⁷² Büyükkara, 2013: 46; Wynbrandt, 2010: 175.

istekli olmayarak da olsa oğlu Salim'in komutasında İbn Suud'a bir kuvvet gönderdi. İngiltere de İbn Suud'a asker ve silah göndererek yardımda bulunmuştur. İbn Suud, Ucmanlara baskında bulunarak onları bozguna uğratmak istediye de bunda başarılı olamadı. Vücuduna isabet eden mermiyle yaralanan İbn Suud, adamları tarafından geri taşındı. İbn Suud, kardeşi Muhammed'i ve Salim'i derhal Hitleyn'in peşine saldı. Çok geçmeden Ucman kuvvetleri yakalandı, ancak Salim saf değiştirerek Ucmanlara katıldı. Bu esnada Mübarek'in hayatını kaybettiği haberi ulaşmıştı. Bu haber üzerine Salim, beraberindeki kuvvetleri de toplayarak derhal Kuveyt'e döndü. İbn Suud ve Ucmanlar 1916 yılı boyunca savaştılar. Su bulmanın çok zor olduğu çöl şartlarında su kuyuları büyük önem taşıyordu. Bir süre sonra adeta kuyular için mücadele edilir hale gelinmişti. Nihayetinde İbn Suud, yaklaşık iki yıl süren yorucu mücadelenin ardından Riyad'a döndü. Mübarek'in yerine oğlu Cabir geçmişti, ancak Salim yönetimde etkiliydi. İbn Suud, Salim'den intikam almak istiyordu; fakat İngiltere'yle ters düşmemek için bir şey yapamıyordu.¹⁷³

İbn Suud Ucmanlarla mücedele ettiği sırada İngiltere de Şerif Hüseyin ile ilişkilerini geliştirme peşindeydi. İbn Suud'un Ucmanlar karşısında bu derece zorlanması, onun İngilizler nezdindeki imajını zedelemişti. Hicaz bölgesindeki Araplar, 19. yüzyıl sonlarında tüm dünyada etkili olan milliyetçilik akımına paralel olarak Osmanlı'dan ayrılıp bağımsız bir Arap krallığı kurma gayesi içerisine girmişlerdi. Bu amaçla diğer devlet temsilcileriyle görüşmeler yürütülmekteydi.¹⁷⁴ İngiltere, 4 Haziran 1915'te dağıttığı beyannamede şu satırlara yer vermektedir:

Savaş sonu için kararımız arazi-i mukaddeseyi içine alan Cezire tül-Arab'ın bağımsız olması ve bir karışının bile ne bizim ne de başka bir hükümetin ülkelerine katılmasıdır. Yani ülkenizin bağımsızlığı ve hürriyeti muhakkak olup bunda hiç şüphe etmeye yer yoktur ve bunca Arap kentleri bulunan yarımadaya Cenab-ı Hakk'ın keremiyle tam hürriyet nimeti sağlanacak ve ona eski büyüklüğü ve nusreti yeniden verilecektir. Bu yüzden bazı Urban şeyhleri bize rağbet gösterdiler, bazıları da Türklerin elinden kurtulmak için bugün askerimize kılıçlarıyla yardım ediyorlar. Sizin mükerrem olan dininize karşı bizim niyetlerimizi mevsuk olarak biliyorsunuz. O da şudur ki İngilizler, İslam Dini'ne her surette ihtiram ve onu bütün büyüklüğü ile tebci ederler.¹⁷⁵

Süveyş kanalının güvenliği için ve Alman güçlerinin Kızıldeniz'e geçmesinin önlenmesi için Şerif Hüseyin'in yardımı büyük önem taşıyordu. Şerif Hüseyin'e kutsal toprakların Emiri ve Hz. Muhammed'in torunu olarak Osmanlı padişahına karşı kullanılacak "gerçek ırktan bir Arap" halife gözüyle bakılmaktaydı.¹⁷⁶ Bu sebeple

¹⁷³ Armstrong, 2007: 117-128.

¹⁷⁴ Kıcıman, 1994: 32.

¹⁷⁵ Hülagü, 1994: 121.

¹⁷⁶ Arı, 2014: 71.

İngiltere, Şerif Hüseyin'e bir yandan silah ve altın yardımı yaparken bir yandan da vaadlerde bulunuyor, Arapların kralı olmasını teklif ederek onun gururunu okşuyordu. 15 Temmuz 1915 itibariyle Şerif Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon arasındaki yazışmalar başlamış bulunmaktaydı.¹⁷⁷ Şerif Hüseyin, Osmanlı'nın mağlup edilmesi durumunda kendisine bırakılacak toprakları öğrenmek istiyordu. Şerif Hüseyin, Suriye topraklarının tamamına bağımsızlık verilmesini istiyordu; ancak İngiltere Şam, Humus, Hama ve Halep'in Şerif Hüseyin'e bırakılmasına pek de sıcak bakmıyordu. Bunun sebebi, bu toprakların Fransa'ya vaad edilmiş olmasıydı. Ancak Şerif'e, bu bölgede yaşayan halkın tamamının Arap olmayışı gerekçe gösterilmiştir.¹⁷⁸ Osmanlı yönetimi ise tüm bu gelişmelerden haberdardı ve kuşkuyla takip etmekteydi. Şerif Hüseyin'e bağlı güçlerin Suriye bölgesinde diğer devletlerle işbirliği yaptığını gösteren belgelerin ele geçirilmesi üzerine bu kişiler vatana ihanet suçuyla yargılanarak mahkum edilmişti. Arap halklarının haklarını muhafaza ettiğini söyleyen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ise Suriye valisi ve dördüncü ordu kumandanı Cemal Paşa'ya başvurarak mahkumiyetleri protesto etmişti. Şerif Hüseyin de Bab-ı Ali'ye başvurarak Hicaz Vilayeti'nin babadan oğula intikal etmesi şartıyla Hicaz Emareti adı altında kendi hanedanlığına bırakılmasını istemişti. Osmanlı yönetimi bu teklifi reddetmekle birlikte konunun yakından takip edilmesi amacıyla Dördüncü Ordu Kumandanı Vekili Fahreddin Paşa'yı Medine'ye göndermişti.¹⁷⁹

Bu sırada Şerif Hüseyin başkaldırı için fırsat kollamaktaydı. Nihayet 5 Temmuz 1916 tarihinde oğulları Faysal, Ali ve Abdullah ile isyan ateşini yaktı.¹⁸⁰ İlk girişimlerinde başarıya ulaşamadılar. Şerif Hüseyin'in kuvvetleri Osmanlı tarafından bozguna uğratılarak Hicaz sahiline sürüldü. Şerif Hüseyin, İngiltere'yle irtibata geçerek bir an evvel yardım gönderilmesini istedi. İngiltere bu çağrıya kayıtsız kalmayarak Cidde ve Yenbu limanlarına gemilerle altın, silah, asker ve askeri danışman gönderdi. Arabistanlı Lawrence olarak da bilinen İngiliz yarbay Thomas Edward Lawrence da bu danışmanlardan biriydi. İngilizlerin desteğiyle kendini toparlayan Şerif Hüseyin'e bağlı güçler, Haziran 1916 itibariyle Mekke'deki Osmanlı garnizonuna saldırıya geçtiler. Saldırıda, Mısır'dan getirilen İngiliz topçu birlikleri etkin rol oynadı. Top atışlarına uzun süre dayanılamamış ve kuşatma Temmuz itibariyle kırılmıştır. Mekke'den bir hafta sonra Cidde, hemen ardından da Taif ve diğer şehirler ele geçirilmiştir. Şerif Hüseyin, Osmanlı'nın bölgeden çıkarılmasıyla 1917 yılında

¹⁷⁷ Yazışmaların detayı için bkz. Schneer, 2011: 88-97; Arı, 2014: 78.

¹⁷⁸ Arı, 2014: 77.

¹⁷⁹ Kıcıman, 1994: 32-33; Armstrong, 2007: 128; Ecer, 2001: 173; Hülagü, 1994: 132.

¹⁸⁰ Lutskiy, 2011: 353; İsyân'ın başlangıç tarihi Schneer tarafından 10 Haziran olarak belirtilmekte, Schneer, 2011: 81; Kıcıman ise isyanın planlanan tarihini 23 Mayıs olarak belirtirken yaşanan aksaklıklardan dolayı fiili olarak haziran itibariyle başladığına değinmektedir. Kıcıman, 1994: 33.

İngiltere tarafından Hicaz Kralı olarak tanındı.¹⁸¹ 1 Ekim 1918 itibariyle oğlu Faysal, Şam'a girdi ve buradaki Osmanlı kuvvetlerini mağlup ederek bölgeyi ele geçirdi. Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık ve Ridaniye zaferleriyle Osmanlı'ya kattığı topraklar, yaklaşık 400 yıl sonra elden çıkmış bulunmaktaydı. 2 Kasım 1918 itibariyle de Şerif Hüseyin, kendini Hicaz Kralı olarak ilan etti.¹⁸²

İngiltere, savaşı ne pahasına olursa olsun kazanma niyetindeydi. Bu sebeple bulabileceği her müttefike ihtiyacı vardı. İbn Suud'un Ucmancılar karşısındaki yenilgisi onu gözden düşürse de henüz gözden çıkartmamıştı. İngiltere, İbn Suud ve Şerif Hüseyin'in birlikte hareket etmesinden yanaydı. Bağdat'ta görevli John Philby ve beraberindeki Lord Belhaven, İbn Suud ile görüşmeye gönderildi.¹⁸³ Ne İbn Suud ne Şerif Hüseyin birlikte hareket etme fikrine sıcak bakıyordu. Şerif Hüseyin, İbn Suud'u kendine denk görmüyor; onu ve İhvan'ı küçümsüyordu. 1. Dünya Savaşı devam ederken İbn Suud Necd'de, Şerif Hüseyin ise Hicaz'da güçlerini pekiştirme ve nüfuz alanlarını arttırma peşindeydiler. Bu durum, ileride ortaya çıkacak çatışmalara zemin hazırlamaktaydı. Nitekim Şerif Hüseyin kendini, Necd'in de dahil olduğu toprakların hakimi görmekteydi.¹⁸⁴

1918'in sonlarına gelindiğinde İbn Suud'un etrafında dört ayrı düşman belirmişti: Şerif Hüseyin, Ucmancılar kabilesi, Raşid Emirliği ve Kuveyt Emiri Salim. İbn Suud, birçok kez Şerif Hüseyin ile ters düşmüştü. Ancak savaş sürerken Şerif Hüseyin ile İbn Suud arasında yaşanacak çatışma Osmanlı İmparatorluğu'nun işine geleceği için İngiltere yönetimi buna müsaade etmiyordu. Aynı şekilde Basra Körfezi'nin güvenliği için de Kuveyt'in güvende olması gerekiyordu. Bu nedenle Salim de İngiltere koruması altındaydı. Raşid Emirliği ise Osmanlı'nın savaştan yenik çıkması sonucunda Osmanlı desteğini kaybetmiş ve uzunca süredir devam eden aile içi çekişmelerden ötürü yıpranmıştı. Bu süreçteki İngiltere politikası Armstrong tarafından şöyle özetlenmektedir:

İngilizler, İbn Suud ile ittifak içindeydiler ama aynı zamanda Ucmancılar'ı İbn Suud'un üstüne salan Salim'i koruyorlardı. İbn Suud'un, İbn Raşid'e saldırmasını istiyorlardı, öte yandan Salim'in İbn Suud'a karşı kullanılmak üzere İbn Raşid'e silah sevkiyatı yapmasına müsaade ediyorlardı. İbn Suud'un, Şerif Hüseyin'e saldırmasına mani oluyorlar, Hüseyin'e para ve askeri açıdan destek oluyorlar, Hüseyin de bunlarla İbn Suud'a saldırıyordu.¹⁸⁵

1918 yılı itibariyle Şerif Hüseyin ile İbn Suud arasındaki çatışma kaçınılmaz hale gelmişti. Şerif, İngiltere'nin desteğiyle Osmanlı'yı Arap Yarımadası'ndan çıkardıktan sonra

¹⁸¹ Kıcıman, 1994: 32-33; Armstrong, 2007: 129-130; Ecer, 2001: 172-173; Hülagü, 1994: 132.

¹⁸² Wynbrandt, 2010: 177; Arı, 2014: 59; Büyükkara, 2013: 80.

¹⁸³ Armstrong, 2007: 112-129.

¹⁸⁴ Wynbrandt, 2010: 177; Armstrong, 2007: 129-131.

¹⁸⁵ Armstrong, 2007: 147.

İbn Suud hakimiyetindeki topraklarda hak iddia etmeye başlamıştı. İki lider arasındaki ilk önemli ihtilafı başlatacak olan yer Hurme oldu. Hurme, Riyad-Mekke hattında, Mekke'ye daha yakın bir konumda yer almaktaydı. Ekonomik yönden çok da önemli olmayan bu kasaba, Necd ile Hicaz sınırında ve yol üstünde olması münasebetiyle stratejik öneme haizdi. Hurme halkının önemli bir kısmı, I. Suud Emirliği'nden bu yana Vehhabiliği benimsemişti. Şehir, Şerif Hüseyin'in ailesinden olan Halid b. Lüvey tarafından yönetilmekteydi. Lüvey her ne kadar Haşimi Kabilesi'ne mensup olsa da Vehhabi görüşü benimsemiş biriydi. Bu yüzden Şerif'ten ziyade İbn Suud'a yakınlık göstermekteydi. Şehirde yaşayan Vehhabilerin bir kısmı da İhvan'a katılmıştı. Hicaz'da Osmanlı güçlerine karşı başarılar elde eden Şerif Hüseyin bu durumdan rahatsızlık duymakta ve çözüm yolu aramaktaydı. İlk olarak şehrin Vehhabi olan kadısını görevden alarak onun yerine Mekke'den yeni kadı tayin etti. Ancak yeni kadı şehir halkı tarafından kabul görmedi. Şehir yönetimi Şerif'in temsilcilerini de tanımayarak vergi vermeyi reddetmekteydi. Bunun üzerine Şerif Hüseyin şehrin ele geçirilmesi amacıyla birlikler gönderdi, ancak başarılı olunamadı. Şehir, Hurmeliler ve civardan gelerek destek veren bedevi kabileler tarafından savunuldu ve Şerif'in birlikleri bozguna uğratıldı. Bu esnada Medine halen kuşatma altında olduğu için Şerif Hüseyin güçlerinin büyük bölümü orada bulunmaktaydı. Bu nedenle gönderilen birlikler, Hurme halkının baş edebileceği nitelikteydi.¹⁸⁶ Şerif Hüseyin Hurme'nin ele geçirilmesi için Medine kuşatmasının tamamlanmasını beklemek zorunda kaldı.

Bu süreçte İbn Suud ise İhvan'la anlaşmazlığa düşmüştü. İhvan, Hurme'deki Vehhabi kardeşlerinin yardım çağrısına cevap vermek için İbn Suud'u sıkıştırmaktaydı. İngiltere ise İbn Suud'u Raşid Emirliği'ne karşı mücadele etmesi için ikna etmeye çalışıyordu. İhvan ile İbn Suud'u karşı karşıya getiren nokta bu idi. İhvan, Raşid Emirliği üzerine saldırılması gerektiği fikrinin İngiltere'ye ait olduğunu biliyordu. Bu yüzden İbn Suud'u, Vehhabi doktrininden uzaklaşarak siyasi gayeyle hareket etmek ve dünya hırsına kapılmakla suçuyorlardı. Oysa İhvan'a göre yegane amaç, Vehhabiliğin yayılması ve mensuplarının güvenliğinin sağlanması olmalıydı.¹⁸⁷ Hurmeli Vehhabiler İbn Suud'a şu mesajı yollayarak durumdan duydukları rahatsızlığı dile getirmekteydiler: "Eğer hedefin bu dünyanın değersiz hazineleri ise ve sen bunun için bize yardım etmeye gelmiyorsan, o zaman söyle seni affedelim. Yardım için gönderdiğimiz adamlarımıza karşılık senden hiç bir destek alamadık, bir dahaki sefer tüm Necd halkını ayaklandırmak için kadınlarımızı göndereceğiz."¹⁸⁸ İhvan'a göre öncelik Vehhabileri hedef alan Şerif Hüseyin ya da İngiltere'nin dostu Kuveyt'in destek

¹⁸⁶ Armstrong, 2007: 144-145; Büyükkara, 2013: 80-81.

¹⁸⁷ Wynbrandt, 2010: 177.

¹⁸⁸ Armstrong, 2007: 153.

verdiği Ucmanlar olmalıydı. Zira Ucmanlar her fırsatta Necd'deki Vehhabilere saldırılar düzenlemekteydi. İbn Suud, İhvan temsilcileriyle Şakra'da bir araya gelerek uzun tartışmaların ardından onları ilk olarak Raşid Emirliği'ne saldırmaya ikna etti.¹⁸⁹

Şakra toplantısından yaklaşık bir ay sonra İbn Suud, beraberindeki İhvan kuvvetleri ve bedevi kabilelerinden gelen kuvvetlerle Hail'e doğru yola çıktı. Hail'e yaklaşılırken yol üzerinde Raşid Emirliği'ne bağlı Beni Yatraf kabilesiyle karşılaştılar. Beni Yatraf kuvvetleri, İbn Suud kuvvetleri tarafından kısa sürede bertaraf edildi; ancak bu süre zarfında İbn Suud'un Hail'e doğru hareket ettiğini haber alan İbn Raşid, şehrin girişini kapatarak kuşatma için hazırlıklar yaptırmıştı. İbn Suud'un kuvvetlerini oluşturan bedevilerin çoğu, savaşmayı halen ganimet vesilesi olarak görmekteydi. Ganimetlerini elde eden bedevilerin savaş motivasyonunun düşmekte olduğu, İbn Suud tarafından biliniyordu. Beni Yatraf kabilesiyle yapılan çarpışmada bedeviler yeterince ganimet elde etmişti. Bu sebeple Hail'e yapılacak kuşatmada bedeviler, İbn Suud'a bağlılıklarını uzun süre devam ettiremeyebilirdi. Bu yüzden İbn Suud, kuşatma fikrine sıcak bakmamıştır; ayrıca İbn Raşid de barış istemişti. Nihayetinde Hail ele geçirilmeden tekrar Riyad'a dönüldü; İbn Suud, Raşid Emirliği'ne ve onlara destek veren Salim'e gerekli mesajı vermişti.¹⁹⁰

İbn Suud Riyad'a dönünce tekrar Hurme sorunuyla karşılaştı. Medine'nin düşmesiyle işler değişmiş, Şerif Hüseyin'in Hurme'ye olan baskısı artmıştı. Hurme'deki Vehhabiler, imamları olarak gördükleri İbn Suud'dan yardım talep etmekteydi Aynı şekilde İhvan da İbn Suud üzerinde Hurme'ye hareket edilmesi yönünde baskı oluşturmakta, hatta harekete geçip şehri savunmak için İbn Suud'dan izin istemekteydi. Nitekim İbn Suud, Şakra'da İhvan'ı ikna ederken Hurme'ye tekrar bir saldırı olması halinde koruyacağına söz vermişti. Şerif Hüseyin'e karşı başlatılacak bir hareket, İbn Suud ile İngiltere arasındaki ilişkileri bozabilirdi. Ayrıca İngiltere İbn Suud'dan, Raşid Emirliği'nin üzerine yürümesini ve Hail'i ele geçirmesini istemekteydi. Hareketsiz kalması halinde ya İhvan ondan bağımsız hareket edecek ve onu çığnemiş olacak ya da Vehhabi kardeşlerinin yardım talebini cevapsız bırakmış olacaktı ki bu onun için arzu edilmeyecek sonuçlar doğurabilirdi. Ona biat eden Vehhabi çöl bedevilerinin önemli kısmı, onun gücüne güveniyor ya da ondan korkuyordu. İbn Suud bunları hesaplarken Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın dört bin kişilik kuvvetle Hurme'ye doğru yola çıktığı haberini aldı. İbn Suud derhal bir birlik hazırlayarak yola koyuldu. İhvan uzun süredir bu kararı bekliyordu. Bu esnada İngiltere İbn Suud'u uyardı ve Şerif Hüseyin ile çatışmaya girmemesi yönünde telkinde bulundu. Ancak bunun için çok geçti. 25 Mayıs 1919 gecesi İhvan'a bağlı güçler, Turabe yakınında kamp kurmuş olan Abdullah'ın güçlerine ani bir baskın

¹⁸⁹ Armstrong, 2007: 154-155; Büyükkara, 2013: 82.

¹⁹⁰ Armstrong, 2007: 157-158.

düzenlediler. Abdullah ve beraberindeki çok az adamı baskından sağ kurtulup Mekke'ye dönmeyi başardı, geri kalanlar ise esir alınmaksızın kılıçtan geçirildiler.¹⁹¹ Turabe baskınıyla İbn Suud büyük başarı elde etmiş, daha da önemlisi Hicaz sınırlarına dayanmıştı. Olayın ardından İbn Suud'un Turabe'ye girişini Armstrong "savaş meydanında sevinçle dolaştı"¹⁹² şeklinde anlatırken Büyükkara, er-Reyhani'den aktarımla İbn Suud'un gördüğü manzara karşısında ağladığını ve "bu Allah'ın bana yüklediği ağır bir yük. Müşrikleri doğru yola getirme sorumluluğu benim üzerimde..."¹⁹³ sözleriyle durumdan hoşnutsuzluğunu dile getirdiğini belirtmektedir.

Hurme, daha önce de değinildiği üzere stratejik önemi yüksek bir kasabaydı. Yol üzerinde bulunması, onu Hicaz'a açan kapı haline getirmekteydi. Şimdi bu kapı, İbn Suud'un elindeydi. İhvan güçleri Turabe baskınının verdiği zafer heyecanı ile derhal Şerif Hüseyin'in üzerine yürünülmesini ve Hicaz'ın tamamen ele geçirilmesini istemekteydi. İbn Suud da bu görüşten uzak değildi. Hem Şerif Hüseyin'i yenmek hem de atalarının ulaştığı bu toprakları yeniden ele geçirmek için can atıyordu. Fakat doğru zaman olmadığını düşünmekteydi. Nitekim Hurme'ye doğru yola çıkıldığında İngiltere tarafından uyarılmış, fakat buna aldırmaz etmemişti. Bunun İngiltere'yle arasında soğukluğa neden olacağını biliyordu. Şimdi tekrar Şerif Hüseyin'in üzerine yürüyerek İngiltere'den aldığı maddi desteğin tamamen kesilmesini göze alamıyordu. Nihayet İhvan ikna edildi ve uygun bir zamanda yeniden gelinmek üzere Hicaz'dan uzaklaşarak Riyad'a dönüldü.¹⁹⁴

1920 yılına gelindiğinde çölde dengeler değişmekteydi. Osmanlı Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmış ve bölgeden uzaklaştırılmıştı. Osmanlı'nın mağlubiyeti en çok Raşid Emirliği'ni yalnız bırakmaktaydı. İbn Raşid, tek başlarına İbn Suud ile baş etmelerinin mümkün olmadığını biliyordu. Bu durum onları Şerif Hüseyin'e yaklaştırmıştı. İngiltere'nin korumasında olan Kuveyt Emiri Salim de yine İbn Suud'a karşı faaliyetler göstermeye başlamıştı. 1920 yılında yaşanan bir diğer gelişme de Faysal'ın Fransa tarafından Şam'dan çıkarılması olmuştur. Bunun üzerine Faysal, İngiltere tarafından Irak'ın başına getirilmiş ve Irak Kralı ilan edilmiştir. Şerif Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah da Ürdün Emiri ilan edilmiştir. Tüm bu gelişmeler İbn Suud'u fazlasıyla kaygılandırmaktaydı. Nitekim tüm bu güçlerin bir şekilde birbirleriyle işbirliği vardı. İbn Suud ise kendisini çölün derinliklerine hapsedilmiş hissetmekteydi. Bir an önce etrafını saran bu halkayı kırmayı gerektiğini fark etmişti, ancak ne yana dönse İngiltere'yle karşı karşıya geliyordu.¹⁹⁵

¹⁹¹ Armstrong, 2007: 163-170; Büyükkara, 2013: 85-88; Wynbrandt, 2010: 177-178; Philby, 1922: 59-61.

¹⁹² Armstrong, 2007: 166.

¹⁹³ Büyükkara, 2013: 87.

¹⁹⁴ Büyükkara, 2013: 88; Armstrong, 2007: 167-168.

¹⁹⁵ Schneer, 2011: 389; Hourani, 2014: 374.

Bu esnada Raşid Emiri, Ubeyd kabilesi mensubu biri tarafından öldürülmüş ve yerine 13 yaşındaki veliaht geçmişti. Yeni emir danışmanlar tarafından yönlendirilmekteydi. İbn Suud ile iyi ilişkiler kurulması amacıyla adımlar atılmıştı. İbn Suud ise saldırıya geçemediği bu süreçte, düşmanını zayıflatmanın yollarını aramaktaydı. Bu hesapla Raşid Emirliği içindeki Şammar kabilelerine Vehhabi ulemadan vaizler göndererek onlara Muhammed b. Abdülvehhab'ın öğretilerini anlattırmaya başlamıştı. İbn Suud bu yolla Şammar kabileleri arasında ayrılık oluşturarak onların Raşid Emirliği'ne bağlılığını çözmeyi planlamaktaydı. 1921 yılına gelindiğinde İbn Suud nihayet harekete geçme kararı aldı. Halkanın en zayıf noktası Raşid Emirliği idi. Bir yıllık süreçte yaşanan gelişmeler, İbn Suud'un lehine olmuştu. Şerif Hüseyin her ne kadar İbn Raşid'e yardım sözü vermişse de Hicaz'da hakimiyeti sağlamakla meşguldü. Aynı şekilde İngiltere de Mısır, Hindistan ve Anadolu'daki olaylarla meşguldü. Ayrıca Irak'ta da İngiltere'ye karşı sağlam bir direniş başlamıştı. Bu durumdan yararlanmak isteyen İbn Suud, Şammar kabilelerinin ve Raşid Emirliği'nin durumunu anlamak amacıyla Hail'e akıncılar göndermeye başladı. Akıncılar çok güçlü bir direnişle karşılaşmadan ganimetlerle Riyad'a dönmekteydi. İbn Suud bu şekilde Şerif Hüseyin ve Faysal'ın, dolaylı olarak da İngiltere'nin nabzını ölçmekteydi. Şerif ve Faysal'ın İbn Suud'un durdurulmasını istemesine rağmen İngiltere bunu önemsememiş, bunun çöldeki iki kabile arasındaki bir mücadele olduğu ve kendilerini ilgilendirmediğini söylemiştir. İbn Suud'un topyekün saldırıya geçmemek için bir nedeni kalmamıştı. Hail'e Vehhabi vaizlerin gönderilmesi işe yaramıştı. Şammarların bağlılıkları çözülmüştü, başlarında bir liderin olmayışı da şehrin ele geçirilmesini kolaylaştırmıştı. Kısa bir kuşatmanın ardından Hail, İbn Suud hakimiyetine girmiş bulunmaktaydı. Hail'in fethiyle birlikte Arabistan Yarımadası'nın ortasında Suudi hakimiyeti sağlanmış; İbn Suud çölün şeyhleri, kabile reisleri ve İhvan tarafından Necd Sultanı olarak ilan edilmiştir.¹⁹⁶

Hail'in fethinin ardından İbn Suud, Filistin topraklarına doğru yer alan düzlüklerdeki kabilelere vaizler göndererek Vehhabilik bağı ile onları kendine çekme çabası içerisine girdi. Hail'de olduğu gibi vaizler, ilk önce dini propaganda yaparak kabile halkının direncini kırmakta ve bir kısmını kendi safına katmaktaydı. Sonraki aşamada ise İhvan güçleri şehri ele geçirmek için harekete geçmekteydi. Bu şekilde Hail'in kuzeyinde yer alan Cevf ve Skaka kabileleri de hakimiyet altına alındı. İhvanın bir sonraki hedefi ise Abdullah yönetimindeki Ürdün oldu. İhvan güçleri Amman yakınındaki Tureyb kasabasına ulaşarak Beni Şakir kabilesine saldırdı ve kabilenin neredeyse tüm mensupları kılıçtan geçirildi. Bu olayın duyulmasının hemen ardından İngiltere harekete geçerek İhvan güçlerine karşı İngiliz silahlı

¹⁹⁶ Armstrong, 2007: 176-179; Büyükkara, 2013: 81-82; Wynbrandt, 2010: 179; Arı, 2014: 489.

kuvvetlerinden oluşan bir birlik gönderdi. Kudüs'ten kalkan uçaklarla da birliğe destek verildi. Saldırıları sonucunda İhvan güçleri ağır bir yenilgiye uğradı. 1500 kişilik İhvan gücünden sadece birkaçı hicrelerine dönebildiler. Bu, Vehhabiler ile İngiltere'nin doğrudan doğruya karşı karşıya geldiği ve savaştığı ilk olaydır. Yaşananları öğrenince İbn Suud, İhvan birliğinin kendisinden habersiz hareket ettiğini ve sağ kurtulan sekiz kişinin cezalandırıldığını beyan etti. Ancak bu da İhvan birliklerinin baskınlarını durdurmak için yeterli olmamıştır. Necd topraklarından Kuveyt'e ve Irak'a yönelik tacizler devam etmiştir. İhvan, Irak'a saldırılarına gerekçe olarak Hail'in ele geçirilmesinin ardından Faysal'a sığınan Şammar kabilesi mensuplarının kendi topraklarını taciz etmesini göstermekteydi. Tüm bu yaşananlar, İbn Suud ile İngiltere arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Fakat İbn Suud saldırıların kendisinden bağımsız olduğunu öne sürerek sorumluluk üstlenmeyi reddetmekteydi. İngiltere, baskınları durdurmak için İbn Suud ile masaya oturarak Necd ile Irak, Ürdün ve Kuveyt arasındaki sınırları belirleyen bir antlaşma yapmak istedi. 7 Kasım 1922'de Ukayr'da imzalanan antlaşma ile Necd ile Irak sınırı arasında silahlı kuvvetlerden arındırılmış tarafsız bir bölge oluşturulması öngörüldü. Bu bölgede kabilelerin geçim kaynaklarından biri olan hayvancılık için hayvanların otlatılmasının, sınırın her iki tarafında serbestçe yapılması kabul edildi. Antlaşma ile İbn Suud'a ödenen aylık beş bin sterlin yardımının devam ettirilmesi de sağlanarak gerilen ilişkiler tekrar yumuşatılmaya çalışılmıştır.¹⁹⁷

2.3.4. Hicaz'ın Fethi ve Suudi Arabistan'ın Kuruluşu

1923 yılı sonuna gelindiğinde Şerif Hüseyin ile İbn Suud arasındaki düşmanlık tırmanmıştı. İngiltere Arap Yarımadası'nda yeni bir savaşın çıkmasına engel olmak için Kuveyt'te İbn Suud, Şerif Hüseyin ve oğullarının katılımıyla bir konferans gerçekleştirdi. Ne var ki tarafları uzlaştırmak mümkün olmadı. Bunun üzerine İngiltere onlara yaptığı maddi yardımı kesme kararı aldı. Gerekçe olarak ise gönderilen paranın, birbirlerine karşı silahlanmak için harcandığı gösterildi. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı'nın yaralarını sarma sürecinde olan İngiltere, bu maddi külfetten de kurtulmuş olmaktadır. Maddi olarak Şerif Hüseyin ve ailesi İbn Suud'a nazaran daha rahattı. Hicaz bölgesi hem ticaret açısından daha uygundu hem de hac farızasından iyi gelirler elde edilmekteydi. Aylık beş bin sterlinlik yardımın kesilmesi, İbn Suud'u ise sıkıntıya sokacaktı. Bu sebeple Hicaz'ın ele geçirilmesini tekrar düşünmeye başladı. Vehhabiler, 1917-1921 yılları arasında hac ibadeti için Mekke'ye belirli kotalar dahilinde gidebilmekteydi. 1921 yılında ise durum daha da kötüleşmiş ve Şerif Hüseyin, Vehhabilerin hacca katılımlarını engellemeye başlamıştı. Şerif Hüseyin bu duruma

¹⁹⁷ Armstrong, 2007: 181-186; Howarth, 1964: 134; Philby, 1922: 72-73; Wynbrandt, 2010: 179-180; Büyükkara, 2013: 83-84.

gerekçe olarak Vehhabi hacıların diğer hacılar üzerinde Vehhabilik propagandası yaparak onları taciz etmesini göstermekteydi. Şerif Hüseyin'in halka yüklediği ağır vergiler de halkı bezdirmiş durumdaydı. Ayrıca hac hizmetlerinin fiyatları, makul seviyenin üzerinde tutulmaktaydı. Üstelik hacılardan ve halktan alınan vergilere rağmen hac yollarında emniyetsizlik söz konusuydu. Hac kabileleri yol üzerindeki kabileler tarafından sık sık yağmalanmaktaydı.¹⁹⁸ İbn Suud, bu koşullar altında Şerif Hüseyin'e karşı harekete geçmek için fırsat kolluyordu ki bu fırsat çok geçmeden ayağına geldi. 3 Mart 1924 tarihinde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarafından Halifelik kaldırıldı ve 6 Mart 1924'te de Şerif Hüseyin kendisini Müslümanların yeni halifesi ilan etti. Bu durum, İbni Suud için bardağı taşıran son damla oldu.¹⁹⁹

İbn Suud, yıllardır beklediği fırsata nihayet kavuşmuştu. İlk iş olarak Müslüman toplumlara mesajlar göndererek yapacağı hareket için zemin oluşturdu. Özellikle Hindistan Müslümanlarının ikna edilmesi onun için önem taşıyordu. Bu sayede İngiltere'yi harekate karşı durma konusunda sıkıştırabilirdi. Müslümanların çoğunluğu bu harekate karşı değildi. Zira hac yollarının güvenliği ve hac ibadetinin en güzel şartlarda yerine getirilmesi onlar için önemliydi. Şerif Hüseyin ise bu şartları sağlayamamaktaydı.²⁰⁰ Hazırlıklar tamamlandıktan sonra İbn Suud, Şerif'in oğlu Ali yönetimindeki Taif'e öncü birlikler gönderdi. Bu birlikler ilk etapta Uteybe kabilesine mensup İhvan savaşçılarından oluşturulmuştu. Ancak daha sonra, Şerif Hüseyin'e büyük kin besleyen Hurme ve Turabe Vehhabileri ile yağma ve ganimet peşinde olan bedeviler de birliğe dahil olmuştu. Çok zorlanılmadan Taif ele geçirilmiş, Ali şehirden kaçarak kurtulmayı başarmış ve babasının yanına, Mekke'ye doğru harekete geçmiştir. Taif'te adeta katliam gerçekleştirilmiş; çocuk, kadın ayırt edilmeksizin yüzlerce insan kılıçtan geçirilmiş ve şehir yağmalanmıştır. Bir kısım Taifli ise serbest bırakılarak Mekke'ye kaçmaları sağlanmış, böylece bir sonraki hedef için psikolojik saldırı başlatılmıştı. Bu hareket da başarılı olmuştur. Taif'de yaşananların duyulmasıyla birlikte binlerce Mekkeli, Cidde'ye doğru kaçmaya başlamıştır. İbn Suud, Taif'de yaşananların Mekke'de yaşanmasını istemiyordu. Zira Mekke'de yapılacak katliam ya da yağma, İbn Suud'un desteğini aldığı Müslüman camianın tepkisini çekebilirdi. Bu sebeple İbn Suud, Halid b. Lüveyd komutasındaki İhvan birliklerine haber salarak Mekke'nin dışında beklemelerini emretti. Bu esnada Mekke'nin ileri gelenleri Taif'de yaşananların Mekke'de yaşanmaması için Şerif Hüseyin'den oğlu Ali lehine yönetimden çekilmesini istediler. Şerif Hüseyin uzunca bir süre bunu kabul etmeyip ayak diretse de nihayetinde yönetimden çekilmek zorunda kaldı. Şerif

¹⁹⁸ Armstrong, 2007: 197-206; Howarth, 1964:140; Büyükkara, 2013: 89-90.

¹⁹⁹ Lewis, 2002: 355; Armaoğlu, 2007: 206.

²⁰⁰ Büyükkara, 2013: 93-94; Şeker, 2007: 227-228.

Hüseyin ilk önce Akabe tarafına kaçtı, oradan da İngiltere tarafından Kıbrıs'a götürüldü. Ekim ayı itibariyle Mekke, İbn Suud'a teslim oldu ve İbn Suud beraberindeki İhvan güçleriyle birlikte ihramlı şekilde Mekke'ye girdi.²⁰¹

Mekke'nin fethinin tamamlanmasının adından, Hicaz'ın tamamının kontrolü için geriye Cidde ve Medine'nin ele geçirilmesi kalıyordu. Mekke'nin düşmesiyle Şerif Hüseyin'in oğlu Ali, şehrin polis güçlerini de yanına alarak Cidde'ye kaçmıştı. Mekke'nin fethinin ardından İbn Suud, Cidde ve Medine'ye İhvan birlikleri göndererek bu şehirlerin muhasara altına alınmalarını sağlamıştır. Cidde ve Medine'ye büyük bir birlik gönderilmeden önce, Mekke'de kontrolün sağlanması ve Müslüman camianın gönlünün kazanılması gerekiyordu. Zira bu süreçte Mekke'deki kutsal mekanların ve mezarların tahrip edildiği yönünde haberler Şerif Ali tarafından yayılarak Müslümanların İbn Suud'a karşı tepki göstermesi sağlanmıştı. Hindistan'da, İran'da, Irak'ta, Mısır'da ve Türkiye'de çeşitli eylemler düzenlenerek Suudilerin yaptıkları kınanmaktaydı. Ancak İbn Suud bu haberlerin asılsız olduğunu, bu devletlerin temsilciler göndererek Mekke'de gözlem yapabileceklerini duyurmuştur. Sonuçta haberlerin asılsız olduğu gelen heyetler tarafından görülmüş, İbn Suud tarafından ikna edilerek tekrar ülkelerine gönderilmişlerdir. Bu süreçte İhvan'ın kontrolü de zorlaşmaktaydı. İhvan gittikçe fanatik bir hal almakta ve Suudilerin imajını lekelemekteydi. İbn Suud, özellikle Mekke'nin etrafındaki köylere düzenlenen baskınlar ve halkın sebepsiz yere katledilmesinden ötürü birçok kez İhvan ile karşı karşıya gelmiştir. Mekke'de gerekli yönetsel düzenlemeler tamamlandıktan sonra İbn Suud, büyük bir birlik hazırlayarak Medine'ye doğru harekete geçti. Medine yaklaşık on ay kuşatma altında tutulduktan sonra teslim olmak zorunda kaldı. Ancak Medinelilerin bir şartı vardı, o da İhvan birliklerinin şehre sokulmamasıydı. İbn Suud, kuşatmayı gerçekleştiren Faysal ed-Deviş liderliğindeki Ertaviyye ihvanını, çeşitli bahanelerle Hicaz'ın kuzeyine gönderdi. 5 Aralık 1925 tarihinde de Medine, İbn Suud'un oğlu Muhammed'e teslim edildi.²⁰²

Medine'den sonraki hedef Cidde idi. Cidde, konumundan ötürü Mekke ve Medine halkından farklı bir toplum yapısına sahipti. Hicaz'ın liman ticareti kapısı olması, şehirde birçok yerli ve yabancı tüccarın bulunmasını sağlamaktaydı. Ayrıca yabancı devletlerin elçilikleri de Cidde'de bulunmaktaydı. Bu sebeple şehirde birçok gayrimüslim ikamet etmekteydi. Burada yaşanacak kargaşa, diplomatik sorunlara neden olabilir ve İbn Suud'u zor durumda bırakabilirdi. Kuşatma şehir halkı tarafından dayanılmaz bir hal almaya başlamaktaydı. Bu esnada şehirdeki yabancı konsoloslar devreye girerek Şerif ailesinin şehri

²⁰¹ Armstrong, 2007: 209-21; Schneer 2011: 389; Armaoğlu, 2007: 206; Wynbrandt, 2010: 180; Şeker, 2007: 231.

²⁰² Büyükkara, 2013: 97-99; Armstrong, 2007: 230.

güvenlik içinde terk etmesi ve İhvan güçlerinin şehre sokulmaması şartıyla şehrin tesliminin Ciddeliler tarafından kabulünü İbn Suud'a bildirdiler. Şartların kabul edilmesiyle Ali, Aralık 1925'in başında İngiltere aracılığıyla Aden'e ulaştırılmış; daha sonras ise Bağdat'taki kardeşi Faysal'ın yanına yerleşmiştir. 22 Aralık 1925'te şehir, İbn Suud güçlerine teslim edilmiştir.²⁰³ Dönemin Mısır Yüksek Komiserliği görevini yapan David George Hogarth, Necd ile Hicaz arasındaki toplum ve yönetim yapısının farklılığına dikkat çekerek Vehhabilerin Hicaz'da on yıldan fazla kalabileceğine ihtimal vermemekteydi.²⁰⁴ Ancak İbn Suud, tüm bu farklılıkları dikkate almış ve Hicaz'da Necd'den farklı bir yönetim icra etmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda Hicaz'daki Vehhabi olmayan Müslümanlar'ın ve gayrimüslim tüccarların ve diğer devlet temsilcilerinin durumları da göz önünde bulundurularak, katı Vehhabilerden müteşekkil İhvan elden geldiğince bölgeden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde Vehhabiliğin katı kuralları Hicaz bölgesinde daha temkinli uygulanmış, tütün yasağı Necd'e nazaran gevşek bırakılmış, Vehhabiler tarafından bidat olarak görülen teknolojik yeniliklere izin verilmiştir. Tüm Hicaz'da kontrolün sağlanmasının üzerine İbn Suud, 8 Ocak 1926 tarihinde gerçekleştirilen sade bir törenle Hicaz Kralı ilan edilmiştir.²⁰⁵

Arap Yarımadası'nda dengeler bir kez daha değişmişti. 1924 yılı itibariyle Hicaz'a yönelik başlayan hareketlere paralel olarak bir grup İhvan gücü de Ürdün ve Irak sınırında operasyonlar düzenlemiş ve bu operasyonlarda başarılı olmuştur. Ancak daha sonra İngiltere'nin devreye girmesiyle İhvan birlikleri bu bölgelerden çekilmiştir. Hicaz'ın ele geçirilmesinin ardından İhvan birlikleri bir kez daha Ürdün ve Irak sınırlarını aşarak bu ülkelerin topraklarına tacizlerde bulunmaya başlamıştır. İbn Suud ise İngiltere'den çekindiği için bu devletlere karşı geniş çaplı hareketler düzenlemekten geri durmaktaydı. İngiltere durumu kontrol altına almak amacıyla 20 Mayıs 1927'de İbn Suud ile Cidde'de bir araya gelerek bir antlaşma imzaladı. Cidde Antlaşması olarak anılan bu antlaşmayla İngiltere, İbn Suud'u Necd Sultanı ve Hicaz Kralı olarak tanımıştır. İbn Suud ise buna karşılık İngiltere'nin komşu ülkeleriyle münasebetlerini tanımış ve onların topraklarına saygı göstermeyi kabul etmiştir. 1932 itibariyle de Necd ve Hicaz ayrımı ortadan kaldırılarak tüm Arabistan topraklarındaki Suudi hakimiyeti, Suudi Arabistan Krallığı olarak adlandırılmıştır.²⁰⁶

²⁰³ Büyükkara, 2013: 99-101 ; Armstrong, 2007: 231-233; Şeker, 2007: 235-238.

²⁰⁴ Hogarth, 1925: 77-78.

²⁰⁵ Armaoğlu, 2007: 206.

²⁰⁶ Cleveland, 2008: 259; Armaoğlu, 2007: 207; Sander, 2007: 85.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN KRALLIĞI DÖNEMİNDE VEHHABİLİK

3.1. İhvan'ın Tasfiyesi

Suudi Arabistan Krallığı'nın oluşmasıyla birlikte 1744 Deriyye Antlaşması'nın ardından Suudi-Vehhabi ittifakı, ilk kez resmi olarak kabul görür bir devlet halini almıştır. Bu devletin ortaya çıkışında İbn Suud öncesi yaşanan gelişmeler ve girişimler önemli paya sahip olsa da, 1902 yılı itibariyle İbn Suud'un sarf ettiği çabalar belirleyici rol oynamıştır. 1911 yılı itibariyle İbn Suud egemenliğindeki toprakların genişletilmesinde en önemli rolü şüphesiz İhvan üstlenmiştir. İhvan birlikleri her ne kadar ilk başta tarım kolonileri şeklinde örgütlense de, İhvan'la birlikte Vehhabi doktrini daha kurumsal hale getirilmiş, dağınık ve başına buyruk hareket eden bedevi Arap kabileleri bir araya getirilerek disiplin altına alınmıştır. İhvan çatısı altında oluşturulan hicrelerde bedevi Araplara tarımsal faaliyetler öğretilirken bir yandan da onların bağlılıklarını güçlendirmek amacıyla Vehhabi alimler tarafından Vehhabi doktrinleri konu alan dersler verilmiştir.²⁰⁷

Hicaz'ın fethiyle birlikte devlet yapısının oluşturulması yönünde bazı girişimler başlatılmıştır. Bu doğrultuda toplumsal yapının yeniden düzenlenmesi de kaçınılmaz hal almıştır. Nitekim, topluma yön veren İhvan, kuruluşundan kısa süre sonra militan bir yapıya bürünmüştü. İbn Suud yeni toprakların elde edilmesinde bu oluşumu kullandığı için İhvan'ın bu katı tutumuna göz yumulmuş hatta çoğu zaman desteklenmiştir. İhvan'ın şiddetinin yönlendirilebileceği bir alan mevcuttu ve İbn Suud bu durumdan kazançlı çıkmaktaydı. Ancak devletin doğal sınırlarına ulaşılmasıyla birlikte İhvan'ın yayılcı tutumlarının dizginlenmesi gerekliliği de kendini göstermiştir. Bunu gerçekleştirmek ise kolay bir iş değildi. Yaklaşık 20 yıldır şiddet temelli bir yapıya dönüşmüş olan bir teşkilatı ortadan kaldırmak hem zaman istemekteydi hem de halk nezdinde tepkiye neden olmaması için meşru gerekçelere ihtiyaç duyulmaktaydı.²⁰⁸

İhvan birliklerinin katı tutumları Hicaz'ın fethinde de İbn Suud için sıkıntılar yaşatmıştı. Ancak İbn Suud ile İhvan'ı karşı karşıya getiren husus sınır meseleleri olmuştur. İhvan liderleri, Suud Emirliği ile Kuveyt, Ürdün ve Irak arasında imzalanan sınır antlaşmalarını tanımayarak müşriklere karşı cihadın farz olduğu görüşünü savunmaktaydı. İbn Suud ise bir devlet olarak varlığını devam ettirebilmek için bir devlet gibi hareket etmesi gerektiğinin bilincindeydi. Bu bağlamda İbn Suud doğal sınırların muhafazası ve komşu

²⁰⁷ Ecer, 2001: 174-175.

²⁰⁸ Büyükkara, 2013: 121-122.

devletlerin topraklarına saygı duyulması yönünde politikalar telkin etmekteydi. Ancak Faysal ed- Deviş, İbn Bicad ve İbn Hitleyn liderliğindeki İhvan birlikleri bu politikaları kabul etmemekteydi. Faysal ed- Deviş, İbn Suud'a mektup yazarak, onun güttüğü politikalarla İhvan'ın elinden hem dini bir vecibe olan cihat hakkını aldığını hem de geçim kaynakları olan baskın ve yağma haklarını ellerinden aldığını dile getirerek durumu izah etmekteydi. İhvan liderleri İbn Suud'a karşı gelerek sınır devletlerine baskınlar düzenlemeye devam etmekteydi. Irak'ın içlerine yönelen bu baskınların birinde İngilizler tarafından karşı konulan İhvan birlikleri bozguna uğratarak Necd'in içlerine doğru tekrar sürüldü. Necd sınırlarına gelen İbn Hitleyn burada da durmayarak bedevi Arap kabilesine mensup deve tüccarlarına saldırdı. Bu, İbn Suud'un beklediği fırsattı. Nitekim deve tüccarları kafir ya da müşrik değildi, onlar İbn Suud'a biat etmiş olan Vehhabilerdi. Bu sebeple bunların can ve mal güvenliğine yönelik saldırı imama isyan niteliği taşımaktaydı.²⁰⁹

Nihayetinde İbn Suud'a bağlı birlikler ile isyancı İhvan birlikleri 30 Mart 1929 tarihinde karşı karşıya geldiler. İhvan birliklerinin bozguna uğratılmasıyla sonuçlanan savaşın ardından İbn Suud konuşma yaparak, onun izni olmadan dini konuların tartışıldığı toplantıların düzenlenmesini ve fetva verilmesini yasaklamıştır. İbn suud, iyiliğin emredilmesi ve kötülükten sakındırılması vecibesinin ise yalnızca ulema tarafından, kendi izni doğrultusunda yapılacağını ilan etmiştir. İhvan birliklerinin ikinci isyanı ise Ahsa'da yaşanmıştır. Birinci isyana katılmayan İbn Hitleyn ile savaştan sağ kurtulan Deviş, birlikleriyle birlikte Ahsa'da tekrar ayaklanmışlardır. Bu isyan da İbn Suud'un müdahalesiyle kısa sürede bastırılmış, böylece Faysal ed- Deviş, İbn Bicad ve İbn Hitleyn'in liderlik ettiği ihvan birlikleri ortadan kaldırılmıştır.

İhvan'ın kaldırılması, Suudi yönetiminin bekası açısından önemli bir gelişmedir. Ancak bu yapının tasfiyesiyle radikal Vehhabi görüş ortadan kaldırılamamıştır. Bundan sonraki süreçte de birçok olayda Suudi yönetimi ile katı Vehhabi görüş taraftarları karşı karşıya gelmişlerdir. İhvan biliklerinin İbn Suud'a eleştiri yöneltirken temel gerekçelerinden biri de yağma haklarının ellerinden alınmış olması yani ekonomik bir gerekçe idi. Petrolün çıkarılmasıyla birlikte ise halkın refah düzeyinde iyileşmeler yaşanmış, ekonomik gerekçeler ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu döneme kadar genel itibariyle yaşanan çatışmalarda içsel faktörler etkili olurken bundan sonraki aşamada katı Vehhabiler ile Suudi yönetimi arasında yaşanan çatışmalarda dışsal faktörler de etkili olmaya başlamıştır.

²⁰⁹ Büyükkara, 2013: 126-127.

3.2. Petrolün Bulunuşu

1930'lu yılların başında Suudi Devleti ciddi borçlanmalarla karşı karşıya kalmış durumdaydı. İbn Suud'un İhvan'a karşı yürüttüğü mücadeleler zaferle sonuçlanmıştı ancak zafer maddi külfetleri de beraberinde getirmişti. 1929-1933 yılları arasında dünyayı etkisi altına alan ekonomik buhrandan Suudi Arabistan da ciddi şekilde etkilenmişti. Suudi Arabistan o yıllarda, gelirinin yarıya yakını hacılardan aldığı vergilerden sağlamaktaydı. Ekonomik krizle birlikte hac ziyaretine gelen Müslümanların sayısında da önemli düşüşler yaşanmıştı. Gelirinin düşmesiyle ekonomik darboğaza giren İbn Suud, iç ve dış borçlanmalarla geçici çözümlere başvurmuşsa da bunlar yeterli olmamıştır. İbn Suud, devletin gelirini arttırmak için 1931 yılında bir grup İngiliz yatırımcı ve mühendisi su ve maden araştırmaları amacıyla ülkesine davet etmiştir. Suudi Arabistan'da bu faaliyetler devam ederken Bahreyn'de petrol bulunduğu haberi geldi. Bunun ardından İngiliz ve Amerikan şirketleri ile İbn Suud arasında petrol araştırmaları ve imtiyaz konularında görüşmeler başladı. Yapılan girişimlerin ardından California Standard Oil Company ile antlaşmalar imzalandı. İbn Suud'un Amerikalılarla antlaşmaya varmasında, Amerika'yı İngiltere'ye karşı denge unsuru olarak görmesi ve Amerika'nın sömürge geçmişinin olmayışının yarattığı güven atmosferinin yanı sıra İngiltere'nin, Irak ve Ürdün'de Şerif Hüseyin'in çocuklarını destekliyor olması da Suudi Arabistan'ın ABD ile yakınlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Petrol arama faaliyetlerinin ilk yıllarında istenilen sonuca ulaşamamıştır ancak 1938 yılına gelindiğinde ticari değere haiz ilk petrol bulunmuştur.²¹⁰

Sonraki süreçte imzalanan siyasi ve ekonomik antlaşmalarla da Suudi Arabistan ile ABD arasındaki işbirliği sağlamlaştırılmış, 1944 yılında Texas Oil, New Jersey Standard Oil, Socony Vacuum ve California Standard Oil şirketlerinin birleşmesiyle ARAMCO (Arabian American Oil Company) kurulmuştur. 1932 yılı itibariyle yapılan antlaşmalar gayrimüslimlerin Suudi Arabistan topraklarına gelmesini öngörüyordu. Bu durum Vehhabi halk arasında tedirginliğe neden olabilirdi. Antlaşmalar öncesi Suudi Arabistan'da yaşayan gayrimüslim sayısı elli civarındayken bu sayı gittikçe artacaktı ve Vehhabilerin gayrimüslimlere yaklaşımı pek de iyi değildi. Antlaşmanın selameti açısından bu konunun bir an önce açıklığa kavuşturulması gerekiyordu. Bu bağlamda ilk girişim 1933 yılında başlamıştır. 1933 yılında bir cuma hutbesinde Riyad'daki cami imamı İbn Nimr "Ve zulmedenlere meyletmeyin ki, size de ateş dokunmasın. Sizin Allah'tan başka dostlarınız da yoktur, sonra kurtulamazsınız"²¹¹ ayetini okurken İbn Suud müdahale ederek "De ki: Ey kafirler ben sizin taptıklarınıza tapmam. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Hem ben,

²¹⁰ Hanieh, 2015: 86; Büyükkara, 2013: 156-157; Ecer, 2001: 176-177.

²¹¹ Hud Suresi, 113.

sizin taptıklarınıza tapıcı değilim. Hem de siz benim taptığıma tapıcılardan değilsiniz. Sizin dininiz size benim dinim de banadır"²¹² ayetini okumuştur. Bu, gayrimüslimlerle yapılan antlaşmaların toplum nezdinde sert tepki görmesini engellemek amacıyla atılmış bir adımdı, böylelikle işbirliğine dini meşruiyet zemini de oluşturulmaktaydı.²¹³

Suudi Arabistan'da ilk petrol sevkiyatı, 1 Mayıs 1939'da gerçekleştirilmiştir. Suudiler petrolün bulunmasıyla rahatlamışken Avrupa'dan 2. Dünya Savaşı'nın başladığı haberi geldi. Suudi Arabistan savaş boyunca tarafsız durumunu korumaya özen göstermiştir. 1945 yılı Mart ayında hem ABD'nin desteğini kazanmak hem de Birleşmiş Milletler'e girişini kolaylaştırmak amacıyla yayınladığı bildiriyle Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Savaş süresince hem hac kabilelerinde önemli azalış yaşanmış hem de petrolün çıkarılması ve sevkiyatı sekteye uğramıştır. Nihayet savaşın bitmesiyle birlikte, 1946 yılından itibaren petrol ticareti yeniden başlamıştır. Petrol ticaretinden elde edilen gelirlerle Suudi ekonomisi canlanmış, ülkeye yapılan yatırımlarla yeni yollar, tren yolları, saraylar inşa edilmiştir.²¹⁴

İbn Suud 14 Şubat 1945'te Yalta Konferansı'ndan dönen ABD Başkanı Roosevelt ile bir araya geldi. İbn Suud'un egemenliğini güvence altına almak için güçlü bir müttefike ihtiyacı vardı; Roosevelt'in ise hem petrole hem de askeri nüfuz alanlarına. Taraflar böylece karşılıklı çıkarlar doğrultusunda bir araya geldiler. Ancak anlaşamadıkları önemli bir konu vardı ki o da Filistin meselesi idi. Roosevelt, 2. Dünya Savaşı'yla yerlerinden edilen Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmesini savunurken İbn Suud, ortaya çıkan durumun sorumlusunun Almanya olduğunu, bedel ödemesi gerekenin Filistinli Araplar değil Almanlar olduğunu ifade etmekteydi. Bu konu üzerinde tam mutabakat sağlanamadıysa da İbn Suud topraklarını ABD'ye açmayı kabul etmiştir ve ilk Amerikan birlikleri Suudi Arabistan topraklarına askeri eğitim amacıyla konuşlanmıştır.²¹⁵

3.2.1. Petrol ve Toplumsal Yapı

Deriye Antlaşması ile başlayan Suudi-Vehhabi işbirliği 1932 sonrası dönemde de devam ettirilmiştir. Bu işbirliği Suudi Arabistan Krallığı armasında çapraz şekilde birbirine dayanan iki kılıçla sembolize edilerek önemine vurgu yapılmıştır.²¹⁶ 1932 itibariyle kurumsal yapısını oluşturmaya çalışan Suudi Arabistan'da kamu idaresi ancak 1953 yılında sağlanabilmiştir. Bu tarihten önce Necd, Ahsa, Asir ile Hicaz özellikle toplumsal yapılarındaki farklılıklar nedeniyle farklı idare şekilleriyle yönetilmişlerdir. 1932'de maliye

²¹² Kafirun, 1-6.

²¹³ Wynbrandt, 2010: 189-193; Al Rasheed, 2002: 91.

²¹⁴ Al Rasheed, 2002: 94-95.

²¹⁵ Wynbrandt, 2010: 196-197.

²¹⁶ Nevo, 1998: 48-49.

bakanlığı ve dışişleri bakanlıklarından oluşan bakanlık yapısı 1980'lere gelindiğinde yirmi yeni bakanlığın oluşturulmasıyla zenginleştirilmiştir. Bu çerçevede 1953 yılında milli eğitim bakanlığı, 1975 yılında yüksek öğretim bakanlığı oluşturulmuştur. Suudi Arabistan'da eğitim faaliyetlerine her ne kadar önem verilmişse de ulemanın etkisinden uzak seküler bir eğitim yapısı oluşturulamamıştır. Bahsi geçen bakanlıkların ilk bakanları Al-Şeyh ailesi mensupları olmuştur. Bu durum Vehhabi öğretinin toplumun şekillenmesinde yer alışının bir örneğidir.²¹⁷

Petrol faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla antlaşma imzalanan ARAMCO'nun, Suudi Arabistan'da bir petrol şirketinden daha fazla rol üstlenerek adeta toplumsal dönüşüme öncülük ettiği görülmüştür. Bu bağlamda okullar açılmasında, havaalanlarının, karayollarının inşa edilmesinde, yurt dışına eğitim amacıyla öğrenciler gönderilmesinde ARAMCO doğrudan rol oynamıştır.²¹⁸ Suudi Arabistan'da ilk yurt dışına öğrenci gönderimi 1929 yılında, krallıktan önce gerçekleşmiştir. 14 kişilik bir öğrenci grubunun eğitim amacıyla Mısır'a gönderilmesiyle başlayan faaliyet, ilerleyen süreçte hem yurt dışına gönderilen öğrencilerin sayılarının artmasıyla hem de gönderilen ülkelerin çeşitlenmesiyle devam etmiştir. Bu bağlamda ABD de bu öğrencileri ağırlayan önemli ülkelerden biri haline gelmiştir. 1949 yılında ABD'de eğitim gören öğrenci sayısı 14 iken, 1980 yılına gelindiğinde bu sayı 20.000'i bulmuştur.²¹⁹ Yurt dışında eğitim gören öğrencilerin tekrar Suudi Arabistan'a dönmeleriyle birlikte ülkede toplumsal çeşitlilik artmış, yeni kültürler ve fikirler ülkede etkili olmuştur.²²⁰

Toplumsal dönüşüme etki eden bir diğer husus ise ARAMCO bünyesinde çalışmak amacıyla Suudi Arabistan'a gelen yabancı işçiler olmuştur. 1950'lerde ARAMCO bünyesinde çalışan 20.000 işçinin 4.000'ini Amerikalılar oluştururken²²¹ bu sayı 1978 yılı itibariyle 30.000'i bulmuştur. 1970'li yılların sonu itibariyle ülkedeki genel yabancı işçi sayısının 1.5 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Bu yabancı işçilerin büyük bir kısmını Yemen, Umman, Mısır ve Pakistan'dan gelen işçiler oluşturmuştur. Özellikle batılı işçiler ile olan etkileşim, ülkedeki Vehhabi ulema tarafından kaygıyla izlenmiştir. Bu durum gerek ABD'nin Suudi Arabistan'a işçi gönderirken onlara Vehhabi değerler konusunda ve toplum hakkında verdikleri eğitimlerle gerekse Suudi liderler aracılığıyla ulemanın verdiği fetvalarla kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Ne var ki böyle bir durumda kültürel etkileşim kaçınılmaz hal almıştır. Vehhabilerin ilk başlarda bidat olarak sert şekilde karşı durdukları birçok yenilik zamanla alışılır hale gelmiş ve benimsenmiştir.²²²

²¹⁷ Büyükkara, 2013: 161-162.

²¹⁸ Wynbrandt, 2010: 198-199.

²¹⁹ Büyükkara, 2013: 161.

²²⁰ Wynbrandt, 2010: 199.

²²¹ Al Rasheed, 2002: 97.

²²² Büyükkara, 2013: 196-173.

İbn Suud'un ömrünün son yıllarında toplumda yaşanan değişimler, ahlaki bozulmalar ve Vehhabi öğretisinden uzaklaşmalar kraliyet ailesine de sirayet etmiş durumdaydı. 1947 yılında İbn Suud'un oğlu Nasır'ın Riyad'da arkadaşlarıyla birlikte gerçekleştirdiği partide tüketilen alkolün zehirli çıkması üzerine partiye katılan yedi kişi hayatını kaybetmişti. Ölümle birlikte olayın gün yüzüne çıkmasıyla Prens Nasır, İbn Suud tarafından Riyad Emirliği'nden alınarak hapsedilmiştir. Kraliyet ailesi içinde benzer bir başka olay da 1951 yılında yaşanmıştır. İngiltere'nin Cidde konsoloslukunda görevli yardımcı konsolos tarafından verilen partide konuklara alkollü içki servisi yapılmıştır. Davetlilerden, İbn Suud'un oğlu Mişari aldığı alkolün de etkisiyle etrafındakileri rahatsız etmeye başlayınca partiden kovulmuştur. Bir süre sonra silahıyla birlikte partiye dönen Mişari b. Abdülaziz, yardımcı konsolosa ateş ederek, onu öldürmüştür. İbn Suud bu olayın ardından ARAMCO çalışanlarının ülkelerinden gelirken getirdikleri alkol dahil olmak üzere ülkeye içki girişini yasaklamıştır.²²³

Ülkede bunlar yaşanırken 9 Kasım 1953 tarihinde İbn Suud geçirdiği kalp krizi sonucu yaşamını yitirmiş ve Vehhabi pratiklerine uygun sade bir törenle defnedilmiştir.²²⁴ İbn Suud'un ölümünün ardından yerine en büyük oğlu Suud geçmiş, ikinci büyük oğul Faysal da veliaht prens ilan edilmiştir. Yeni Kral, kardeşi Faysal'ı oluşturulan bakanlar kurulunun başına getirerek ona önemli yetkiler vermiştir.²²⁵

İbn Suud'un ölümünden 1973'e kadar olan süreç aile içi rekabetin yaşandığı, devletin yönetiminde ciddi aksaklıkların olduğu bir dönemdi. Bunun yanı sıra 1953 sonrası dönem Suudi Arabistan'ın diğer devletlerle ilişkileri bağlamında da ciddi sorunlarla yüzleşmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Yemen'de yaşanan iç savaş Suudi Arabistan ile Mısır'ı savaşın eşiğine getirirken 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları da Suudi Arabistan'ın dış politikasına yön veren önemli gündem maddeleri olmuştur. 1973 sonrası yaşanan petrol ambargosu ise uluslararası arenadaki güç dengesinde Suudi Arabistan'ın varlığını ortaya koymuştur. Bir anda yükselen petrol fiyatları Suudi Arabistan'ı stratejik bir konuma taşırken, petrol gelirlerinin artması da Suudi Arabistan'ı gerek İslam coğrafyasında gerekse küresel ölçekte daha etkin bir hale getirmiştir. Bu bağlamda Vehhabilüğün ülke dışındaki etkisi artmış, kurulan vakıflar aracılığıyla ve yapılan doğrudan yardımlarla Vehhabi öğretilerin yayılması için yeni alanlar oluşturulmuştur.

Babasının ölümü üzerine tahta geçen Suud b. Abdülaziz'i ülke içinde ve dışında birçok sorun beklemekteydi. Bu sorunların en yakını Mısır'da yükselen milliyetçi-sosyalist akım

²²³ Büyükkara, 2013: 173-175.

²²⁴ Büyükkara, 2013: 175.

²²⁵ Commins, 2006: 102; Wynbrandt, 2010: 208-209.

olmuştur. 1952 yılında Hür Subaylar İhtilali ile başa geçen Cemal Abdül Nasır'ın pan-Arabizm fikri etrafında yürüttüğü aktif dış politika, diğer Arap ülkeleri gibi Suudi Arabistan tarafından da tehdit olarak algılanmıştır. Sosyalist Arap Birliği düşüncesi etrafında şekillenen düşünce akımları çok geçmeden Suudi Arabistan'da da kendine zemin bulmuştur. Bu bağlamda ülkedeki Şiiilerle birlikte hareket eden Nasırcı gruplar Vehhabi yönetim açısından ciddi sorunlar teşkil etmiştir.²²⁶

Suudi Arabistan ile Mısır'ı karşı karşıya getiren en önemli sorun ise Yemen'de patlak veren iç savaş olmuştur. 1962 yılında Yemen'de cumhuriyet yanlılarının Zeydi imamet yönetimini yıkmasıyla ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Bu iç savaşta Suudi Arabistan Zeydi İmam'ın yanında yer alırken Mısır cumhuriyet yanlılarını desteklemiş ve Suudi Arabistan'ın olası müdahalesini önlemek için Yemen'e askeri birlik sevk etmiştir. Yemen cephesinde taraflar bu şekilde karşı karşıya gelirken Suudi kraliyet ailesinde de ilginç bir olay gerçekleşmiştir. Maliye bakanlığı görevini yürüten, Kral Suud'un kardeşi Talal b. Abdülaziz üç kardeşi ve kendilerine katılan hava kuvvetleri komutanlarıyla beraber, askeri uçaklarla Mısır'a sığındı. Suudi Arabistan'daki Nasırcı gruplarla temas halinde olan Prenses Talal, Vehhabi imametini lağvedilerek anayasal, parlamenter monarşiye geçilmesini talep etmiştir. Ancak bu talepler Kral nezdinde karşılık bulmamıştır. Kral'ın ve Suud ailesinin baskısı sonucu görevini terk etmek zorunda kalan Talal ülkeden iltica etmiştir.²²⁷

Kral Suud, yaşanan bu ideolojik ayrışmaları ve sosyalist düşüncelerin Suudi Arabistan'da yayılmasını engellemek amacıyla daha sıkı kurallar ve yasaklar oluşturma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Vehhabi ulema yönetime yakınlaştırılırken, eğitim amacıyla yurt dışına giden öğrencilere kısıtlamalar getirilmiş, Vehhabilik dışında bir ideolojinin propagandasının yapılması ve siyasi parti kurma faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu şekilde yönetim güvence altına alınmaya çalışılırken Nisan 1963'te Kral Suud sağlık sorunlarından dolayı gittiği Avrupa'dan dönünce 39 kardeşi onun tüm yetkilerini kardeşleri Faysal'a devretmesini istedi. Suud, kral olarak kalmak koşuluyla bu durumu kabul etmek zorunda kaldı. Ancak bu durum uzun sürmedi Kral Suud'un oğulları 1964'te amcaları Faysal b. Abdülaziz'e açık bir mesaj yayımlayarak tüm yetkilerini babaları Kral Suud'a iade etmesini istediler. Bu mesaj Vehhabi ulema ve Suud ailesi tarafından olumlu karşılanmadı. Ulema ve ailenin ileri gelenlerinin bir araya gelmesiyle gerçekleştirilen toplantıda, Kral Suud'un görevine devam etmesi için bazı koşulları kabulü istenmiştir ancak bu koşullar Suud b.

²²⁶ Büyükkara, 2013: 176.

²²⁷ Büyükkara, 2013: 177.

Abdülaziz tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine kardeşi Faysal b. Abdülaziz, ulema ve aile tarafından yeni Kral olarak belirlenmiştir.²²⁸

Kral Suud döneminde yaşanan bu gelişmelerde, Nasır'ın öncülük ettiği sosyalist ideolojinin Suudi Arabistan'da kolayca zemin bulması tamamen dış yönlendirmelerle ya da Şiilerin hareketi sahiplenmesiyle açıklanabilecek bir durum değildir. O yüzden bu dönemde Suudi Arabistan'ın içinde bulunduğu toplumsal duruma değinmekte fayda vardır. Suudi Krallığı'nın 1950'lerin başında ARAMCO'dan elde ettiği gelir yıllık 200 milyon dolara yaklaşmış durumdaydı. 1959 yılına kadar kraliyet hesabı ile devlet hazinesi ayrımı yapılmadığı için bu paranın tamamı kraliyetin tasarrufuna kalmaktaydı. 1959 yılında yapılan düzenlemeyle devlet gelirlerinin %17'sinin kraliyet ailesine, %19'nun kralın tasarrufuna bırakılması kabul edilmiştir. Böylesi büyük bir servetin idaresi konusunda yaşanan keyfiyet büyük bir savurganlığı da beraberinde getirmiştir. Kraliyet ailesi içinde ahlaki çöküntülere de zemin hazırlayan bu savurganlık, toplumun tepkisine neden olmuştur. Bu bağlamda ARAMCO bünyesinde çalışan işçiler, sosyal durumları ve çalışma koşulları hakkında şikayet ederek birçok defa protestoda bulunmuş ve greve gitmiştir. 1952 yılı itibariyle Mısır'da ortaya çıkan sosyalist hareketler de bu atmosferde kendine taraftar bulmuştur.²²⁹

Kral Suud döneminde gerçekleştirilen bu eylemler ve yeni düşünce akımlarına katılım, Kral'ın ulema ile birlikte hareket etmesiyle bastırılmaya çalışılmıştır. Sosyalist örgütlenmenin ve liberal düşüncelerin İslam dışı olduğunu savunan Kral, iddialarını ulemanın fetvalarına dayandırarak dini bir zemin oluşturma yoluna gitmiştir. Kral Suud, gösterilerin bastırılması amacıyla da İhvan düşüncesini devam ettiren Vehhabilerden oluşan bir polis gücü oluşturmuş, iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevinin çerçevesini bu polis gücü lehine genişletmiştir.²³⁰ Böylece İhvan'ın bastırılması aşamasında dini argümanlarla İbn Suud'un kendi tekeline aldığı iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevi, ironik şekilde yine dini argümanlarla İhvan benzeri oluşumların hizmetine sunulmuştur.

Suud'un yerine getirilen Faysal b. Abdülaziz, ağabeyinin askeri kimliğinin aksine, tecrübeli bir yönetici kimliğine sahipti. Hicaz'ın fethedilmesinin ardından henüz yirmi yaşındayken buradaki yönetimin başına getirilen Faysal b. Abdülaziz, sonraki dönemlerde de hariciye vekilliği ve başbakanlık gibi görevlerde bulunmuştu. Onu ağabeyinden farklı kılan tek özelliği yöneticilik konusundaki sahip olduğu yetenekleri ve tecrübeleri değildi. Ondokuz yaşından itibaren hayatını Hicaz'da sürdürmüş olması, onu Necd'den farklı olan bu bölgenin kozmopolit toplumsal yapısına uyumlu hale getirmişti. Oğullarını Amerikan ve İngiliz

²²⁸ Büyükkara, 2013: 178; Wynbrandt, 2010: 224.

²²⁹ Büyükkara, 2013: 173-178.

²³⁰ Büyükkara, 2013: 178-179.

okullarında okutan Faysal, ağabeyine kıyasla yeniliklere daha açık yapıya sahipti. Vehhabi toplumun benimsemesi kolay olmayan birçok yenilik bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda yabancıların Suudi kıyafeti giyme zorunluluğu kaldırılmış, tütün ve sigara kullanımı hususundaki katı tutumlar fiili olarak da olsa yumuşatılmış, haberleşme ve iletişim araçlarının kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde büyük protestolara ve eleştirilere konu olan yeniliklerden en tepki çeken televizyon yayınlarının başlatılması olmuştur. Televizyon yayınlarına karşı yapılan protestoları bastırmak amacıyla açılan ateş sonucu, göstericiler arasında bulunan Faysal'ın yeğeni Prens Halid b. Musa'id de yaşamını yitirmiştir.²³¹

Faysal b. Abdülaziz, Vehhabilik hususunda da babasına ve ağabeyine kıyasla daha ılımlı politikalar izlemiştir. 1970 yılında Adalet Bakanlığı'nı kurarak başına ulemadan görevliler tayin eden Faysal, bu şekilde ulemayı daha kontrol edilebilir bir yapıya dönüştürmek istemiştir. Faysal, iyiliği emredip kötülükten alıkoymak amacıyla oluşturulmuş heyetin sorumluluklarının bir kısmını diğer devlet kurumlarına dağıtarak İhvan zihniyetindeki Vehhabi oluşumların toplum üzerindeki nüfuz alanını daraltmayı hedeflemiştir. Yine bu dönemde eğitim alanında yapılan değişikliklerle kız öğrenciler için okullar açılmış, eğitim müfredatındaki din derslerinin oranı düşürülmüştür.²³² Faysal, din-siyaset ilişkisinde de kendinden öncekilerden farklı politika izlemiştir. Genel olarak iç siyasal eylemlere Vehhabilik çerçevesinde meşruiyet oluşturma yoluna gidilirken Faysal, özellikle dış siyaseti konu alan durumlarda daha üst bir kimlik olan İslamcılığı savunmuştur. Komünizmi, siyonizmi ve emperyalizmi tüm Müslümanlar için ortak tehdit olarak gören Faysal, bu bağlamda Müslüman çoğunluğun bulunduğu diğer devletlerle ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Faysal, bu şekilde bir İslam birliği oluşturulmasının gerekliliğine dikkat çekerken, buna liderlik edebilecek en uygun devletin de Suudi Arabistan olduğunu savunmuştur. Faysal'ın bu şekilde mezhepsel Vehhabi yayılcılığının aksine genel anlamda İslamcı bir çizgide politikalar izlemesinde şüphesiz Mısır'dan yükselen Nasır faktörünün etkisi büyüktür. Faysal böylece, Nasır'ın Sosyalist İslam temelli Arap birliği fikrine karşı muhafazakar bir İslamcı blok oluşturma yoluna gitmiştir.²³³

Kral Faysal döneminde yaşanan değişikliklerden biri de Filistin meselesinde olmuştur. İbn Suud, Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimlerine her ne kadar karşı çıkmışsa da bu konuda İngiltere ile karşı karşıya gelmemek için daha ileri gidememiştir. İbn Suud döneminde izlenen bu pasif siyaset, oğlu Suud döneminde de benzer şekilde devam ettirilmiştir. Faysal

²³¹ Büyükkara, 2013: 179-181; Wynbrandt, 2010: 225-226.

²³² Büyükkara, 2013: 181-182; Wynbrandt, 2010: 226.

²³³ Büyükkara, 2013: 185-186.

döneminde ise İslamcılık fikriyle uyumlu olarak Filistin meselesinde aktif siyaset izleme yoluna gidildiği görülmektedir. Bu bağlamda 1967 Arap-İsrail savaşının ardından zarar gören Arap devletlerine yıllık 140 milyon dolarlık yardım taahhüt edilmiştir. 1969'da Mescid-i Aksa'da bir Yahudi tarafından çıkarılan yangının ardından Faysal, İsrail menfaatlerine karşı her alanda mücadele edilmesi yönünde tüm İslam alemine çağrıda bulunmuştur. Faysal'ın Filistin meselesindeki en sert tutumu ise 1973 Petrol Ambargosuyla olmuştur.²³⁴

Faysal, krallığının başlangıcından 1973 yılına kadar babasının "Petrol ile siyaset karıştırılmamalıdır"²³⁵ sözünü referans alarak petrolü siyasi silah olarak kullanma yoluna gitmemiştir. 1973 yılına gelindiğinde ise bu politikada değişikliğe gidildiği görülmektedir. Faysal, ilk etapta OPEC'in petrol fiyatlarını arttırma kararına katılmamıştır. Bunun yerine ABD ile ilişkileri bozmadan onları İsrail'e verdikleri destek konusunda uyarma yoluna gitmiştir. Ancak bu uyarılar ne ABD tarafından ne de diğer Batılı devletler tarafından ciddiye alınmıştır. Bu esnada, 7 Ekim 1973 tarihinde, Mısır ve Suriye'nin saldırılarıyla Arap-İsrail savaşı patlak vermiştir. Savaşın başlamasının hemen ardından OPEC üyesi 10 Arap devleti Kuveyt'te bir araya gelerek, Ortadoğu'daki çatışmalar çözümleninceye kadar petrol üretiminin her ay %5 oranında düşürülmesi ve petrol fiyatlarının her ay %17 oranında arttırılması yönünde karar almışlardır. Bu esnada ABD başkanı Richard Nickson, savaşta tarafsız tutum sergileyeceği hususunda Faysal'ı temin etmiştir. Ne var ki yapılan bu mutabakattan çok kısa süre sonra ABD, İsrail'in talebi doğrultusunda İsrail'e 2.2 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur. Kendini aldatılmış hisseden Faysal, İsrail'e destekte bulunan ABD ve Hollanda başta olmak üzere birçok ülkeye petrol ambargosu başlatmıştır.²³⁶

Kral Faysal, arkasında birçok soru işareti bırakarak 25 Mart 1975 tarihinde suikaste uğrayarak öldürülmüştür. Suikastı gerçekleştiren kişi Faysal'ın yeğeni Faysal b. Musa'id idi. Faysal'ın öldürülme sebebi üzerinde birçok tahmin yürütülmüşse de kesin neden öğrenilememiştir. Faysal b. Musa'id, televizyon yayınlarının başlatılmasına yönelik gerçekleştirilen gösteriler esnasında yaşamını yitiren Halid b. Musa'id'in kardeşiydi. Bu sebeple suikastın intikam amacıyla işlenmiş olabileceği fikri öne sürülmüştür. Daha yaygın kabul gören diğer bir iddia ise, Kral Faysal'ın izlemiş olduğu anti-siyonist politikalar nedeniyle hedef alındığına yöneliktir. Suikastçi Prens ABD'de eğitim görmekteydi ve Amerikalı bir sevgilisi vardı. Bunlardan hareketle de Amerikan gizli servisinin çeşitli ikna yöntemleriyle onu kullandığı öne sürülmüştür.²³⁷

²³⁴ Büyükkara, 2013: 186-187.

²³⁵ Al Rasheed, 2002: 136.

²³⁶ Cleveland, 2008: 497; Wynbrandt, 2010: 231-232.

²³⁷ Commins, 2006: 110; Büyükkara, 2013: 182-183.

Faysal'ın ölümünün ardından yerine kardeşi Halid b. Abdülaziz geçerken Fahd b. Abdülaziz de içişlerinden ve dışişlerinden sorumlu prens olarak veliyaht kabul edilmiştir. Halid başa geçtikten sonra her ne kadar izlenen politikaların devam ettirilmesi yönünde görüş beyan etmişse de sonraki süreçte izlenen politikalar bu beyandan uzaklaşmış olduğunu göstermektedir. Halid'in izlemiş olduğu politikalar, dini zeminde Faysal'ın başlatmış olduğu İslamcılık fikrine uygun görünse de siyasi zeminde uyumdan bahsetmek mümkün değildir. Özellikle ABD ile ilişkilerin onarıldığı bu süreçte Fransız, İngiliz ve Amerikan şirketleriyle milyarlarca dolarlık silah, askeri araç ve teçhizat satışı konu alan antlaşmalar imzalanmıştır. Kral Halid, benzer şekilde 1977-1978 yıllarında OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarının artırımını öngören politikalarına iştirak etmemiş, aksine petrol üretimini arttırarak bu politikaları sonuçsuz bırakma yoluna gitmiştir.²³⁸ Batılı devletlerle bu şekilde iyi ilişkiler kurulurken Filistin meselesinde beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. 1978 Eylül'ünde ABD başkanı Jimmy Carter'ın davetiyle Camp David'de bir araya gelen Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menachem Begin, Mısır-İsrail barışı dahil bir çok konunun karara bağlandığı Camp David Antlaşması'nı imzalamışlardır. Antlaşma Ortadoğu'da büyük tepkiyle karşılanmıştır. Suudi Arabistan bu süreçte, Sudan ve Ürdün ile birlikte diğer Arap devletlerine nazaran daha itidalli bir tavır sergilemiştir. Ancak, Camp David Antlaşması'ndan yaklaşık üç ay sonra Mısır-İsrail Barış Antlaşması'nın imzalanmasına karşı Arap devletleri tepkilerini arttırmışlardır. Suudi Arabistan antlaşmayı kınayarak diğer Arap devletleriyle aynı şekilde, antlaşmanın ertesi günü Mısır'la diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Suudi Arabistan, bu antlaşmalarla Mısır'ın, Filistin meselesinde Arap devletlerinden bağımsız hareket etmesini ve antlaşmalarda Kudüs meselesine değinilmemesini eleştirmiştir.²³⁹

3.3. 1979 Mescid-i Haram Baskını

Suudi Arabistan kuruluşundan itibaren birçok muhalif oluşuma sahne olmuştur. Bunların bir kısmı aile içi çekişmelerin dışı yansıması şeklinde, bir kısmı dini/siyasi akımların etkisiyle gerçekleşirken bir kısmı da ülkedeki Şii azınlığın gösterileri şeklinde gerçekleşmiştir. 1979 yılında gerçekleşen muhalif eylem ise öncekilerden oldukça farklıydı. Vehhabi bir grup Suudi yönetimini Vehhabilikten, yani "İslam'ın özünden" uzaklaşmakla suçluyordu.

1979 Mescid-i Haram Baskını'nın dini ve siyasi olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır, bu nedenle iki isim ön plana çıkmaktadır. Cuheyman b. Muhammed al-Uteybi hareketin dini/siyasi lideri olarak görülürken Muhammed b. Abdullah al-Kahtani hareketin

²³⁸ AĞI, 2014: 499-500.

²³⁹ Wynbrandt, 2010: 239.

dini sembolü olarak görülmektedir. 1936 yılında dünyaya gelen Cuheyman, 1955-1973 yılları arasında Milli Muhafız Birliği'nde görev yapmış, daha sonra ise kesin olarak bilinmeyen bir sebeple bu görevinden ayrılmıştı. 1973 yılında görevi terkinin ardından Medine İslam Üniversitesi'ne kayıt yaptıran Cuheyman, Vehhabi alim ve aynı zamanda üniversitesinin rektörü olan Abdülaziz b. Baz'dan dersler alarak onunla tanışma ve yakınlaşma imkanı bulmuştur. Cuheyman, Suudi yönetiminin büyük değer verdiği din alimi Abdülaziz b. Baz ile dini konularda fikir ayrılığına düşmemiştir. Ancak Cuheyman, Abdülaziz'in yönetiminin yanlışları konusunda siyasi hareket ettiğini ve dini temelden uzaklaştığını savunmuştur. Cuheyman, 1974-1979 yılları arasında yazdığı düşünülen risalelerinde Suudi yönetiminin İslam dışı olduğunu ifade etmiştir. Suudi yönetimini gaflete kapılıp dinin özünden uzaklaşmakla suçlarken ulemayı da dünyevi çıkarlar uğruna, gördükleri yanlışlar karşısında sessiz kalmakla suçlamıştır.²⁴⁰

Bunlar 1920 sonrasındaki İhvan'ın eleştirilerine benzer nitelikte olsa da Cuheyman'ın Vehhabilikteki temel meselelerden olan cihat konusundaki düşüncesi onu İhvan'ın taassup çizgisinden uzak kılmaktadır. Cuheyman'ın savunduğu fikre göre tebliğ üç aşamadan oluşur. İlk olarak topluma açık bir davette bulunularak onlardan, içinde buldukları küfrü, şirki, isyanı ve bidatı terk etmeleri istenir. Bu süreç sözlü bir beyanla davetten ibaret değildir, sabrı ve çabayı gerektirir bu yüzden meşakatlidir. Tüm yapılanlara rağmen toplum davete icabet etmemekte direnirse toplum terk edilir, yani hicret edilir. Savaş ise en son aşamadır. Cuheyman, uzun ve meşakatli süreçler olan ilk iki süreci atlayıp doğrudan savaş fikrine karşı çıkmıştır. Nitekim savaş neticesinde şahadet ya da zafer olmak üzere iki ihtimal söz konusudur. Ancak sabrın ve mücadelenin bırakılıp doğrudan zor kullanımını İslam'a uygun görmemiştir.²⁴¹

Cuheyman bu düşünce temelinde Medine'de yönetimin hatalarına dikkat çekmiş, bu hatalardan dönülmesi yönünde açık tebliğde bulunmuştur. Ancak yönetimin sert tepkisiyle karşılaşınca buradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu aşamada Suudi güvenlik birimlerinden gizlenerek kendi cemaatini güçlendiren Cuheyman, 20 Kasım 1979'da Mescid-i Haram'da kılınan sabah namazının ardından, tekbirler ve silah sesleri eşliğinde, imam mahalini ele geçirerek yanındaki Muhammed b. Abdullah al-Kahtani'yi Mehdi olarak cemaate takdim etmiştir. Suudi yönetiminin peşlerinde olduğu için son çareyi Mescid-i Haram'a sığınmakta bulduklarını ifade eden Cuheyman, Suudi yönetiminin meşruiyetini yitirdiğini öne sürerek, birtakım talepler dile getirmiştir. Cuheyman'ın beş maddeden oluşan taleplerinin temelinde; dinin özü olarak kabul ettikleri selef akidesine dönüş, Batılı devletlerle diplomatik ve

²⁴⁰ Cleveland, 2008: 507.

²⁴¹ Commins, 2006: 164; Büyükkara, 2013: 210-211.

ekonomik her türlü ilişkinin kesilmesi ve Arap Yarımadası'ndaki yabancıların ülkeden çıkarılması yer almaktaydı.²⁴²

Cuheyman'ın Mescid-i Haram Baskını yaklaşık 17 gün sürmüştür. Bu eylemle mücadele etmek Suudi yönetimi için hiç de kolay olmamıştır. Mücadeleyi güçleştiren sebeplerden biri eylemin dinsel dayanağı idi. Cuheyman ve cemaati Vehhabiydi ve yönetimin Vehhabilikten uzaklaştığı iddia edilmekteydi. Bu düşünce özellikle Necd bölgesindeki Arap kabilelerin dini hassasiyetleri düşünüldüğünde kolayca taraftar bulabilecek bir yapıdaydı. Nitekim İhvan'ın kaldırılmasının ardından Suudi yönetimiyle içten içe görüş ayrılıkları yaşayan kesimler halen mevcuttu. Tüm bunların farkında olduğu için öncelikle Cuheyman'a karşı verilecek mücadelenin dini meşruiyetinin sağlanması gerekiyordu. Bu amaçla ulema aracılığıyla fetva hazırlatan Suudi yönetimi, Cuheyman ve cemaatini Selefilikten uzak, Harici zihniyetli bir oluşum olarak takdim etmekteydi. Ancak Suudi yönetiminin tüm bu çabalarına rağmen Mescid-i Haram'ı kuşatan yönetim güçleri içerisinde Cuheyman ve cemaatine ateş açmayı reddeden askerler çıkmıştır. Mücadeleyi güçleştiren diğer bir neden ise eylemin yapıldığı yer olmuştur. Suudi yönetimi Mescid-i Haram içerisinde yaşanabilecek çirkin olayların hem kendi halkının hem de diğer Müslümanların tepkisini çekeceğini bildiği için oldukça temkinli hareket etmeye çalışmıştır. Nihayetinde operasyonlar başlatılmış ve taraflar arasında onlarca kaybin yaşandığı silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Mescid-i Haram'ın giriş ve üst katları kaybedilince Cuheyman'la birlikte yaklaşık 270 kişi zemin kattaki hücrelere sığınarak direnişe burada devam etmişlerdir. Buraya önceden depoladıkları yiyecek ve cephaneye kuşatmaya günlerce dayanmışlardır. Olayın uzamasının hem itibarlarını zedelediğini hem de ülkede rahatsızlıklara mahal verdiğini ifade eden Suudi yönetimi gizli yazışmalarla Fransa'dan yardım istemiştir. Fransa'dan gizlice gönderilen anti-terör timinin yönettiği operasyonlarla direnişçiler etkisiz hale getirilmiş ve 5 Aralık 1979'da Mescid-i Haram eylemcilerden tamamen temizlenmiştir. Sağ kurtulan Cuheyman ise beraberindeki 67 kişiyle birlikte idam edilmiştir.²⁴³

Olayın ardından Cuheyman'ın düşüncelerine yönelik bir sempatinin oluşmasının önüne geçmek için karalama kampanyası başlatılmıştır. Bunlardan en dikkat çeken, Cuheyman ve cemaatinin Haricilikle suçlanmasıdır. Nitekim bu suçlamalar yapılırken onların çağdaş yaşamın gereklerine karşı çıktıkları, otomobil ve uçak gibi araçları kullanmayı reddettikleri, televizyon ve futbol gibi yenilikleri şeytan işi gördüklerine dikkat çekilmiştir. Halbuki tüm bu fikirler daha 50-60 yıl önce Vehhabiliğin yayılması sürecinde dini motivasyon aracı olarak kullanılmış, bu yenilikler bidat kabul edilerek bunlara savaş açılmıştı. 18. ve 19 yüzyıllarda

²⁴² Büyükkara, 2013: 218-219.

²⁴³ Cleveland, 2008: 507-508; Büyükkara, 2013: 219-223.

Arap Yarımadası'nda yaşanan İslam'ın dinin özünden uzaklaştığı gerekçesiyle Vehhabi görüşleri savunan Suudiler, şimdi onları dedelerinin din anlayışına davet edenleri Haricilikle suçlamaktaydı.

Mescid-i Haram Baskını'nın, her ne kadar çeşitli karalamalarla üstü örtülmeye çalışılmışsa da Suudi yönetimi benzer oluşumların engellenmesi için bazı düzenlemelerin yapılması gerektiğine kanaat getirmiştir. Bu düzenlemeler genel itibariyle devletin dini meşruiyetini güçlendirme gayesiyle yapılmıştır. Bu bağlamda kadınların dışarıda örtünmeleri konusunda denetimler arttırılmış, kadınların çalışma koşulları yeniden düzenlenmiş, hali hazırda Necd bölgesinde uygulanan namaz vaktinde işyerlerinin kapatılması kuralı tüm ülkede zorunlu hale getirilmiş, kral için kullanılan "saadetli majesteleri" ünvanı terk edilerek "Hadim'ül Haremeyn" ünvanının kullanımı başlatılmıştır. Bu şekilde yapılan değişikliklerle toplum içindeki öze dönüş talepleri giderilmeye çalışılmıştır.²⁴⁴

3.4. 1979 Şii Ayaklanması

Mescid-i Haram baskınının hemen ardından bu kez doğu vilayetlerinde bir isyan dalgası başlamıştır. Sonraları adı Doğu Eyaleti olarak değiştirilen Ahsa bölgesi, gerek zengin petrol yatakları bulundurması sebebiyle gerekse de nüfuzunun önemli bir kısmının Şiilerden oluşması sebebiyle Suudi yönetimi tarafından hassasiyetle idare edilmekteydi. Yaklaşık 350.000 kişilik nüfuslarıyla bölgede yaşayan Şiiler, bölge nüfusunun nerdeyse yarısını oluşturmaktaydı. Şiiler her ne kadar Suudi Arabistan vatandaşı olsalar da Vehhabi olan Suudi Arabistan vatandaşlarıyla hiç bir zaman aynı haklara sahip olamamışlardır. Özellikle petrolün bulunmasına kadar olan süreçte büyük sıkıntılar yaşayan Şiiler, petrolün bulunmasıyla birlikte Vehhabilerle eşit olmasa da petrol gelirlerinin getirdiği refahtan pay almışlardır. Bu bağlamda birçok Şii ARAMCO bünyesinde iş imkanı bulurken bölgenin sosyo-ekonomik durumu ARAMCO'nun yaptığı yatırımlarla biraz olsun düzelmiştir. Ancak bu iyileştirmelere rağmen Şiiler halen devletin birçok kurumunda yer alamamaktaydı. Ayrıca dini faaliyetleri de kısıtlanmaktaydı. Bu kısıtlamalardan biri de Ahsa'nın 1913 yılında Osmanlı Devleti'nden alınmasının ardından Şiilere getirilen dini merasimlerin ve kutlamaların açık alanlarda yapılması yasağıydı. Bu bağlamda aşure merasimlerinin açık alanlarda gerçekleştirilmesi de yasaklanmıştır. 1979 yılındaki Aşure kutlamaları ise Hicri 15. yüzyılın başlangıcına denk gelmesi münasebetiyle Şiiler için ayrıca bir önem arz etmekteydi. Bu nedenle Ahsalı Şiiler, o yılki Aşure kutlamalarını diğer ülkelerdeki mezhepdaşları gibi meydanlarda kutlamak

²⁴⁴ Büyükkara, 2013: 232-234.

istediler. Ne var ki bu amaçla yapılan başvuruların tamamı Suudi yönetimi tarafından reddedildi.²⁴⁵

Taleplerinin kabul edilmemesi üzerine 28 Kasım 1979'da Ahsa'nın Şii nüfus barındıran vilayetlerinde sokak gösterileri başlamıştır. Göstericiler bir yandan Suudi yönetimi aleyhinde sloganlar atarken bir yandan da İran ve Humeyni lehinde sloganlar atmaktaydılar. Derhal harekete geçen Suudi yönetimi, yerel güvenlik birimlerinin yetersiz kalması sebebiyle 20.000 kişilik Milli Muhafız Birliği'ni gösterileri bastırması amacıyla bölgeye sevk etmiştir. Güvenlik güçlerinin sert müdahaleleri sonucunda yirmiye yakın Şii gösterici hayatını kaybetmiştir. Ölümünün yaşanmasıyla göstericiler devlet binalarını tahrip etmiş, caddelerdeki otomobilleri ateşe vermiştir. Bu şekilde karşılıklı şiddetin arttırılması devam ederken olaylar Suudi yönetimi lehine sonuçlanmış ve gösteriler bastırılmıştır. Ne var ki gösterilerin bastırılması Şiilerin sorunlarını ortadan kaldırmamıştır. Göstericiler, Humeyni'nin İran'a dönüşünün birinci yıl dönümü olan 1 Şubat 1980'de yeniden sokaklara dökülmüşlerdir.²⁴⁶

İkinci ayaklanma her ne kadar birincinin devamı niteliğinde görünse de, bu ayaklanmanın gerçekleşmesinde birinci ayaklanmanın ardından gerçekleştirilen İran temelli kışkırtmalar önemli rol oynamıştır. Bu süreçte İran kaynaklı oluşumlar Suudi yönetimine çağrıda bulunarak, yönetimden, vatandaşlarına eşit davranmasını, ABD'ye petrol sevkiyatını durdurmasını ve İran'ın yeni yönetimini desteklemesini istemiştir. Suudi yönetimi birinci ayaklanmanın deneyimiyle, gösterilerin şiddet kullanılarak bastırılmasının yeterli olmayacağını farkındaydı. Ayrıca şiddet eylemlerinin tırmanması, önü alınamayacak sonuçlara neden olabilirdi. Nitekim ARAMCO bünyesinde çalışanların yarısına yakını Şiiler oluşturmaktaydı. Bu nedenle olayların tırmanması petrol üretimini sekteye uğratabilirdi. Ayrıca Şii ölümlerinin artması durumunda İran'ın olaya doğrudan müdahil olmasından da çekinilmekteydi. Gösteriler kontrol altına alındıktan sonra tüm bunlar göz önünde bulundurularak Şiilerin durumlarında iyileştirmeler yapılması kararına varılmıştır. Bu bağlamda bölgenin yerel yönetiminde değişikliğe gidilmiş; okullar, hastaneler, yollar yapılarak Şiilerin sosyo-ekonomik durumları düzeltilmeye çalışılmıştır.²⁴⁷

Şii ayaklanmaları her ne kadar dini argümanlarla dile getirilmiş olsa da olayların temelinde Şiilerin sosyo-ekonomik durumları yer almaktaydı. Zira olayların ardından yapılan düzenlemelerle Şiilerin dinsel törenlerinin uygulanışı konusundaki kısıtlamalar kaldırılmamıştır. O yılki Aşure kutlamalarının Hicri takvime göre yeni yüzyılın başlangıcına denk gelmesi nedeniyle ayrı bir önem taşıması, Şiilerin maruz kaldıkları eşitliksizleri dışa

²⁴⁵ Büyükkara, 2013: 238-240; Wynbrandt, 2010: 242.

²⁴⁶ Commins, 2006: 171; Büyükkara, 2013: 242-243.

²⁴⁷ Büyükkara, 2013: 243-244.

vurması için sadece bir bahane olmuştur. Nitekim özellikle 1970 sonrasında Ahsa bölgesindeki petrol çıkarım tesislerindeki yabancı çalışanların sayısının artması, Şiiilerin istihdam edilmeleri konusunda kaygıya neden olmuştu. Yine Suudi yönetimin izlediği kalkınma politikalarından bölge olarak eşit pay alamayan Şiiiler içinde rahatsızlıklar baş göstermeye başlamıştı. Bu bağlamda olayların İran kaynaklı organize edildiğini söylemek zordur, ancak gösterilerin patlak vermesinin ardından Humeyni yönetiminin bu olayları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiği ve kullandığı açıktır.

1979 yılında gerçekleşen Mescid-i Haram baskını ve Şii ayaklanması Suudi yönetimi açısından zor birer sınav olmuştur. Bu olaylarla baş etmenin zaten zor olmasının yanı sıra ayaklanmaların birbirinin zıddı argümanlara sahip iki farklı grup tarafından gerçekleştirilmesi de Suudi yönetimini çok hassas hareket etmesi gereken bir duruma sokmuştu. Nitekim Cuheyman ve cemaatinin Vehhabi öğretilerinin terk edildiği yönündeki eleştirilerinin içinde Şiiilere karşı mücadele edilmemesi de yer almaktaydı. Böylece Vehhabilığın özünün yitirildiği yönündeki eleştiriler İhvan zihniyetini devam ettiren kesimlerde kolayca kabul görebilirdi. Diğer yandan ise Şiiiler tam aksine kendilerine gerek dini özgürlükler gerekse sosyo-ekonomik haklar anlamında haksızlık yapıldığını düşünüyordu. Nihayetinde Suudi yönetimi ayaklanmaların bastırılmasının ardından her iki kesimi de ayrı ayrı memnun edecek yeni düzenlemeler hazırlayarak bu zor sınavı atlatmayı başarmıştır.

3.5. İran-İrak Savaşı (1980-1988)

1980 yılında patlak veren savaş, Saddam Hüseyin'in kısa süreli zafer planlamasına rağmen başlangıcından kısa süre sonra bir çıkmaza girerek sekiz yıl sürmüştür. Suudi yönetimi, Saddam'ın Baas Rejimi'ni tehdit olarak görmekteydi. Ancak İran, Suudi yönetimi için daha yakın ve daha büyük bir tehdit olarak algılanmaktaydı. İran, özellikle Humeyni yönetimiyle birlikte Suudi yönetimi için önemli bir tehdit algısı yaratmıştır. İran'ın gerek rejim ihracına yönelik çabaları gereks Suudi Arabistan içindeki Şiiiler üzerindeki nüfuz kurma girişimleri Suudi yönetimince tedirginlikle takip edilmekteydi. Bu nedenle savaştan galip çıkacak İran'ı hayati önemde bir tehdit olarak gören Suudi Arabistan birçok Arap ülkesinin katılımıyla birlikte Irak'ı destekleme yönünde karar almıştır. Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman'dan oluşan altı devlet Irak'a verdikleri destek nedeniyle İran'dan gelebilecek olası bir saldırıya karşı 25 Mayıs 1981'de Körfez İşbirliği Konseyi'ni kurmuştur. Konsey için ticari ve ekonomik birçok amaç belirlenirken asıl önemli konu güvenlik olmuştur. Bu bağlamda Konsey çatısı altında, bölgesel güvenliğin teşvik edilmesi,

bölgenin kasıtlı saldırıların dışında tutulması ve üye devletlerin ulusal bağımsızlıklarının korunması gibi amaçlar belirlenmiştir.²⁴⁸

KİK'in kuruluşunun ardından Irak'a yapılan yardımlar bu oluşum aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Irak'a, savaş boyunca milyar dolarlık kredi fonları oluşturulmuştur. Savaşın başlangıcından bitişine kadarki sekiz yıllık süreçte sadece Suudi Arabistan, Irak'a 25 milyar dolarlık destekte bulunmuştur. Bu finansal desteğin bir kısmı borç olarak verilirken bir kısmı da hibe edilmiştir.²⁴⁹ İran-İrak savaşında Suudi Arabistan'ın izlemiş olduğu bu politikalar hali hazırdaki Şii-Vehhabi anlaşmazlığı bağlamında taraflardaki nefret duygusunu daha da körüklemiştir.

İran-İrak Savaşı esnasında Suudi Arabistan'da yaşanan önemli bir gelişme de kralın değişmesi olmuştur. Kral Halid 13 Haziran 1982'de geçirdiği kalp krizi neticesinde yaşamını yitirince yerine veliaht Prens Halid b. Abdülaziz geçmiş, onun üvey kardeşi olan Abdullah b. Abdülaziz de Veliaht Prens ilan edilmiştir. Halid'in krallığı döneminde başbakanlığı fiili olarak yürüten Fahd, kendi krallığı itibariyle mevcut politikaları devam ettirme şeklinde kararlar almıştır. Ancak Fahd, Suudi ekonomisi açısından pek de iyi olmayan bir dönemin başlangıcında tahta geçmiştir. 1981 yılında yıllık 116 milyar dolar dolaylarında olan Suudi petrol geliri, 1985 yılına gelindiğinde 18 milyar dolara kadar gerilemiştir. Petrol gelirlerinin bu sert düşüşünde, savaş giderlerini finanse etmek isteyen Irak'ın petrol üretimini arttırması rol oynamıştır. Petrol gelirlerindeki bu düşüş ülkenin kalkınma politikalarını sekteye uğratarken yerli yabancı yüzlerce şirketin de iflas etmesine neden olmuştur. Bu süreçte Suudi yönetimi şirketlerin işçi çıkarımlarını engellemek için işçilerin masraflarını doğrudan karşılama yoluna gitmiştir. Suudi yönetimi bu süreçte yabancı işçilerden ziyade Suudi işçilerin istihdam edilmesi hususunda da birçok politika izlemiştir.²⁵⁰

3.6. Kuveyt'in İşgali

Sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı'nın ardından oldukça güç durumda bulunan Irak, savaşın maddi yaralarını sarmak için bu kez Kuveyt'e yöneldi. İran-İrak Savaşı'nda Irak'ı destekleyen körfez ülkeleriyle Irak'ın arası savaşın ardından bozulmaya başlamıştı. Savaştan maddi olarak ağır külfetle çıkan Irak'tan, körfez ülkelerinden aldığı borçları ödemesi istenmekteydi. Irak, savaş esnasında olduğu gibi şimdi de gelir sağlamak için en büyük kaynak olarak petrolü görmekteydi. Ne var ki savaş süresince aşırı üretim sonucu fiyatların düşmesine neden olan Saddam Hüseyin, 17 Temmuz 1990'da yaptığı konuşmada özellikle

²⁴⁸ ARI, 2014: 406-407; Wynbrandt, 2010: 245; Armaoğlu, 2014: 692.

²⁴⁹ Wynbrandt, 2010: 245.

²⁵⁰ Wynbrandt, 2010: 251-253.

Kuveyt ve BAE'ni fazla üretim yaparak fiyatların düşmesine neden olmakla suçlamaktaydı. BM'nin ve ABD'nin arabuluculuk girişimlerine rağmen taraflar arasındaki tansiyon bir türlü düşürülemedi. 2 Ağustos 1990'da Irak, Kuveyt'i, kendi topraklarında bulunan petrol yataklarından petrol temin etmekle suçlayarak işgale başladı. Kısa sürede başarı sağlayan Irak, Kuveyt'i ilhak etti ve 19. vilayeti olarak tüm dünyaya duyurdu.²⁵¹

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden en fazla rahatsızlık ve tedirginlik duyan devletlerin başında Suudi Arabistan gelmekteydi. Ancak Suudi Arabistan, yapmış olduğu devasa askeri harcamalara rağmen, kendini Irak'la baş edebilecek güçte görmüyordu. Yanı başındaki bir körfez monarşisinin kısa bir süre zarfında devrilmiş olması ise onu tedirgin ediyordu. Körfez ülkelerini böylesine tedirgin eden Irak, aslında daha birkaç yıl öncesine kadar İran-İrak Savaşı sırasında onlardan büyük destek görmüştü. Öyle ki savaş boyunca sadece Kuveyt, Irak'a 10 milyar dolarlık destekte bulunmuştu. Şimdi ise körfez ülkeleri kendi besledikleri dev tarafından tehdit edilmekteydi. Ağustos 1990'da ABD Başkanı George Bush, yaptığı konuşmada, işgalin Kuveyt'le sınırlı kalmayacağını ifade ederek Suudi Arabistan sınırlarına yığılmış Irak güçlerine dikkat çekmiştir. Bu konuşmadan birkaç gün sonra da Suudi Arabistan, ABD'den resmi olarak askeri destek talebinde bulunmuştur. Talebin ABD tarafından olumlu karşılanmasının ardından Suudi Arabistan topraklarına Amerikan askerlerinin konuşlandırılması süreci başlamıştır.²⁵²

9 Ağustos 1990'da Kral Fahd, ABD askeri gücünün geçici olarak Suudi Arabistan topraklarında konuşlanacağını halkına duyurdu. Bu, ABD askeri gücünün Suudi Arabistan topraklarına ilk gelişi değildi. Ancak halkın önceki süreçlere göre daha bilinçli ve daha hassas olması tepkilerin de öncekilere göre daha fazla olmasına neden olmuştur. Suudi halkının tepkisinin tek sebebi topraklarına gayrimüslim silahlı güçlerin davet edilmiş olması değildi. Tepki aynı zamanda Suudi Arabistan'ın yapmış olduğu devasa askeri harcamalara rağmen kendini savunmaktan aciz oluşuna idi. Tepkiler ağırlıklı olarak, İslam topraklarının kafirlerin koruyuculuğuna bırakılmasına şiddetle karşı çıkan, eğitilmiş ve dindar olan genç nüfus tarafından yükseltilmekteydi. Bu kesim, ABD'yi "Saddam'dan daha tehlikeli bir şeytan" olarak görmekteydi.²⁵³

BM'nin, bu süreçte çeşitli kararlar çıkararak, Irak'ı Kuveyt'ten çıkarma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. 29 Kasım 1990 tarihli ve 678 numaralı kararla Irak güçlerinin 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt topraklarından çekilmemesi halinde askeri seçenekler dahil gerekli yollara başvurulacağı bildirilmiştir. Suudi Arabistan yönetimi ise bir yandan muhalif

²⁵¹ Hanieh, 2015: 110; Wynbrandt, 2010: 254-255; Armaoğlu, 2014: 782.

²⁵² Wynbrandt, 2010: 255-256.

²⁵³ Al Rasheed, 2002: 166.

kesimlerle mücadele ederken bir yandan da kararlarına dini meşruiyet zemini oluşturma gayretine girmiştir. Bu bağlamda ulemanın önde gelen din adamlarından Şeyh Abdülaziz b. Baz fetva yayımlayarak Saddam Hüseyin'e karşı cihada onay vermiştir. Ayrıca bu cihatta "kafir" kuvvetlerin kullanılmasında sakınca olmadığına dikkat çekilmekteydi. Şartların sağlanmasının ardından, ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin Çöl Fırtınası adıyla başlattığı operasyonlar kısa sürede başarılı olmuş, Irak güçleri Kuveyt'ten çıkarılmış ve 28 Şubat 1991'de ateşkes ilan edilmiştir.²⁵⁴

Saddam güçlerinin Kuveyt'ten çıkarılmasıyla birlikte Suudi Arabistan'a yönelik tehditler bertaraf edilmişti ancak ülke içindeki tansiyon tırmanmaya devam etmekteydi. Etkisini arttıran muhalif güçler, bir yandan o güne dek yapılmış askeri harcamaları sorgularken bir yandan da Suudi yönetimini tehdit karşısında aciz kalışı nedeniyle eleştirmekteydi. Tansiyonun tırmanması sonucunda kraliyet ailesi mensubu birçok kimse ülkeyi terk etmiştir. Savaş, Suudi ekonomisine de ağır bir yük getirmiştir. İran-İrak Savaşı'nda Irak'ı desteklemek için harcanan 25 milyar doların yanı sıra, Irak güçlerinin Kuveyt'ten çıkarılması için de yaklaşık 60 milyar dolarlık harcama yapılmıştır. Bu durum, siyasi olarak zor bir süreç içerisinde bulunan yönetimi, ekonomik olarak da sıkıştırmıştır.²⁵⁵

Muhalefet, talepleri bağlamında liberaller ve İslamcılar olarak iki kesimden oluşmaktaydı. 1991 yılında liberal kesimin Kral Fahd'a sunduğu talepler listesinde, Danışma Konseyi kurulması, yargı sisteminin yenilenmesi, vatandaşlara eşit haklar verilmesi, devlet kurumlarında aile bağlarından ziyade liyakate önem verilmesi gibi istekler yer almaktaydı. İslamcı kesimin sunduğu talepler listesinde ise ulemanın rolünün artırılması, din alimlerinin üzerindeki baskının kaldırılması gibi istekler yer alırken; fetva makamlarının yönetimin siyasi yanlışlarını eleştirme yasağı ve Suudi Arabistan'ın dışındaki İslami oluşumların, toplumların desteklenmesi hususundaki başarısızlıkları eleştirilmekteydi. Taleplerin birçoğu yönetim ve muhalifler arasında yoğun tartışmalara konu olmuşsa da 1992 yılı itibariyle taleplerin bir kısmını karşılayacak reformlar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, İslamcı muhalifleri yatıştırmak amacıyla devletin anayasasının Kuran olduğu açıklanmış, Danışma Konseyi kurulmuş ve Suudi Arabistan dışındaki İslami oluşumların, Müslüman toplumların ve devletlerin desteklenmesi adına eğitim faaliyetleri, İslami programlar ve ibadet alanlarının inşası gibi çalışmalara hız verilmiştir.²⁵⁶

Yapılan düzenlemelerle muhaliflerin talepleri giderilerek tansiyonun düşürülmesi hedeflenmişse de bu konuda çok başarı sağlanamamıştır. Liberal kesim bu süreçten sonra

²⁵⁴ Commins, 2006: 176-177; Wynbrandt, 2010: 257-258.

²⁵⁵ Wynbrandt, 2010: 258-259.

²⁵⁶ Wynbrandt, 2010: 261-262.

biraz daha geri planda kalmıştır ancak İslamcı kesim Suudi yönetimi tarafından ciddi tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, Vehhabi görüşleri savunan İslamcılarının sindirilmesi yoluna gidilmiş, yüzlerce din görevlisi tutuklanmıştır. Suudi yönetiminin Afganistan'daki desteğinden dolayı yönetimle iyi ilişki içerisinde olan Usame b. Ladin, Saddam güçlerinin Kuveyt'ten çıkarılması sürecinde izlenen politikalardan dolayı yönetimi eleştirmeye başlamıştır. Ladin, Saddam tehlikesine karşı Afganistan'dan gelen mücahitlerin ülkeyi savunması fikrini öne sürmüştü ve Müslümanlara karşı kafirlerle işbirliği yapılmasına karşı çıkmıştı. İslamcılara yönelik baskıların artmasıyla, Ladin ile Suudi yönetimi arasında ilişkiler gerilmiş ve Ladin ülkeyi terk ederek Sudan'a yerleşmiştir. Ladin, Sudan'da bulunduğu süreçte, Somali ve ABD'de Amerikalıları hedef alan saldırılar düzenlemesinin ardından 1994 yılında Suudi Arabistan tarafından vatandaşlıktan çıkarılmış, aynı yıl yabancı güçlerin Suudi Arabistan'a konuşlanması için tesisler ve konutlar inşa ederek Suudi yönetiminden milyonlarca dolarlık ihaleler alan ailesi tarafından da evlatlıktan reddedilmiştir.²⁵⁷

Suudi Arabistan ve ABD'nin baskıları sonucunda Sudan hükümeti tarafından sınır dışı edilen Ladin, 1996'da yeniden Afganistan'a yerleşmiştir. Ladin, Şubat 1998'de yayınladığı bildiriyle Yahudilere ve Haçlılara karşı cihat ilan etmiştir. Bu bağlamda, sivil ya da asker olsun ABD ve müttefiki olan devletlerin vatandaşlarının öldürülmesi her Müslüman'ın vazifesi olarak kabul edilmiştir. Suudi Arabistan, bu süreçte ülke dışındaki İslami oluşumlara ve toplumlara olan desteğini devam ettirmiştir. Bu bağlamda Bosna Savaşı'na, körfez ülkelerinden çoğunluğu Suudi vatandaşı olan mücahitler katılırken, Müslümanlara yüzlerce milyon dolar para yardımı ve ilaç yardımı yapılmış; silah temini konusunda yardım edilmiştir. Aktarılan paranın bir kısmı da savaşta tahrip edilen camilerinin onarılması, yıkılanların yerine ise yenilerinin inşası için kullanılmıştır. Ne var ki bu camiler eskilerinden farklı olarak Vehhabi inançlarına göre inşa edilmiştir. Suudi yönetimi bu şekilde kendi dini görüşü için önemli alanlar oluşturmuştur.²⁵⁸

3.7. 11 Eylül Olayları

11 Eylül 2001'de hava korsanları tarafından kaçırılan dört Amerikan yolcu uçağının ikisi Dünya Ticaret Merkezi'ni hedef alırken biri de Amerikan Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın yer aldığı Pentagon'u hedef almıştır. Washington'u yörenen dördüncü uçak ise yolcuların müdahalesi sonucu Pensilvanya civarında yere çakılmıştır. Yaklaşık üç bin kişinin yaşamını yitirdiği olayın ardından yapılan incelemelerde, saldırıları gerçekleştiren 19 teröristin 15'inin Suudi Arabistan vatandaşı olduğu tespit edilmiştir. Daha

²⁵⁷ Wynbrandt, 2010: 264-265.

²⁵⁸ Wynbrandt, 2010: 266.

sonra ise saldırganların El Kaide bağlantılı oldukları açıklanmış ve olayların baş şüphelisi olarak Usame bin Ladin gösterilmiştir. Suudi yetkililer olayların hemen ardından saldırıları kınayarak, olayın kendileriyle ilişkilendirilmesine tepki göstermiş ve terörizme karşı ABD'nin yanında olduklarını belirtmiştir. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerin dikkat çeken bir yönü ise, Suudi vatandaşı saldırganların orta sınıftan gelen eğitilmiş insanlar olmasıydı. Suudi vatandaşı olan 15 saldırganın 12'si Hicaz ve Asir bölgesinde önde gelen kabilelere mensup kişilerdi.²⁵⁹

Suudi yönetimi, saldırılarda Suudi vatandaşlarının kullanılmasının bilinçli bir şekilde ayarlandığını ve Suudi Arabistan-ABD ilişkilerinin hedef alındığını iddia etmiştir. Suudi yönetiminin olayları kınamasına rağmen, halk nezdinde Ladin'e büyük bir tepki oluşmamış aksine bazı kesimlerce, ABD'nin İsrail ile olan ilişkilerine dikkat çekilerek Suudi Arabistan-ABD ilişkileri de eleştirilmiştir. Halkın bu tavrı, 11 Eylül olaylarının ardından ABD'nin Afganistan'da başlattığı operasyonlara Suudi yönetiminin açık destek vermesine engel olmuştur.²⁶⁰

11 Eylül saldırılarının ardından, Suudi Arabistan'da da radikal Vehhabi oluşumlar çeşitli terör faaliyetleri gerçekleştirmeye başlamıştır. 2003 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen ilk önemli saldırıda 34 kişi yaşamını yitirmiştir. Ölenlerin sekizi Amerikan vatandaşı iken çoğunluğu Müslüman Suudi vatandaşı idi. Saldırının ardından Suudi yönetimi güvenlik önlemlerini arttırırken bir yandan da ulema aracılığıyla verilen fetvalarla terör saldırıları kınanmaktaydı. Kasım 2003'te düzenlenen ikinci saldırıda ise diğer Arap ülkelerinden gelen yabancı işçiler hedef alınmıştır. Bu saldırıda 17 kişi yaşamını yitirirken yüzlerce kişi yaralanmıştır. El Kaide ile ilişkilendirilen bu saldırılar 2009 yılına kadar çeşitli aralıklarla devam etmiştir. Suudi yönetimi bu süreçte binlerce kişiyi tutuklayıp hapse atmış birçoğunu idam etmiştir. Cezalandırılan Suudi vatandaşları içerisinde önemli sayıda Vehhabi din adamı da yer almıştır. El Kaide'ye ve Usame bin Ladin'e dini fetvalarla toplumsal destek sağladığı iddia edilen birçok din adamı da Suudi yönetiminin sert önlemlerinden nasibini almıştır. 2009 yılı itibariyle de saldırılar azalmış ve Usame bin Ladin Arap devletleri nezdinde prestij kaybına uğramıştır.²⁶¹

11 Eylül saldırıları Suudi Arabistan-ABD ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir, öyle ki 2016 yılına gelindiğinde bile bu saldırıların doğurduğu sonuçlar iki ülke arasındaki ilişkileri ciddi şekilde etkilemeye devam etmektedir. ABD yönetimi saldırılarda Suudi yetkililerin parmağının olduğunu ifade ederek bu yönde çalışmalarda bulunurken, Suudi yönetimi

²⁵⁹ Wynbrandt, 2010: 274-275.

²⁶⁰ Wynbrandt, 2010: 177-178.

²⁶¹ Commins, 2006: 156; Wynbrandt, 288-292.

suçlamaları reddetmektedir. 11 Eylül Olayları'nın bir diğer sonucu ise Selefilik/Vehhabiliğin farklı bir zemine oturtulması çabasıdır. Bu bağlamda Suudi Selefilik ve Cihadi Selefilik kavramları altında iki farklı Vehhabilik yorumuna gidilmekte ve Suudi Selefilik adı altında Suudi yönetimi masumlaştırılmaktadır. Oysaki bugün Ortadoğu'da dillendirilen söylemler 20. yüzyılın başında İbn Suud tarafından savunulan görüşlerden çok da farklı değildir. Başarıya uzanan yolda siyasi gayelerle din olgusu harlanmış, İslam'ın hoşgörü temelinden uzak bir yorum getirilmiştir. Bugün ise bu gerçekleri gözardı ederek, Ortadoğu'da hatta dünyanın her bir yanında öne çıkarılan İslam'la alakası olmayan, şiddet odaklı ve tekfirci din anlayışını Cihadi Selefilik adı altında toplayıp Suudi Selefilik adı altında da bir kesimi masum göstermek doğru olmayan bir yaklaşımdır.

SONUÇ

Çalışmanın birinci bölümünde Vehhabiliğin fikri anlamda alt yapısı sayılabilecek görüşlere değinilmiştir. Bunlardan ilk olarak Haricilik ele alınmış, Hariciliğin Vehhabilikle benzer yönleri irdelenmiştir. Bu bağlamda İslam'ın ilk dönemlerinde diğer Müslümanlara nazaran daha kapalı bir yaşam sürdüren Haricilerle 18. yüzyıl itibariyle Vehhabiliği benimseyen bedevi Araplar arasında sosyo-kültürel yapıda önemli benzerlikler tespit edilmiştir. 18. yüzyılda Vehhabiliği benimseyen bedevi kabileler kapalı yaşam tarzları ve coğrafi koşulların etkisiyle yüzyıllar boyunca kendi değerlerini ve kültürlerini muhafaza etmişlerdir. Vehhabiler ile Hariciler arasındaki benzerliklerin temelinde de bu toplumsal yapının etkilediği din anlayışı yatmaktadır. Herhangi bir siyasi otoriteye bağlanmadan özgürce yaşamaya alışmış olan bu kabileler güttükleri din anlayışında şiddeti ve katılığı ön plana çıkarmışlardır.

Vehhabilerin Haricilerle benzerlik gösteren bir yönü de siyasi otoriteye karşı tutumlarıdır. İlk olarak siyasi uyuşmazlığın meydana getirdiği bir grup olan Hariciler zamanla dini yorumlamalarında da ayrılığa giderek İslam'ın temelinden uzaklaşmışlardır. Vehhabiler ise ilk etapta dini farklılıklar etrafında toplansa da bu kısa süre sonra siyasi bir hal almışlardır. Bu bağlamda farklılık gösterse de her iki grup da çeşitli koşullarda yöneticiye karşı başkaldırını uygun görmüştür. Vehhabilikte benimsenen bu görüşle birlikte kendinden olmayanları tekfir eden bir anlayış geliştirilmiş ve Müslüman olan Osmanlı yöneticileri tekfir edilerek onlara karşı ayaklanmalar teşvik edilmiştir. Böylece başkaldırıları için de dini gerekçeler oluşturulmuştur.

Vehhabilik ile Haricilik arasındaki benzerliklere rağmen Vehhabiler bu yakıştırmaları hiç bir zaman kabul etmemişlerdir. Bunun en önemli nedeni de Hariciliğe İslam tarihi boyunca negatif bir anlam yüklenmiş olmasıdır. Nitekim Suudi yönetimi de kendi içerisindeki katı Vehhabileri itibarsızlaştırmak amacıyla onları Haricilikle ilişkilendirmekten geri durmamıştır.

Vehhabiler savundukları görüşün İslam'ın özü olduğunu dile getirerek kendilerinin ayrılıkçı bir düşüncenin savunucuları olarak gösterilmesini kabul etmemişlerdir. Bu bağlamda savundukları görüşü ayrı bir mezhep olarak da görmemişlerdir. Vehhabiler, kendilerini İslam'ın ilk dönemlerinde yaşamış Müslümanların yaşantısını yaşamaya çalışan Müslümanlar olarak görmüşlerdir. Bu düşünceleri nedeniyle de Hanbelilikle ve İbn Teymiyye tarafından sistematik hale getirilen Selefilikle ilişkilendirilmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel tarafından selef yaşantısının örnek alınarak İslam'ın tatbik edilmeye çalışılmasıyla ortaya çıkan Hanbeli mezhebi, Hariciliğe benzer şekilde şiddete yer vermiştir. Özellikle iyiliğin emredilmesi ve kötülükten sakındırılması hususunda kaba kuvvet kullanılması söz konusudur. Vehhabiler ile Hanbeliler arasında birçok benzerlik bulunmakla birlikte önemli farklılıklar da yer almaktadır. Bu farklılıkların başında toplumun siyasi otoriteye yaklaşımı gelmektedir. Ahmed b. Hanbel Haricilerden farklı olarak Müslüman yöneticiye karşı başkaldırıyı doğru görmemiştir. Bu düşünceye göre eğer yönetici doğru yoldan ayrılmış ve Allah'ın hükümlerinden uzaklaşmış ise onun yargılanması ve cezalandırılması Allah katında olmalıdır. Bu dünyada yapılacak yargılama Müslümanların birlikteliğine zarar verip ayrılıklara neden olabileceği için uygun görülmemiştir. Vehhabilikte ise bunun tersine bir anlayış benimsenmiş, bu durum akımın yayılmasında önemli rol oynamıştır. Vehhabiler din-siyaset ilişkisi bağlamında da Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinden farklı tutum izlemişlerdir. Ahmed b. Hanbel siyasi otoriteyle münasebetten uzak durmuş, her fırsatta talebelerine bu doğrultuda telkinlerde bulunmuştur. Vehhabilik ile Suud ailesi arasındaki ilişkide ise din ve siyasetin iç içe geçtiği ve siyasi eylemlerin dini söylemlerle desteklendiği görülmektedir.

Vehhabiliğe fikri anlamda temel oluşturan diğer bir görüş de İbn Teymiyye tarafından kavramsallaştırılan Selefilik olmuştur. Vehhabiliğin özellikle cihadı ön plana çıkaran aksiyoner yapısı İbn Teymiyye'nin görüşlerine dayandırılmaktadır. Arap coğrafyasının Moğolların istilasına maruz kaldığı dönemde yaşamış olan İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel'in birçok görüşünü aynen kabul etmiştir. Ne var ki İbn Teymiyye Müslüman idareciye karşı başkaldırıya karşı çıkmışsa da pratikte durum farklı olmuştur. İslam'ı kabul eden Moğolların idaresini kabul etmeyen İbn Teymiyye Moğollara karşı cihadın caiz olduğunu savunmuştur. Bu durum Arap topluluklarının yabancı yönetim biçimlerine karşı gelişlerine dayandırılmaktadır. Benzer durum Vehhabilerde de görülmektedir. Suudi yöneticiler bir yandan kendilerine karşı ayaklanmanın caiz olmadığını telkin ederek kendi konumlarını sağlama alırken bir yandan da Osmanlı idarecilerinin din anlayışını eleştirerek onlara karşı ayaklanmayı teşvik etmiştir.

Yukarda bahsedilen akımların devamı niteliğinde ortaya çıkan Vehhabilik, dönemin koşullarının da etkisiyle birkaç denemenin ardından tüm Arap Yarımadası'nda etkili hale gelmeyi başarmıştır. Bu bağlamda siyasi otoritenin sağlanması adına ilk teşebbüs 1744 yılında imzalanan Deriyeye Antlaşması ile başlamıştır. Osmanlı'nın bölgedeki zayıf durumundan ve ortaya çıkan bu akıma gerekli önemi vermemesinden yararlanan Vehhabiler kısa sürede Arap Yarımadası'nın neredeyse tamamını kontrol altına almayı başarmışlardır. Ancak bu durum

uzun sürmemiş, Osmanlı yönetiminin müdahalesi sonucunda ilk Suud Emirliği yıkılarak Vehhabiler bozguna uğratılmıştır. Muhammed b. Suud'un kısa süre zarfında kendine önemli taraftarlar bularak bölgeyi kontrol altına almasında Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumun yanı sıra bölgedeki kabilelerin yaşantısı da önemli rol oynamıştır. Dış dünyaya kapalı şekilde çölde yaşamını sürdüren bedeviler genel olarak diğer kabileleri ve kervanları yağmalayarak hayatlarını sürdürmekteydiler. Vehhabilik ise cihat kavramıyla Vehhabi olmayanların mallarının ele geçirilmesine cevaz vermektedir. Bu durum bedeviler için bir nevi yağmanın sistematik hale dönüştürülmesi anlamına geldiğinden, birçok kabile yağmalardan pay alabilmek için Suudi idareciler ile beraber hareket etmiştir. Kabileleri Vehhabiliğe iten diğer bir neden ise güvenlik unsuru olmuştur. Vehhabiler tarafından kendilerinden olmayanların tekfir edildiği bu şartlarda can güvenliğini sağlamak isteyen birçok kabile Suudi imamın safında yer almayı seçmiştir.

I. Suud Emirliği'nin dağıtılmasının üzerinden çok zaman geçmeden Suud ailesi mensupları yeniden güç oluşturma yoluna koyulmuşlardır. 1824 yılında aile mensuplarından Turki b. Abdullah'ın girişimleri sonucunda yeniden otorite oluşturulmuş ve II. Suud Emirliği'nin temelleri atılmıştır. II. Suud Emirliği ilkinin aksine mutlak otoriteden yoksun olarak aile içi rekabete sahne olmuştur. Bu dönemde Suudi yönetimini etkisiz kılan önemli nedenlerden biri de Vehhabilik olgusuna gerekli önemin verilmemiş olmasıdır. Dini unsurların daha az yer bulduğu II. Suud Emirliği çok uzun sürmeden, kabileler arasındaki güç mücadelelerinin de etkisiyle dağılmıştır.

Vehhabiliğin en verimli ve ustaca kullanıldığı dönem ise İbn Suud dönemi olmuştur. 1901 yılı itibariyle Suudi yönetimini tekrar canlandıran İbn Suud çok önemli başarılarla imza atarak haleflerine önemli bir miras bırakmıştır. İbn Suud II. Suud Emirliği'nin dağılması sonucunda Kuveyt'e sığınan aile mensupları arasında yer almaktaydı. Bir zamanlar ailesinin hüküm sürdüğü topraklardan uzakta bir sürgün hayatı yaşaması, onun küçük yaşta yolunu çizmesine önemli katkı sunmuştur. Babasının yanında savaş deneyimi kazanarak çöl yaşamını öğrenen İbn Suud, sürgün yıllarında da Kuveyt Emiri Mübarek'in yanında siyaseti ve diplomasiyi öğrenmiştir. Bu zor koşullarda yetişmesi başarısının önemli unsurlarından biri olmuştur.

1901 yılı itibariyle Riyad'ı ele geçiren İbn Suud, I. ve II. Suud Devletleri'nin başarılarından ve başarısızlıklarından ders çıkararak din unsuru olmadan bölgedeki kabileleri tek çatı altında toplamanın ve bunları kendine bağlamanın mümkün olmadığını bilincindeydi. Bu sebeple Riyad'ın ele geçirilmesinin hemen ardından ilk iş olarak halen bağlılıklarını sürdüren Vehhabiler bir araya getirilmiş, ulema oluşturulmuş ve çevre kabilelere

din bilginleri gönderilerek yapılacak fetihler için zemin hazırlanmıştır. İbn Suud bu süreçte Osmanlı Devleti ile doğrudan karşı karşıya gelmemeye gayret etmiş, bir yandan Osmanlı Devleti'nin desteklediği Raşid Emirliği ile mücadele etmiş bir yandan da Vehhabilik çatısı altında kendine taraftar toplama yoluna gitmiştir. Bağlılık duyguları zayıf olan bedevileri kontrol altına alıp onları yönlendirmek kolay değildi. Birbirinden farklı kanunlara ve kültürlere sahip Arap kabileler ufak bir anlaşmazlık halinde birbirleriyle çatışabilmekte, yağma amaçlı birbirlerine saldırılabilmekteydiler. İbn Suud, daha kuvvetli bir yapı oluşturabilmek için toplumsal birlikteliği sağlaması gerektiğinin farkındaydı. Bu amaçla İhvan adı verilen bir yapı oluşturuldu. İhvan temel olarak, farklı yasalara sahip kabileleri ortak değerler etrafında birleştirmeyi ve onları daha sistematik bir hale getirmek için yerleşik hayata geçirmeyi amaçlamaktaydı. Bu gayeyle ortaya çıkarılan İhvan, cihat adı altında sistematik bir yağmaya da müsait olduğundan kısa sürede önemli katılımlarla güçlü bir yapı haline gelmiştir.

İbn Suud'un kısa sürede önemli başarılar sağlamasında Vehhabiliği zekice kullanmasının yanı sıra siyaset ve diplomasi konusundaki kişisel yetenekleri de önemli rol oynamıştır. 1900 yılı itibariyle İngiltere'nin bölgede güttüğü politikaları her fırsatta kendi lehine çevirmeyi bilmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere'nin desteğini sağlayan İbn Suud, bu süreçte İngiltere'den önemli kazanımlar elde etmiştir. İngiltere'nin bu süreçte izlediği temel politika bölgede büyük bir gücün hakimiyetine engel olmak ve kullanabileceği küçük yapılanmaların oluşumuna zemin hazırlamak şeklinde olmuştur. İngiltere aynı anda hem Şerif Hüseyin'i hem İbn Suud'u destekleyerek Osmanlı Devleti'ne yakın Arap kabilelerinin ortadan kaldırılmasını, böylece bölgedeki Osmanlı nüfuzunun sonlandırılmasını amaçlamış; İbn Suud ise tek başına bu kabilelerle mücadele edemeyeceğini bildiği için bu ittifaka sıcak bakmıştır. İbn Suud'un İngiltere ile yakınlaşması fanatik Vehhabilerin bulunduğu İhvan tarafından endişeyle takip edilmiştir, ancak bu ittifak dini argümanlarla savunulmuş ve din olgusu siyasi emellere uyarlanmıştır.

Uzun mücadelelerin ardından nihayetinde Hicaz dahil Arap Yarımadası'nın neredeyse tamamı Vehhabilerin kontrolüne geçmiş ve 1932 yılı itibariyle Necd ve Hicaz birleştirilerek Suudi Arabistan Krallığı kurulmuştur. Suudi Arabistan Devleti'nin oluşturulmasıyla birlikte Vehhabiler doğal sınırlara ulaşmışlardır. Bundan sonraki aşamada İbn Suud'un önünde yapılması gereken iki şey vardı. İlk olarak sürekli cihat ve fetih olgularıyla canlı tutulan İhvan'ın dizginlenmesi gerekiyordu. İkinci olarak da kalıcılığını sağlayabilmek amacıyla kutsal toprakların idaresi konusunda Müslüman toplumlarda güven tesis etmesi gerekmektedir. Bu noktaya kadar olan süreçte İhvan vasıtasıyla Vehhabilik önemli bir

motivasyon kaynağı olarak kullanılmıştır. Vehhabilik, Suud nüfuzunun yayılmasında itici güç olmanın yanı sıra eylemlerin meşrulaştırılması amacıyla da önemli bir dayanak noktası olmuştur. Bu bağlamda dini değerler kimi zaman harlanmış kimi zamansa törpülenmiştir.

Ancak 1932 sonrasında uluslararası sistemde yerini alan Suudi Arabistan, artık bir devlet gibi hareket etmek zorunda olduğunun farkındaydı. Bu çerçevede komşu devletlerle sınır antlaşmaları yapılacak ve bu devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gösterilecekti. Ne var ki bunun için en önemli engel bu noktaya ulaşılmasında en fazla yararlanılan olgu olan Vehhabilik olmuştur. İhvan mensupları, o zamana kadar olduğu gibi şimdi de siyasetten uzak şekilde cihadın devam ettirilmesi konusunda ısrarlıydılar. Bu kararlarında dini sebeplerin yanı sıra ekonomik sebepler de etkili olmuştur. Nitekim İhvan'ın en önemli geçim kaynağını yağma oluşturmaktaydı. Şimdi ise geçim kaynakları ellerinden alınmak istenmekteydi. Bu şartlar altında İbn Suud ile İhvan birlikleri karşı karşıya gelmiş ve bu mücadele İhvan'ın dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

İhvan'ın dağıtılması katı Vehhabilerin örgütlenmesini sekteye uğratmışsa da bunların sindirilmesi için yeterli olmamıştır. Suudi Arabistan'ın kuruluşunun ardından gerek ülke içi olaylarda gerekse diğer devletlerle olan ilişkilerde katı Vehhabilik taraftarları gözardı edilemeyecek etkiye sahip olmuşlardır. İhvan'ın cihat konusundaki ısrarlı tutumlarında dini nedenlerin yanı sıra ekonomik nedenler de önemli paya sahipti. 1930'lu yıllar itibariyle ülkede petrol kuyularının bulunmasıyla toplumun refah seviyesi artmış ve yeni istihdam alanları oluşturulmuştur. Bununla birlikte ülkeye gelen yabancı işçilerin ve eğitim amacıyla yurtdışına çıkan Vehhabilerin etkisiyle kültürel ve sosyal kapalılık kırılmış, bidat anlayışı çerçevesinde Vehhabilerin yeniliklere karşı olan sert tutumlarında yumuşamalar gözlemlenmiştir. Tüm bu koşullar altında maddi gerekçelerle cihat çığırkanlığı yapanların sayısında azalma görülürken, Suudi yönetimini Vehhabi değerleri yitirmekle suçlayan önemli bir muhalif kesim oluşmuştur. Suudi yönetimi fetva makamı olan ulemayı kendi yanına çekerek Vehhabileri kontrol altında tutmaya çalışmıştır, bu bağlamda yönetime karşı dini gerekçelerle dile getirilen suçlamalar yine ulema aracılığıyla dini gerekçelerle bastırılmaya çalışılmıştır. Yönetimin sindirme politikalarına karşı gelerek Vehhabi değerlere yeniden dönülmesini savunan muhalif kesimin ilk büyük tepkisi, 1979 yılında gerçekleşmiştir. Cuheyman el Uteybi liderliğindeki Vehhabiler yönetime karşı seslerini duyurabilmek amacıyla Mescid-i Haram'ı ele geçirmişler, yönetimin yanlışlarını dile getirerek onları İslam'ın özüne dönmeye davet etmişlerdir. Cuheyman'ın başkaldırısı başarıya ulaşmadan bastırılmıştır, ancak bu olaylar yönetimin içinde bile halen Vehhabi değerlere bağlılığını sürdüren önemli bir kesimin bulunduğunu göstermiştir. Nitekim baskına müdahale için gönderilen askerlerin bir kısmı

Cuheyman ve beraberindekilere karşı silah kullanmayı reddetmiştir. Olayın ardından ulema ve yayın organları aracılığıyla çeşitli söylentiler yayılarak Cuheyman itibarsızlaştırılmış, böylece arkasından gideceklerin önü kesilmeye çalışılmıştır.

Suudi yönetimi ile katı Vehhabileri karşı karşıya getiren diğer bir önemli olay ise Kuveyt'in Irak tarafından işgali olmuştur. Kuveyt'in işgali sürecinde Irak güçlerine karşı ABD'den yardım talep eden Suudi yönetimi, katı Vehhabiler tarafından sert şekilde eleştirilmiştir. Yönetime karşı getirilen eleştirilerin temelinde, yapılan askeri harcamalara rağmen ülkenin kendini korumaktan aciz oluşu ve ülkenin güvenliğinin gayrimüslimlere emanet edilişi konuları yer almıştır. Bu döneme kadar Suudi yönetimi ile iyi ilişkiler içinde olan ve Afganistan'daki mücadele için Suudi yönetiminden önemli yardımlar edinen Usame b. Ladin de ABD askerlerinin Suudi Arabistan topraklarına davet edilmesine karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Ladin, Suudi yönetimi tarafından vatandaşlıktan çıkarılarak sınır dışı edilmiştir. Ladin, sınır dışı edilmesinin ardından ABD'yi hedef alan sert söylemlerle cihat ilan etmiş, organize edilen terör eylemlerinden Suudi Arabistan halkı da zarar görmüştür.

Necd içlerindeki yoksul Arap kabileleri tarafından sahiplenilerek önemli bir noktaya getirilen Vehhabilik bugün ilk savunduğu değerlerden uzaklaşmış durumdadır. İslam'ın özüne dönme gayesiyle yola çıkan Vehhabiler, petrolün getirdiği refahın da etkisiyle gayelerini unutmuşlardır. Yönetici kesimde ise dini değerler dün olduğu gibi bugün de siyasi otoritenin ve eylemlerin meşrulaştırılması için kullanılmaktadır. Din, yönetim tarafından ulema aracılığıyla istenildiği gibi yönlendirilmekte, siyasi adımlara göre fetvalar verilerek halkın tepkisi kontrol altında tutulmaktadır. Halkın önemli bir kısmı Vehhabiliğin özünden, yani İslam'ın özüne dönüş ve selefin yaşantısını tatbik etme fikrinden uzaklaşmasına göz yummakta, refahın getirmiş olduğu rahatlıkla hayatlarını idame ettirmektedirler.

KAYNAKÇA

- Al- Rasheed, M. (2002). *A History of Saudi Arabia*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Al- Rasheed, M. (2013). "Orta Arabistan'daki Kabile Konfederasyonları ve Emirlikler". F. A. Jabar ve H. Dawod (ed.). *Aşiretler ve İktidar: Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik*. (çev. Ö. Öğünç). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Apak, A. (2014). "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefi Kavramlarının Anlam Serüveni". *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı. 08-10 Kasım 2013, İstanbul, 39-49.
- Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Dora, Bursa.
- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Timaş, İstanbul.
- Armstrong, H. C. (2007). *Arabistan Kralı'nın Yaşam Öyküsü: Abdülaziz b. Suud*. (çev. G. Aldemir). Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Aslan, R. (2014). *Tanrı Yoktur Allah'tan Başka: İslam'ın Kökeni, Gelişimi ve Geleceği*. (çev. N. Tümay). Okuyan Us, İstanbul.
- Bodur, H. E. (2003). "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1, (2): 9-20.
- Brockelmann, C. (2002). *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*. (çev. N. Çağatay). Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Büyükkara, M. A. (2013). *İhvan'dan Cuheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Cevdet Paşa, A. (1974a). *Tarih-i Cevdet Cilt: 6. Üç Dal Neşriyat*, İstanbul.
- Cevdet Paşa, A. (1974b). *Tarih-i Cevdet Cilt: 7. Üç Dal Neşriyat*, İstanbul.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (çev. M. Harmancı). Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Commins, D. (2006). *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, I.B. Tauris, Facts On File, London.
- Demircan, A. (2015). *Haricilik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi*. Beyan, İstanbul.
- Ebu Zehra, M. (2014). *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*. (çev. S. Kaya). Çelik Yayınevi, İstanbul.
- Ecer, A. V. (2001). *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*. ASAM Yayınları, Ankara.
- Fırlı, E. R. (2001). *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. Şa-To, İstanbul.

- Hanieh, A. (2015). *Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf*. (çev. B. Ahıska, S. Doğan). NotaBene Yayınları, Ankara.
- Hogarth, D. G. (1925). "Wehhabism and British Interest". *International Affairs*, 4, 70-81.
- Hourani, A. (2014). *Arap Halkları Tarihi*. (çev. Y. Alogan). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Howarth, D. (1964). *The Desert King Ibn Saud and His Arabia*, McGraw-Hill, New York.
- Hülagü, M. (1994), *Pan-İslamist Faaliyetler (1914-1918)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- İbn Baz, A. (2000). "Muhammed b. Abdilvehhab". (çev. E. Yıldırım). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9): 657-670.
- İğde, M. (2015). "Fıkıh ve İtikad Arasında Hanbelilik: Selefilğin Teolojik Arka Planı Üzerine Bir İnceleme". *İlahiyat Akademi*, 1: 91-106.
- İşcan, M. Z. (2006). *Selefilik: İslami Köktencilüğün Tarihi Temelleri*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- İşcan, M. Z. (2014). "Selefilğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*. 08-10 Kasım 2013, İstanbul, 91-110.
- İşcan, M. Z. (2015). "Tarih Boyunca Selefi Söylem". *İlahiyat Akademi*, 1: 1-14.
- Kıcıman, N. K. (1994). *Medine Müdafaaası: Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı ?* Sebil Yayınevi, İstanbul.
- Koca, F. (2015). "İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği". *İlahiyat Akademi*, 1: 15-70.
- Kurşun, Z. (1998). *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kutlu, S. (2005). *"Çağdaş Dini Hareketler: Vehhabilik, Kadıyanilik, Babilik-Bahailik"*. İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, Ankuzem Yayınları, Ankara.
- Kutlu, S. (2015). "Vehhabilik". H. Onat ve S. Kutlu (ed.). *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 483-508.
- Kutlu, S. ve Aydınli, O. (2015). "Ehl-i Sünnet'in Fıkhi Boyutu". H. Onat ve S. Kutlu (ed.). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Grafiker Yayınları, Ankara, 423-454.
- Lewis, B. (2002). *Modern Türkiye'ni Doğuşu*. (çev. B. B. Turna). Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Lewis, B. (2013). *Ortadoğu*. (çev. S. Y. Kölay). Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Lutskiy, B. (2011). *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*. (çev. T. Keskin). Yordam Kitap, İstanbul.
- Mansfield, P. (2012). *Ortadoğu Tarihi*. (çev. Ü. H. Yolsal). Say Yayınları, Ankara.
- Nevo, J. (1998) "Religion and National Identity in Saudi Arabia", *Middle Eastern Studies*, 34
- Onat, H. ve Ateş, O. (2015). "Haricilik". H. Onat ve S. Kutlu (ed.). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Grafiker Yayınları, Ankara, 63-90.

- Philby, H. St J. B. (1952). *Arabian Jubilee*. Robert Hale Limited, London.
- Sabri Paşa, E. (1992). *Tarih-i Vehhabiyan*. Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Schneer, J. (2011). *Balfour Deklarasyonu*. (çev. A. C. Koyunlu). Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Şeker, F. M. (2007). *Osmanlılar ve Vehhâbilik: Hüseyin Kadri'nin Vehhâbilik Risalesi*. Dergah Yayınları, İstanbul.
- Troeller, G. (1976). *The Birth of Saudi Arabia: Britain and the Rise of the House of Sa'ud*. Frank Cass, London.
- Ünsal, A. (2015). *Dünden Bugüne Haricilik ve Neo-Hariciler*. Işık Yayınları, İzmir.
- Wynbrandt, J. (2010). *A Brief History of Saudi Arabia*, New York.
- Yörükan, Y. Z. (1953). "Vahhâbilik" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1: 51-59.
- Yörükan, Y. Z. (2009). *Müslümanlıkta Dini Tefrika: İslam Tarihinde Ortaya Çıkmış Ayrılıkçı Görüşler*. Ötüken, İstanbul.
- Yurdaydın, H. G. (1971). *İslam Tarihi Dersleri*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

SÖZLÜK

Amel : Bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptıkları

Bidat : İslam dininde Hz. Muhammed zamanından sonra ortaya çıkan değişik yargılar ve ilkeler

Dalalet : Sapkınlık, doğru yoldan ayrılma

İfrat : Herhangi bir konuda çok ileri gitme, ölçüyü aşma, aşırı davranma

İrşat : Doğru yolu gösterme, uyarma

Küfür : Tanrı'nın varlığı ve birliği gibi dinin temellerinden sayılan inançları inkâr etme

Muvahhit : Tanrı'nın birliğine inanan

Müşrik : Tanrı'ya ortak koşan

Müteşabih : Anlamı net olmayan

Sahih : Gerçek, doğru

Şefa'at : Birinin suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için o kimseyle Tanrı arasında peygamberin yaptığı aracılık

Şirk : Eş koşma

Tabi'un : Sahabeleri görmüş olan Müslümanlara verilen isim

Teberrük : Uğur sayma

Tekfir : Bir kimseyi yaptığı işten veya sarfettiği sözden dolayı kafir sayma

Tevil : Ayetlerdeki olası anlamlardan birini, ayetin bağlamı ve Kuran bütünlüğü dikkate alınarak tercih etmek

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Mustafa ÇAKIR

Doğum Yeri - Tarihi: Nizip – 01.02.1989

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Hasan Çapan Anadolu Lisesi, Nizip, 2007

Lisans Diploması : Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, 2013

Yabancı Dil : İngilizce

Çalıştığı Kurum : Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü, Antalya

E-Posta : mustafacakir@akdeniz.edu.tr